SOSYALİZM
VE
İKTİDAR
ramadier

SOSYALİZM VE İKTİDAR

Fransa'nın sosyalist Başbakanlarından Paul Ramadier 1961 yılında yayınladığı bu kitabında belli başlı konu olarak sosyalist iktidar denemesi, yani sosyalist partilerin diğer partilerle koalisyon yaparak iktidara katılmaları meselesini ele alıyor. Yazar Fransa'da ve diğer Avrupa ülkelerinde sosyalistlerin demokratik yollardan iktidarı ele geçirmeleri kavramı ile, iktidar denemesi kavramı arasındaki ayrılıklardan doğan tartışmaları inceliyor.

İktidar denemesi, sosyalistlerin burjuva toplum düzenini benimsemeleri demek midir? İktidar denemesinden kaçmak, sosyalistlerin kendilerine oy veren seçmenlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmemeleri anlamına gelir mi?

Sosyalistlerin iktidar denemesi sırasında karşılaştıkları meselelerden sosyal sınıflar, Marksizm ve Sosyal Demokrasi, plânlama, millîleştirmeler, ücretler, fiyatlar, güdümlü ekonomi, sosyal adalet, yatırımlar, program v.s. de yazarın ele aldığı konular arasında.

(Devamı arka kapakta)

SOSYALİZİM ve İKTİDAR

Bu kitap ilk olarak Fransa'da, Jules Moch'un yönettiği çağdaş meselelerle ilgili kitaplar dizisinden 1961 yılında yayınlanmıştır.

P. RAMADİER

Sosyalizm ve iktidar

Türkçesi : Hayrettin Erkmen

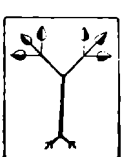

AĞAOĞLU YAYINEVİ

Bu kitap İstanbul'da Garanti Matbaasında dizildi
Bahar basımevi'nde basıldı. Kapak: Sadık
Ağaoğlu Yayınevi
Ankara Cad. 37/7 (Vilâyet Karşısı)
İstanbul

Ocak 1965

İÇİNDEKİLER :

Önsöz 9
Giriş 19

Birinci kısım 25

Bölüm I. Sosyalizm Nedir? 27
(1) Mülkiyet ve güç 27
(2) Sınıf Duygusu 32
(3) Marksçı Sentez 35
(4) Marksçı Sosyalizmin Gayesi 38

Bölüm II. Sosyalizm ve Demokrasi 41
(1) Marx ve Demokrasi 43
(2) Demokrasi ve Jaurès 51
(3) Anlaşmazlık 58

Bölüm III. Canlanma 69
(1) Birleşmeden Birinci Dünya Savaşına kadar 70
(2) 1918 den 1950 ye 73
(3) Yeni Sosyalist Programlar 82

İkinci Kısım : İktidar Denemesinin Meseleleri 87

Bölüm I. Demokratik Çerçeve 93
(1) Demokrasi Nasıl Olmalıdır? 95
(2) Program 97
(3) Siyasî Kuruluş 106

Bölüm II. Demokrasinin Büyük Meselesi İstikrarsızlık 123

Bölüm III. Sosyal Meseleler 129
(1) Ücretler 131
(2) Ücret Değişiklikleri 136
(3) Sosyal Güvenlik 146
(4) Gençlik ve Kültür 149

Bölüm IV. Plânlama 153
(1) Plân 155
(2) Güdümlü Ekonomi ve Özel Teşebbüs 160
(3) Yatırımlar 163
(4) Fiyatlar 166
(5) Teşebbüsün Yapısı 171

Bölüm V. Kooperatifler 177

Bölüm VI. Millîleştirmeler 185
(1) Millîleştirmelerin Değeri 191
(2) İktidar Denemesi ve Millîleştirme 198

Sonuç ... 209

ÖNSÖZ

Ramadier'nin torunu yedi yaşında dedesinin resmini yaparken resme şu altlığı koyar: «Ve hep çalışır.» Bir de oğlu var Ramadier'nin. O da «babam bir sözlüktür» diyor; yani torunun görüşüne katılıyor.

Evet, canlı bir sözlük. Bu sözlük açılıp sahifeleri çevrilmeye girişilsin, zengin, doğru ve renkli bilgi hazinesinde hiçbir yanılma görülemiyecektir. Ne zaman onu görsem, dinlesem, kulağım ağır işittiği için iyi duyamam, o da oldukça hafif sesle konuşur, evet ne zaman onu dinlesem, böylesine uyanık, herşeyi okuyan, herşeyi bilen bir zekâ ile karşılaşmanın heyecanını duyarım. Yalnız kendi çalışma alanı olan politika, ekonomi ve maliyede değil, aynı zamanda edebiyatta, sanatta ve dinde de öyle. Saint Augustin'i bilir. Bölgesinin arkeolojisini onun kadar yakından bilen yoktur. Bu bölgenin tarihine, âbidelerine, kiliselerine, büyük bir sevgiyle bağlanmıştır.

Bir gün kendisine, seçim bölgemiz yakınında, Tarn'da ne-

den bu kadar çok İspanyol adı bulunduğunu sormuştum. Bunu, buraları vaktiyle işgal etmiş olan Vizigotlar'ın ya da İspanya Araplarının izleri sanıyordum. Ramadier müsamahalı, nazik gülüşüyle Languedoc'lı (*) savaşçıların Araplar'la İspanya'da yaptıkları savaşlarda yağma ettikleri para ve kıymetli eşyayı, kusurlarını bağışlatmak kaygısıyla, kilise ve manastır yaptırmaya harcadıklarını, bunlara zaferlerinin ve yağmalarının adlarını verdiklerini anlattı.

Seçmen vefasızlığı benim gibi ona da bol bol boş vakit bıraktı. Geniş bilgisini, gençliğinden hattâ çocukluğundan beri sevdiği ve hizmet ettiği, sonunda sözü dinlenen, çok sevilen ve sayılan önderlerinden biri olduğu partisi hakkında bir kitap yazmakta kullanmasa idi, yazık olacaktı.

İşte o kitap! Kitabına önsöz yazmayı, kendisini Loir-et-Cher de delikanlıyken tanıyan, sonra Carmaux'de Jaurès'in yerine geçerek onunla seçim bölgesi komşusu olan birinden istedi. O Carmaux ki, onun Decazéville'i ile birlikte — çünkü ne denirse densin Décazeville onundur — sosyalizmin kızıl bayrağını Güney güneşine götürmüş, işçi sınıfını ünlü ve trajik grevlere hazırlamıştır.

Önsözü yazmamı teklif ettiği zaman, tatlı ve biraz da alaycı gülüşüyle şunu eklemişti: «İstediğinizi, hattâ anlaşmaya varamıyacağımız noktaları bile söyleyebilirsiniz.»

Anlaşmak mı?

Anlaşmış durumdayız, aziz dostum. Şu farkla ki, sizden daha az disiplinli bir insan olarak, Partinin 1914 savaşından hemen sonra önüne çıkan iktidarı ele geçirme fırsatını, günü geçmiş amaçlar uğruna, yakalayamamış olmasına yanıyorum. Parti o

---

(*) Merkezi Toulouse olan eski bir Fransız eyaleti

zaman bu fırsatı kaçırmamış, büyük kıtalden çıkaracağı derslerle siperlerde tasarladığımız Fransa'yı yaratabilmiş olsaydı, işçi sınıfını Moskova'ya yönelmekten kurtarabilirdi.

Ramadier'ye has şuur ve bilgiyle hazırlanan bu kitap, Fransız sosyalizminin bütün gelişmesini küçük bir hacim içinde kavrıyor ve hatta bütün diğer batı ülkelerindeki sosyalizm hareketlerine göz gezdiriyor. Ben sadece Fransız sosyalizminin tam ve açık tahlili üzerinde duracağım.

Bu tahlili inanmış bir cumhuriyetçi olarak yapmaktadır. II. Bölümün başında yer alan ve bu kitabı özetleyen satırları kitabın iç kapağına koyabilirdi **Sosyalizm Fransız ihtilâlinin hazırladığı zemin üzerinde doğmuş ve gelişmiştir. Hürriyet, eşitlik, kardeşlik ve halk egemenliği temel kavramları bir tarafa bırakılırsa, sosyalizm tasavvur bile edilemez.**

Robespierre bunu anlamıştı. Kaleme aldığı İnsan Hakları Bildirisinde şöyle diyordu : **İnsanın başlıca hakları, varlığını devam ettirmek ve hürriyettir. Bu haklar maddî ve mânevî güçleri ne olursa olsun, bütün insanların malıdır.** Robespierre, gerçekte, kolektif mülkiyeti veya işletmeyi değil, mülkiyetin mümkün olduğu kadar fazla vatandaş arasında paylaşılmasını istiyordu.

Eşiği aşan Babeuf oldu. Genç Viviani siyaset hayatının daha başında, arkadaşlarımızdan biri aleyhine açılan bir ceza dâvasında tanıklık ederken, iftiharla: «Evet, biz Babeuf'ün çocuklarıyız» diyerek Babeuf'e bağlılığını ilân ediyordu. Sylvain Maréchal'in Eşitler Beyannamesi, komünizmi açıkça savunan Babeuf doktrinini özetlemiştir. Şüphesiz bu doktrinin bulanık ve ütopiyacı karakteri, öne sürülen tezlere büyük bir önem verilmesine elverişli değildi. Bununla beraber bu tezlerin getirdiği ve doğrudan doğruya ihtilâlin demokrasi ülküsüne bağlanan bir kısım yeni ilkeler, sosyal hareket üzerinde tesir gösteriyordu. Otuz yıllık bir süre içinde Babeuf'den hiç söz edilmemiştir.

Fakat yer altı akımı Buonarotti'nin, Blanqui üzerindeki tesiri tartışma konusu yapılamıyacak kadar açık olan kitabıyla ortaya çıkmıştı. Vaillant'nın ölümünden ve Jaurès'i izlemiş olan Blanqui taraftarı gerçek ihtilâlcilerin dağılmalarından sonra, Parti Blanqui'yi ihmal etmek hatâsına düştü. Blanqui, Cumhuriyetçilik geleneğinin önemli bir safhasıdır. Bu gelenek Owen, Saint - Simon ve Fourrier gibi ütopiyacı sosyalistler kafilesini de içine alarak, İhtilâl'den sosyalizme kadar uzanır. Sosyalizm birçok müesseselerin gelişmesini ütopiyacı sosyalistlere borçludur. Bu müesseseler işçi gelişmesi üzerinde büyük rol oynadılar. Ramadier'nin yerinde olarak sözünü ettiği kooperatifçilik de bunlardan biriydi. Ramadier «Sosyalizm kooperatifçilikten çıkmıştır» derken bu müesseseye gerçek değerini veriyor.

Kitabın giriş kısmında Ramadier bu konuları inceliyor. Sosyalizme Karl Marx'la girmediğini belirtmek için bu kadarını söylemek yetişir. Bu noktayı zaten altmışıncı yaş gününde yapılan, fazlasıyla hak ettiği büyük törende kendisi açıklamıştı. Benim gibi o da zannederim Benoît - Melon'un izinden yürüdü. Forez'li bu küçük çoban, sürülerini beklerken kendi kendini yetiştirmişti. Eşsiz bir savaşçıydı. Komünde er oldu. Mahkûm edildi. Sürgüne gönderildi. Bir gün Jaurès, büyük kanatlarını açamadığı sol ortadaki yalnızlığından yorgun, Montmartre yokuşunu ve Revue Socialiste'e çıkan dar, siyah merdivenleri tırmanırken, onun nazariyesini kurduğu engin ve demokratik sosyalizmin kapısını çaldı.

Jaurès, Guesde ve Vaillant Fransız sosyalizminin üç büyük kurucusudur. Guesde, parti tartışmalarında bir havarî bağlılığıyla hiç yorulmadan Marksçı nasları öne sürerdi. Ramadier'nin tam bir tarafsızlıkla özetlediği Jaurès - Guesde mücadelesi, sosyalizm tarihinde çapraşık bir geçittir. Bu mücadele içinde zaman zaman aksayan ve düzelen çabalardan sonra, kurtarıcı birlik kurulabilmişti. Ne yazık ki bu birlik de 1920 de yıkıldı;

komünizmin sebep olduğu büyük parçalanma yüzünden esasen azalmış olan mevcutları, 1920 yılında, daha az önemde diğer bir bölünme ile yeniden eksildi.

Tam bir doğrulukla ve mümkün olduğu kadar canlı bir üslûpla anlatılan bu olaylar Ramadier'nin kitabının bütün bir bölümünü dolduruyor.

Jaurès'in büyük bir özlemle beklediği bu birlik, önce kendisine değil (çünkü parti üzerinde tesiri ve itibarı yaygın ve sürekli kalmıştır) fakat eğilimlerine, tercihlerine karşı döndü. Çoğunluğunun o zaman önemli bir sosyalist teşkilâtı olmayan Japonya'nın delegesi Kataynma'nın oyu ile sağlandığı iddia olunan Amsterdam Uluslararası Kongresi Jaurès'i, Combes politikasının desteği ve yol göstericisi olan Sollar Delegasyonundan ayrılmak, kendi düşüncelerine uygun düşmeyen, tamamiyle Marksçı bir sosyalizm tarifini kabullenmek zorunda kırakmıştı.

Fransız Sosyalist Partisinin üyesi her sosyalistin cebinde taşıdığı kartta uzun zamandan beri baş köşeyi tutan bu tarif, olayların gerisinde kaldığından, artık partinin güttüğü politikanın ilham kaynağı değildir. Bununla beraber partinin kaderi üzerinde derin izler bırakmıştır. Biraz önce sözünü ettiğim iki fırsatın kaçırılmış olması başka türlü nasıl izah edilebilir?

1914 Savaşı, ötekiler gibi bir savaş değildi. Süresi, ölüleri, sebep olduğu siyasî ve sosyal yıkılışlarile, sonuçlar çıkarılması gereken, başlı başına bir ihtilâldi. Diğer taraftan, dört yıl boyunca kendi ortam ve alışkanlıklarının dışına itilmiş, siperlerin çetin şartlarını yaşamış olan eski savaşçılar, sosyal bağları ve daha önceki siyasetleri ne olursa olsun, sosyalizm yönünde derin değişiklikler kabullenmeye olgun duruma girmişlerdi. Jaurès'in kaatilinin beraati olayı, durum hakkında fikir edinmemize elverir. Sosyalist Partisi, sekiz gün sonra, muazzam bir gövde gösterisi ile buna cevap veriyordu. Dâvada müdahil avukat sıfatıyla Anatole France'la birlikte bu gösterinin başında

bulunmak benim için büyük bir şeref olmuştu. Unutulmaz bir manzaraydı.

Bu gibi gösterilerde partilerin mevcutlarını sayma usullerine her zaman hayran olmuşumdur! Yanılmadıklarından emin olmak için hesabı iki kat ya da üç kat tutarlar. Sözünü ettiğim gösteri için ben topografi usulünü tercih edeceğim. Belki Clémenceau Paris'te korkulacak bir halk yaşamakta olduğunu, dikkatli bulunmak gerektiğini kendi çoğunluğuna göstermek istediğinden, belki kurnaz bir polis teşkilâtı, kenar mahallelerden uzak bu aristokratlar semtinde kalabalığın daha az olacağını düşündüğünden , hareket noktası Etoile, varış noktası Bois de Boulogne seçilmişti. Takip edilecek yollar ise, Avenue Kléber ve Avenue Henry Martin'di. Trocadéro meydanında geriye baktım. Yürüyüş kolunun son sıraları hâlâ Etoile'deydi. Avenue Henry - Martin'in sonuna geldiğimiz zaman bir daha dönüp baktım: Yürüyüş kolunun tamamı henüz Trocadéro meydanına inmemişti. Bütün trafik durmuştu. Göstericiler sık sıralar halinde, dirsek dirseğe yürüyordu. Bütün caddeyi doldurmuşlardı.

O gün Paris gerçekten bizimdi.

Bununla beraber 16 Ekim akşamı bozguna uğramıştık. Wilson'u alkışlamak, Jaurès'i anmak için ayaklanan Paris'te yalnız beş sosyalist seçilebilmişti. Banliyöye rastlayan üçüncü mıntıkada Laval seçilmişti. Birinci mıntıkada da yalnız Groussier kurtulabilmişti hezimetten. 11, 12 ve 20. arondismanları, (*) Belleville, Ménilmontan, Saint - Antoine foburgu gibi halk mahallelerini, komün ayaklanmasındanberi sosyalizmin yuvası, ölüm kalım savaşlarının verildiği bu yerleri içine alan ikinci mıntıkada yalnız Lêon Blum, Dormay ve ben seçilebilmiştik.

Ne olmuştu?

Seçim kanunu çoğunluğa prim hakkı tanıyan nisbî temsil

(*) **Paris şehrinin iç taksimatı**

usulünü kabul ediyordu. Her hangi bir bölgede çoğunluğu sağlayan liste tam olarak seçilmiş sayılıyor, nisbî temsil artık orada uygulanmıyordu. Bu, partilere bir birleşme çağrısıydı; partiler ezilmemek için elele vermek zorundaydılar. Savaştan büyümüş olarak çıkan Sosyalist Partisi liste başlarını almak ve listeyi, savaşın müesseselere ve ekonomiye getirdiği derin değişiklikleri anlayan Radikal Parti taraftarları ve demokratlarıyla tamamlamak imkânlarına sahipti.

Fakat tam o sırada, sert kabuğu altında altın bir yürek taşıyan, dostluklarına ve fikirlerine sadık, parti kartında yazılı formüle, sınıf kavgası kavramına bağlı bir sosyalist olan Bracke'nin teşebbüsü üzerine, Parti seçim savaşında tek başına yürümeye, savaşın saldırı ve karşı saldırı dalgaları arasında Parti'ye katılmak isteyen her cumhuriyetçiyi saflarına almamaya karar vermişti. Çoğunluk primi aleyhimize işledi. Parti ezildi ve bu çiğnenme yüzünden, memleketi yeniden kurmak göreviyle karşı karşıya olan bir Meclis içinde Parti'nin güçsüz düşmesi felâketli sonuçlar getirdi.

Guesde bu durum hakkında ne düşünmüştü, bilmiyorum. Bracke ona çok bağlı idi. Onun fikrini almadan bu ağır kararı Parti'ye teklif edebileceğine inanamıyorum. Jules Guesde, kutsal birlik hükûmetine katıldığı sürece, vatanın büyük takdirini kazanmıştı; tıpkı hükûmeti Paris'ten ayrılmamaya çağıran eski komün savaşçıları delegasyonu başında Burbon sarayına (Fransız Millet Meclisi binası) giren Vaillant gibi. Jules Guesde, barışın düzenleneceği, memleketin kalkındırılacağı bir devrede Partinin kendi içine kapanmasını gerçekten kabullenmiş miydi? Bir kaç gün sonra, Meclis'te Rhenaine üzerinde bir oylama yapılmıştı. Partiden ayrılmam gerektiğine inanmıyordum. Guesde'in oğlu bir daha kalkamadığı hasta yatağında babasının: «Bana da Boncour gibi oy kullandırmalıydılar» dediğini itiraf etmiştir.

Unutmıyalım ki, Guesde savaşın arifesinde toplanan Paris kongresinde, Jaurès'in savaş halinde genel greve başvurulması-

nı isteyen teklifine karşı koymuştu. Dayandığı sebepler yerindeydi. Genel grev ilânının en ileri, işçi sınıfı en iyi teşkilâtlanmış bir ülkeyi, iktidarı daha kuvvetli ve işçi sınıfı daha zayıf bir başka ülkenin insafına terk etmek sonucunu doğuracağını savunuyordu.

Savaştan hemen sonra, memleket kaderinin gerçekten yön değiştirmekte olduğu bir sırada, ikinci fırsat da kaçırılmıştır. Uzun süren savaş imtihanıyla sarsılan Fransa kendini sosyalizme vermeye tamamiyle hazır durumdaydı. Parti, başvurulması gerekli büyük demokratik koalisyonu yönetmek için önüne çıkan oylama fırsatından yararlanmama hatâsına düşmüştü. Bu davranışıyla, taşıdığı güzel ada lâyık olmadığı görülen Meclis'i 1924 seçimlerinde alaşağı eden halkın isteklerine de karşı durmuş oluyordu. Seçimlerde sollar birlikte hareket etmişler, ezici bir başarı kazanmışlardı. Herriot, bizsiz hiçbir şey yapamıyacağını anladığından, bize ortaklık teklif etmişti. Bu seferki fırsata ve bu fırsatın doğurduğu ümitlere kapıları, Bracke'nin yerine Blum kapattı.

Ümit kırıklığı büyüktü, demokratların heveslerini kaybetmeleri başarıyı gölgeledi. Ramadier Blum'un iktidarı ele geçirme, iktidar denemesi, destekleme politikası ve saire üzerindeki görüşlerinin ince tahlillerine girişmek için kendini çok zorlamıştır. Bu inceliklere kulak asmayan halk, iri sağduyusu ile, şu düşünceye varmıştır: «Seçmen topluluğu önüne beraber çıktınız, birlikte idare edecektiniz.»

Parti, destekleme politikasını şüphesiz büyük bir sadakatla uygulamıştı. Herriot ile yaptığımız gece toplantılarımızı hatırlarım. Bu toplantılarda, içinde bulunmadığımız bir hükûmetin kararlarını almak için uzun tartışmalara katılırdık. Herriot'nun içtiği kahvelerin sayısı, Balzac'ın içebileceğinden de aşkındı. Saat sabahın ikisini çaldığı zaman, herkes yorgun argınken, Renaudel bitkin ve sabırlı Herriot'ya yaklaşır: «Şimdi de biraz

ciddî konuşalım» derdi. Bakanlar Kurulu'nun resmî toplantılarının dışında yapılan ve basında gürültüyle karşılanan bu çeşit toplantılar, nizamı seven, bir Poincaré'ye bir Pinay'e bu sebeple güven gösteren halkımızın da hoşuna gitmiyordu.

Biliyorum, Blum uzak ve geniş görüşlüydü. Onun düşüncesine göre, Parti çoğunluğu elde etmeli, hükûmetin yönetimini üzerine almalı, ancak o zaman yürütme sorumluluğunu kabul etmelidir. Bu yol iktidarı ele geçirme değil, iktidar denemesi demektir. Çünkü ister istemez sol kuvvetlere çağrı yapılması gerekecektir. 1936'da böyle oldu. Fakat savaş biteli onyedi yıl olmuştu. Ümitlerin uyandığı devre geride kalmış, işler artık alışılmış mecralara dökülmüştü. Kısa ömürlü, zayıf hükûmetler birbirini takip ediyordu. Çünkü hükûmeti sağ kanat kurmuşsa durum memleketin isteğine uygun düşmüyor, sol kanat hükûmetleri ise, Sosyalist Partisinin katılmaması yüzünden, dengelerini bulamıyorlardı. Sosyalist Partisi aşırı derecede ince bir formülün içine kapanmış, uygulama kararına vardığı destekleme politikası onu zayıf düşürmüştü. Hız kesilmiş, alev sönmüştü.

Şüphesiz ücretli izinler ve sosyal düzende ihmali doğru olmayan reformlar, sosyalistlerin yönettikleri bir hükûmet için iyi hizmetlerdi. Fakat savaş süresince savaşanlara verilen köklü değişiklik ümidi bu değildi. Savaş, adı ister iktidarı ele geçirme, ister iktidar denemesi ya da başka bir şey olsun, ne istediğini bilen, bunu uygulama gücünde olan bir hükûmeti iş başına getirebilecek başlı başına bir sebepti.

Bütün bunlar geride kalmış biraz da insana hüzün veren olaylardır. Fakat kitabınız mükemmel! Sosyalizmin tarihini ve bugünkü meselelerini gözler önüne o kadar güzel seriyor ki,

ele geçen fırsatların iyi kullanılması için birlikte giriştiğimiz mücadeleyi hatırlamaktan kendimi alamadım.

İkimizin de katıldığımız, olgunlaşmamızda silinmez çizgileri olan büyük bir savaştan hemen sonra yaşanan o anlar benim için çok hayatîdir ve öyle kalacaktır.

J. Paul Boncour

GİRİŞ

Sosyalist inançlı bir hükûmetin kapitalist rejimde iktidarda bulunmasının ortaya çıkardığı meseleleri ve geçmiş tecrübenin gösterdiği zorlukları, ilk olarak, Léon Blum açıklamıştır.

Sosyalist partisi, 1880 yılından beri aralıksız ilerlemeler sağlamış olmakla beraber, geçmişte hiçbir zaman ulaşamadığı maddî ve mânevî kuvvete 914 Savaşından önce erişmişti. Gerçi tek başına iktidara gelmesine yetecek bir parlâmento çoğunluğu yoktu. Fakat ancak onunla ya da ona karşı hükûmet etmek mümkündü. 1919 Meclisi, barış zamanında savaş politikası uygulamakla, Sosyalist Partisi'ne karşı hükûmet etti. Memleket bu tutumu beğenmediğinden, 1924 yılında, Radikal ve Sosyalist koalisyonu büyük bir çoğunluk sağladı. Radikal Parti'nin milletvekilleri sayıca fazlaydı. Fakat Sosyalistler birlik halinde ve âhenkli bir gruptu. Hükûmet ancak bu iki grubun ittifakına dayanabilirdi. Kabine'yi kurmakla görevlendirilen Edouard Herriot Sosyalist Partisi'ne iktidara katılmalarını teklif etti. Parti

içinde bir azınlık grubunun hükûmete girme fikrini savunmasına karşılık Sosyalist Partisi Millî Konseyi, Léon Blum'un teklifiyle Herriot'nun çağrısını reddetti. Léon Blum, 1924 yılındaki bu tartışma sırasında, iktidar denemesi üzerine düşüncelerini ortaya koymaya çalıştı.

Mesele Herriot'nun düşmesinden sonra, 1925 ve 1926 yıllarında ve Raymond Poincaré'nin yeniden iktidara gelişine kadar birkaç kere daha ortaya çıktı. 1932 seçimlerinde sol partilerin zaferinden ve 1936 yılında Halk Cephesi'nin başarısından sonra aynı mesele söz konusu oldu; fakat bu defa şartlar değişikti. 1936 yılında Sosyalistler başa geçmişler, Komünistler başarıya ortak olmuşlardı. Léon Blum (*) şartların uygun olduğu kanaatine vardı. Radikaller'in katılması ve Komünistler'in desteğiyle hükûmeti kurdu. Bu deneme Blum'un düşüncesini tamamiyle belirtmemize yetecek niteliktedir.

Blum burada sosyalist doktrin, Kautsky'nin görüşü ve Amsterdam kongresinin kararı çerçevesinde kalmıştır. Gaye, kapitalist bir toplumu kolektivist ya da komünist bir toplum a çevirmektir. Bunun yolu, kapitalist üretim (istihsal) ve değişim (mübadele) araçlarını millîleştirmektir. Gayeye erişmek için iktidarın proleterya tarafından ele geçirilmesi gereklidir. Ele geçirme devrim yoluyla olacaktır. Devrimde, şiddet kullanılması zorunluğu yoktur. Önemli olan hem siyasî, hem de iktisadî iktidarın işçi sınıfı eline tam olarak geçmesidir.

Devrimin politik ve psikolojik şartları gerçekleşmediği sürece, sosyalizm bütün gücü ile proletaryayı yüksek görevini başarmaya hazırlamalı, onu parti içinde, sendikalar içinde, kooperatifler yoluyla teşkilâtlandırmalı, sosyal değişme için gerekli olan demokrasi ikliminde yetiştirmelidir. Böylece sosyalistlerin

---

(*) 1 Temmuz 1936 tarihli kongrede söylediği nutka bakınız.

girişmiş olduğu siyasî hareket teşkilâtlarıyla birlikte gelişir. Bu teşekküller içinde bazen temel hakların savunulmasında, bazen de sosyal reformların gerçekleşmesinde kendilerine müttefikler bulurlar.

Sosyalistler daha üstün bir tesir imkânını elde ettikleri zaman yeni meselelerle karşılaşırlar. Birinci Dünya Savaşından sonra böyle oldu. Sosyalistlerin gelişmeleri, teşkilât olarak kuvvetlenmeleri, sözlerinin tesir alanını genişletmesi gibi olaylar, onları sadece gelecek için ve umulan devrim konusunda değil, aynı zamanda hürriyetlerin ve reformların korunması konusunda da sorumlu duruma getirdi. Böylece, iktidar denemesi meselesi ortaya çıktı.

Léon Blum iktidar denemesi terimini, iktidarı ele geçirme terimine karşı kullanmıştır. (*) «İktidarı ele geçirme, siyasî kuvvetin bütününe sahip olmaktır. Siyasî gücü bütün olarak elde tutmak ise, mülkiyet rejimi değişikliğinin, yani devrimin ön safhası ve zorunlu şartıdır. Şu halde iktidarı ele geçirme kavramı, her şeyden önce, devrimci bir kavramdır. Bunun karşısında kapitalist rejimde iktidar denemesi adını verdiğim görüşü koyuyorum. İktidar denemesinin devrimci bir niteliği yoktur. Parlâmento faaliyetinin sonucudur. Bu niteliğiyle parlâmento faaliyeti içinde kabul edilmesi, istenmesi ya da uyulması gereken bir uygulamadır.»

En büyük tehlike iktidarı ele geçirme anlamı ile iktidar denemesi anlamının birbirine karıştırılmasındadır. Bu takdirde, tehlikeli bir hayâle yol açılmış olur. Bazılarının iddiasınca sosyalistler bir kere iktidara gelsinler, kendilerini oraya getirenlerin desteğinden sonradan yoksun kalsalar bile, iktidardan ayrılmazlar. Léon Blum dürüstlükle bağdaşmayan bu görüşü şiddetle reddetmiştir. Ona göre her türlü tereddüdü ortadan kaldır-

(*) 10 Ocak 1926 kongresi.

mak, kurulu anayasa düzenine uygun olarak hükûmet etmeyi kabul etmek gerekir.

Savunma davranışı, iktidar denemesi fikrini büsbütün ortadan kaldırmaz. Belki de onu hazırlar. 1934 ve 1935 yıllarında Sosyalistler, Komünistler ve Radikaller Cumhuriyeti savunmak amacıyla birbirlerine yaklaştılar. 1936 da zafere ulaşılmış, tehlike uzaklaşmış veya, hiç olmazsa, koalisyonu haklı gösterecek kadar büyük olmaktan çıkmıştı. Parlak seçimlerden sonra iktidarda yer almak kaçınılmaz bir ödev olmuştu. Bu iktidarın tek hedefi artık tehdit altında bulunmayan demokrasiyi kuvvetlendirmek olacaktı.

Başarının «sosyal devrim» yolu üzerinde aranması gerekmez miydi? Léon Blum bunu inkâr etmiyor, fakat hükûmete bu yolun sonuna kadar yürüme hakkını da tanımıyordu. «Tekrar ediyorum ki, yapacağımız şey, gerçekleştirilmesi imkânı bugün elimizde olmayan sosyal rejimin gelmesine zihinleri ve şartları hazırlamaktan ibarettir» diyor.

Hükûmetin gerçekleştirdiği reformlar, sosyalist programa göre değil, Halk Cephesi programına göre tesbit edilmiştir. Gerçi her ikisi arasında bir bağdaşmazlık yoktur. Çünkü Halk Cephesi programının tesbitinde önemli, hattâ yön verici rolü oynayan, Sosyalist Partisi'ydi. Fakat bu programın yönü koalisyona dahil partilerle birlikte tesbit edilmiş, başarılı seçim kampanyası boyunca halk oyuna sunulmuştu. Yani mesele normal demokrasi çerçevesinde ortaya konmuştu.

Öte yandan, bu programı doğuran ana düşünce, idareye daha ehil duruma girmesini sağlamak için işçi sınıfını maddî bakımdan yükseltmek, şartlarını düzeltmek olmuştur.

★

İktidar denemesi konusundaki bu anlayış ve bu uygulama, Fransız sosyalistlerince tamamen benimsenmiştir. Buna şaşılabilir. Parti birliği çok başka şeyler isteyen Amsterdam kararı

üzerine kurulmuştu. Gerçekleştirilen gelişmeyi ölçebilmek, karşılaşılan zorlukları belirtebilmek için biraz daha teferruata girmekte fayda vardır.

Aynı gelişme bütün Avrupa'da kendini göstermiş, sonunda Marksçı programdan çok farklı yeni programlara varılmıştır. Bu programlarda Blum'un fikirlerinin doğrudan doğruya tesirlerine rastlanmaz. Fakat diğer Avrupalı sosyalistler de, hemen hemen aynı gelişme safhasında, aynı problemi çözmeye uğraşmışlardır. Blum denemesinin iki savaş arası devresini kapatmasına karşılık, yeni sosyalist programlar 1950 den sonra kabul edildiler. Bunlar yalnız 1920-1946 denemelerini değil, aynı zamanda İkinci Dünya Savaşından sonra girişilen ve sosyalist denemeleri bakımından çok verimli olan tecrübeleri de göz önünde bulundurdular.

İktidar denemesi kavramı böylece tanımlandıktan sonra, şimdi bu formülün uygulanmasından doğan zorlukları incelemek görekiyor. Bir sosyalist hükûmet demokrasi alanında, sosyal alanda ve ekonomi alanında herhangi bir hükûmet gibi iktidar uygulayabilir mi? Biribirinden çok değişik şartlarla karşı karşıya kalınabilir. Vatan'ın ya da demokrasinin savunulması söz konusu olduğu zaman, gayeye yabancı her düşünce bir yana bırakılmalıdır. Fakat diğer partilerle anlaşma halinde bir programın gerçekleştirilmesi söz konusu ise, ortaya önemli bir mesele çıkar : sosyalist ve kapitalist rejimlerin şartlarını bağdaştırmak. İktidar denemesi geçici bir rejime varır. Bu rejimin dengesini ne kapitalizm ne de sosyalizm temelleri üzerine oturtmak mümkündür. Her alanda yeni yeni meseleler doğacaktır.

Son kırk yıl içinde Fransa'da ve bütün Batı Avrupa'da girişilen denemeler bir çok inceleme ve düşünce formülleri ortaya çıkardı. Denemelerin toplamını yapmak iddiasından uzak olarak, özellikle Fransız denemelerini inceleyip önemli sayıda genel doğrular meydana çıkarmak mümkündür.

BİRİNCİ KISIM

BÖLÜM I

SOSYALİZM NEDİR

M. Pirou sosyalizmi şöyle tarif eder : «Bence sosyalizm, belli bir gayeye belli bir yoldan ulaşmaktır. Gaye, insanlar ve sınıflar arasında en küçük eşitsizliğe yer bırakmıyacak olan sosyal adalettir. Yol, üretim araçları alanında, sosyal mülkiyetin şahıs mülkiyeti yerine geçirilmesidir.» Şüphesiz bu tarifin terimlerinden bazıları söz götürür; fakat iki unsuru ve onların bir araya getiriliş şeklini açıkça ortaya koyuyor.

(1)
Mülkiyet ve Güç

Üretim araçlarında sosyal mülkiyetin şahıs mülkiyeti yerine geçmesi, sosyalizmin karakteristik çizgilerinden biridir. Bununla beraber bu formül bazı açıklamaları gerekli kılıyor.

Amsterdam Kongresi üretim ve değişim araçlarının sosyalleştirilmesinden söz etmiş ve aynı formül 1905 yılında Parti Tüzüğüne sokulmuştu.

1946 yılında parti tüzüğü gözden geçirildi ve hemen hemen farkına varılamıyan bir değişikliğe uğradı. Araya kapitalist kelimesi girmişti. Sosyalleştirme, kapitalist olmayan üretim çeşidine uzanmayacaktı. Kendi toprağını işleyen çiftçinin, esnafın, küçük tacirin, yani tek başına veya ailesinin yardımı ile çalışanların işletmeleri bu çeşitten sayılıyordu.

1905 yılındanberi Sosyalist Partisi programında sözü geçen husus, sosyal mülkiyetin şahıs mülkiyeti yerine geçmesi değil, üretim ve değişim araçlarının sosyalleştirilmesidir. Fransız programına Amsterdam Kongresi'nde giren Marksçı düşünceyi Profesör Pirou yanlış anlamıştır demek istemiyorum. Marx kapitalist gelişmenin ve sınıf kavgasının sorumluluğunu her zaman şahıs mülkiyetinde gördü. Fakat sosyalleştirme deyimini de mülkiyet aktarması deyiminden üstün tuttu. Aktarma kime yapılacaktır? Bu soruya Marx'ın cevabı, özellikle büyük dogmatik eserlerinde, açık değildir. Marx genel formülleri tercih eder görünmekte, toplumun hukukî ifadesi olan Devlet'e her çeşit başvurmayı reddetmektedir. Çünkü hâkim sınıflar Devlete kapitalist bir karakter vermektedirler. Devlet bu karakteri ancak çalışan sınıfların eline geçttiği takdirde kaybedecektir. Devletleştirmeler toplumun yapısında hiç bir şey değiştirmez. Onun içindir ki sosyalleştirme birbirini takip eden üç safha gösterir :

1 — İşçi sınıfının Devleti ele geçirmesi;

2 — Kapitalist mülkiyetin işçi devletine geçişi,

3 — İşletmenin, İşçi Devleti tarafından kolektif işletmelere bırakılması.

Marx bu toplum işletmelerine bazen kooperatif adını ver-

miştir. Aralarında sıkı bir koordinasyon öngörülmüş, yönetimleri içerideki işçilere bırakılmamıştır.

Marx, teşkilâtlanmayla ilgili teferruata girmekten, geleceğin kuruluşları için reçete vermekten kaçınmıştır. Fikirleri bu noktalarda çekingen ve pusludur. Buna karşılık, şahıs mülkiyetinin kapitalist rejimin temelinde yattığını, bir mülkiyet aktarmasının gerekli olduğunu açıkça belirtmiştir.

Yüzyıl önce yapılan bu tahlilin yetersizliği meydandadır. Bu tahlil, fabrikanın bir sanayiciye, bir aileye ya da sermayedarların hiçbir denetleme yapmadan güven gösterdikleri küçük bir gruba ait olduğu zamanlar için doğru görülebilir. 1867 yılından önce Fransa'da kanunî durum buydu. Kollektif ortaklık, hisse senetli komandit ortaklık biliniyor, anonim ortaklık henüz bilinmiyordu. Bu hukuk düzeninin dışında kalan birkaç şirket ise devletin özel izniyle, imtiyazlı olarak çalışıyordu. İdareci veya idareciler, genellikle, kapitalist ortaklığa hakimdiler. Teşebbüsün sahipleri, gerçekte, oraya para yatıranlardı. Ortaklığın borçlarından üçüncü şahıslar karşısında bunlar sorumluydular. İdareciler bunlara çok kısa hesaplar vermekle yetinirlerdi.

1867 kanunu anonim ortaklığı getirdi. Artık idareciler ortaklar topluluğunun vekillerinden başka bir şey değildirler. Nazarî olarak ortaklık aktifinin sahipleri hissedarlardır. Fakat artık kimse hudutsuz sorumluluk altında değildir. Şahıs mülkiyeti kavramı değişmektedir.

«Kapital» in birinci cildi anonim ortaklıkla ilgili Fransız kanununun yürürlüğe konulduğu 1867 yılında yayınlanmıştı. Gerçi ortaklıklarla ilgili İngiliz kanunları 1862 yılından itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. Fakat bu mevzuat 19. Yüzyılın son yirmi yılıyla 20. Yüzyılın ilk yıllarında ancak tamamlanabilmiştir. Onun için Marx katipalizmin ancak anonim ortaklıkların gelişmesinden önceki devresini inceleyebilmiştir.

Bu devreyle birlikte, kapitalist teşebbüs de değişmeye baş-

lıyor. Ortakların teşebbüsün geleceğiyle ilgisi azalıyor. Hissedarların en uyanıkları, ellerindeki senetlere tesir edebilecek Borsa haberlerini, kazanç oranlarını, hisse senetlerinin ve yedek akçanın bölünüşlerini, sermaye artırımlarını incelemekle yetiniyorlar. Ortakların hemen hepsi teşebbüsün sınaî veya ticarî hayatından habersizdir. Zaten bunları anlayıp idare hakkında bir kanaate varabilme imkânlarından da yoksundurlar. Mülkiyet, ağırlığından çok şey kaybetmiştir.

Gerçek söz hakkı, kararları alan, ortaklara bekledikleri kazancı sağlayan birkaç idareci veya müdüründür. O halde mülkiyet kavramını bir yana bırakıp, çoğu zaman bundan tamamen ayrı bir şey olan ekonomik güç kavramını benimsemek gerekiyor.

Ekonomik güç teşebbüsün içinde, yönetimi üzerinde tesir yapar. Fakat ekonomik gücün kaynağı büyük sermayeli, üretim hacmi yüksek bir teşebbüsse, bu güç teşebbüs hudutlarını aşar, yöneten yalnız kendi teşebbüsünün değil, diğer teşebbüslerin pazarlarına da hakim olur. Tek başına ya da başka şirketlerin yöneticileriyle birlikte tam ya da kısmî tekeli eline geçirir.

Bununla beraber bu yönetici fabrikanın sahibi olmaktan uzaktır. Sermayenin dörtte biri temsil edilmiş, oylar çoğunlukla verilmişse, tartışma ve karar yetkisi olağan genel kurulundur. Birinci toplantıda nisap sağlanmazsa, hisse senedi sayısı önemini kaybeder. Devamsızlık anonim ortaklıklarda olağandır. Temsil edilen sermaye parçası bazan gülünç derecede zayıftır. Bankalar, hisse sahibi müşterilerinden yetki alarak genel kurullara katılırlar. Temsil nisbetlerini bu yoldan normale yükseltebilirler. Bir kısım hissedarların verdiği açık imzalar onların ilgisizliklerini ve bilgisizliklerini gösterdiği kadar, yöneticilerin değişmezlik sebebini de izah eder. Bir sermaye grubu bir ortaklığı ele geçirmeyi tasarladığı zaman, bazen az sayıda hisse senedi çoğunluğu sağlamıya yetişir. Hisse senetlerinin yüzde 7-8

nin yettiğini gösterir birçok örnek vardır. Hissedarların mülkiyet hakları tatbikatta kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Buna paralel olarak müdürlerin ve teknisyenlerin tesiri artmış, hissedarların yabancısı olduğu her konuda bilgileriyle bu görevliler vazgeçilmez unsurlar olup çıkmışlardır. Sermaye gruplarını ve onların temsilcileri olan yönetim kurullarını aşarak gerçek idareyi ellerinde tutarlar. Bunu yaparken sermayenin çıkarını gözetirler. Kazanç paylarının ödenmesini sağlarlar, hisse senetlerinin fiyatlarını korumaya çalışırlar. Yönetici ortaklığın çiftçisi gibidir. Hissedar bir çeşit götürü bağlantı yapmıştır. Geliri anlaşmada tesbit olunmamıştır, değişebilir; fakat tatbikat zarar ihtimalini yok etmiş gibidir. Onun için hissedarın geliri değişmeyen bir seviyede durabilir. İstisnaî ve ağır rizikolar vardır, şüphesiz, ama sayıca çok azdır.

Bu gelişme kapitalizmin gayelerinde bir değişme yaratacak nitelikte midir? Bazı noktalar insana bu zannı veriyor. Hissedarların gelirlerini belli bir seviyede ve değişmez görme yönündeki eğilimlerini belirtmiştim. Yöneticiler daha fazlasını isterler. Buna karşılık ta güven isteğinden vazgeçerler. Yönetim kurulu üyeleri net kazanç üzerinden yüzde alırlar. Genel müdürler ve müdürler, genellikle, belirli ödenekler ve üretim, satışlar ya da kazanç üzerinden primler alırlar. Bu ödemelerin hepsi, az çok, kazanca dayanır. Şu halde değer fazlası (Plus value) peşinde koşmaktan vazgeçilmemiştir. Değer fazlasının bir düzene bağlandığı söylenebilir, ama ortadan kalktığı ileri sürülemez.

İstikrar isteği şirketleri bir çok rizikoları hesaba katmaya yöneltir. Bu rizikolar şahıs teşebbüslerinde hesaba katılmaz. Kazancın gittikçe artan bir parçası sermaye artırımına ayrılır. Böylece dışardan sermaye çağrımı önlenmiş veya azaltılmış olur. Bu yoldan teşebbüs hissedarların dışında bile kuvvetlendirilebilir. İşçilere ve pazara olduğu kadar, hissedarlara da ha-

kim bir ekonomik kuruluş haline gelir. Kendi hayatı, kendi iradesi vardır. Bu irade Marx'ın işaret ettiği ve hâlâ bir çok benzerleri olan kapitalist teşebbüsten de kuvvetlidir.

Daha dengeli olan bu çeşit teşebbüslerin var olmaları sebebinin kazanç sağlamak olduğu yine de görülüyor. Bunların gücü, kullandıkları araçlarda değil, teşkilâta bağladıkları bütün teknik, ticarî ve beşerî değerlerdedir. Sosyalleştirilmesi gereken şeyler de, elde edilmiş araçlar ve kazanılmış servetler değil, üretimi yapan teşbbüslerdir.

Şu halde sosyalist gelişmeyi bir mülkiyet aktarması katına indirmek doğru olmaz. Gerekli olan, ekonomik toplumun değişmesi, şahıs ekonomisinden, kolektif ekonomiye geçmektir.

(2)
Sınıf Duygusu

Takip olunacak yol belirtildiğine göre şimdi gayeyi, yani gelirlerin sosyal adalete uygun yolda dağıtılması meselesini ele alalım.

Sanayi devriminin başında, patronlar büyük kazançlar elde ederken işçi gelirleri çok düşüktü. Ücretlerin köylü kazançlarının altında olduğunu ileri sürmek mümkün değilse de bu iki gelir çeşidi arasındaki fark çok azdı.

Daha sonra işçilerin yaşama şartları hızla geriledi, pazara başvurmadan, ev ekonomisi içinde, kendi topraklarının ürünleriyle geçinen köylülerin yaşama şartlarından aşağı düştü.

Fabrikaların çevresinde, büyük sanayi şehirlerinin kenar mahallelerinde, Dickens'in karanlık renklerle tasvir ettiği gece kondular kurulmaya başladı.

Köylünün durumu da parlak değildi. Fakat köylü işçiye kıyasla ne de olsa bir istikrar ve hürriyet havası içinde yaşamaktaydı. Bu sebeple artık işçinin yaşama şartlarını köylünün yaşa-

ma şartlarıyla kıyaslama imkânı kalmamıştı. İşçinin gördüğü manzara ümit kırıcıdır. Gerçekten o zamanlar hâlâ tek bir şahıs olan patronun refahı, hattâ lüksü, işçinin sefaleti ile tam ve dayanılmaz bir çelişme halindedir.

Sınıf duygusu buradan doğmuştur. Proleter kendisini hem patrondan, hem işletmeden ayrılmış hissetmektedir. Buna karşılık, kendisi gibi sıkıntı içinde yaşayan, gelecekten ümidini kesmiş, hastalık, işsizlik, sakatlık, ihtiyarlık gibi türlü tehlikelerin baskısı altında çırpınan benzerlerine karşı yakınlık duymaktadır. Sınıf duygusu bir ayaklanma şuuru doğurmaktadır. Gerçi işçinin güçsüzlüğünü bilmesi ayaklanma isteğini durdurmaktadır; fakat aynı zamanda bir dayanışma şuuru da doğurmaktadır. İşte sınıf duygusu Batı Avrupa'nın bu sanayi ortamı içinde 19. Yüzyılın birinci yarısında yayılmış, proletaryayı gelecek bir ayaklanmaya hazırlanmaya yöneltmiştir.

İşçi sınıfının ilk ayaklanmaları, 19. Yüzyılın ortasında, 1830 ile 1850 arasında görüldü. Bunlar, İngiltere'de «Chartiste» hareketiyle Fransa'yı 48 ihtilâline götüren ayaklanmalardır. Avrupa'nın diğer bölgelerinde de benzer hareketler oldu. Fakat bunlarda sosyal unsurla millî duyguyu birbirinden ayırmak zordu.

Bu hareketlerin iki ortak çizgisi vardır.

Birincisi, hareketin işçilik temeline dayanmasıdır. «Chartiste» hareketine bile sadece bir dileğin ifadesi demek mümkün değildir. Bu hareketler özellikle işçi sınıfını dalgalandırdı. İşçi istekleri, diğerlerinden ayrılmamakla beraber, programlara tesir ediyordu. İşçi sınıfının geleceği, istikrarsızlık, gece kondular sefaleti, siyasî isteklerin ortamı olarak kullanılıyordu.

Çünkü bu hareketler dileklerini Devlet'e yöneltmektedirler. İster maddî istekler, ister siyasî dilekler söz konusu olsun, gösterilere katılanlar, ayaklananlar, hep hükûmete ve parlâmento-

ya başvurmaktadırlar. Başta genel seçme hakkı ve cumhuriyet, bunların hemen ardında sendika kurma hakkı, çalışma hakkı, yaşama hakkı yer almaktadır. İstenilen hakların tanınması ve idare bünyesine demokrasinin sokulması için daima âmme kuvvetine başvurulmaktadır.

Bu hareketler yenilgiye uğradı. İngiltere'de «Chartiste» hareketi 1842 ye doğru dağıldı. Fransa'da Temmuz Günleri, sosyalist ihtilâlinin kanlı bir şekilde bastırılmasına sahne oldu. 1850 yılına doğru, artık her şey hareketsizliğe gömülmüş görünüyordu. Yine de, işçi hareketleri yavaş yavaş yeniden beliriyor, sendikalar kuruluyordu. Parlâmentolar iş hayatını düzenleyen ilk kanunları kabul ediyorlar, yenilen işçi sınıfı yeniden hareket kaabiliyeti kazanıyordu.

İşçiler başladıkları yolda savaşmaya devam ettiler. Bu kere doktrinlerin ve siyasî faaliyetlerin tesiri arttı. Aynı yüzyılın sonuna kadar İngiltere'de sendikalar iktidar mücadelesine karışmadılar. Fransa'da tarafsızlık prensibi 1906 da Amien kararıyla tescil edildi. Bu prensip hâlâ işçi çoğunluğunun zihninde yerleşmiş durumdadır. Almanya'da Sosyal Demokratlarla Sosyal Hıristiyanlar aynı sendika merkezinde yan yanadırlar.

Bütün bunlar, kolektif ekonominin kapitalist ekonomi yerine geçmesi gereğini savunan doktrinlerin işçi sınıfına yavaş yavaş sokulmadığı anlamına gelmez. Fakat işçi hareketi ile toplumcu hareket birbirlerine karışmadan, kendi yollarında yürümektedir.

Şüphesiz «Chartiste» ler arasında Owen'in bir çok taraftarları vardı. 1848 ayaklanmalarında, Fourrier taraflılarının sayısı da az değildi. Bununla beraber «Chartiste» lerin ve 48 lilerin kolektif ekenomi için savaştıkları söylenemiyeceği gibi, sosyalist okullar önderlerinin de fikirlerini işçi hareketlerine kabul ettirmeye çalıştıkları iddia edilemez.

Görülüyor ki, kolektif ekonomi lehindeki hareketle işçi ha-

reketi zaman zaman birleşmekle beraber, genellikle paralel gelişmişlerdir. Fakat son yüzyılın yarısına kadar her iki hareket de cumhuriyetçilik hareketine kıyasla zayıf ve tesirsiz kalmıştır.

Söz konusu hareketler arasında yüzyıldan beri yakınlaşmanın devam ettiğini ve burada Marx'ın tesiri olduğunu kabul etmek gerekir.

(3)
Marksçı Sentez

Komünist beyannamesinin yayınlandığı 1847-48 tarihinden başlıyarak 60 yıl boyunca, Marx'ın görüşü işçi hareketi üzerinde gittikçe artan bir tesir yaptı.

Marx, emeğin mahsulü üzerinden bir değer fazlası alan patronun işçiyi sömürdüğünü ileri sürmüş, bunu isbata çalışmıştır. Bu yoldan sınıf kavgasını haklı gösteren Marx, işçi sınıfını kapitalist sınıfla mücadeleye çağırmaktadır.

Marx'a göre değer fazlası, bir imtiyaz olarak, kapitalistin eline geçmektedir. Bu imtiyaz mülkiyet hakkından ve Devlet'in kapitalisti desteklemesinden doğar. O halde kapitalizme karşı açılan savaş, Devlet'e karşıdır. Kavganın hedefi sosyal toplum yararına işleyen kolektif mülkiyeti şahıs mülkiyeti yerine geçirmektir.

Gene Marx'a göre bu kavga ancak kapitalizmi zorla ve toptan ortadan kaldırmayı ve proleteryayı iktidara getirmeyi gözeten bir çabayla olumlu sonuca varabilir. Bu bir devrimdir. Devrimin kaba kuvvetle ya da işçi sınıfının siyasî gücüyle gerçekleşmesinin bir önemi yoktur. Hareket, bütünlendiği andan itibaren, devrimci sıfatını taşımıya hak kazanır. Sınıf kavgası, Devlet'i ele geçirme zarureti, kolektif mülkiyetin şahıs mülki-

yetinin yerine geçmesi, sert ve devrimci bir değişme.. İşte Marx'ın proleteryayı sosyalizme çağırmak için saldığı kavramlar... Derinlemesine bir tahlille işçinin kapitalist tarafından sömürüldüğünü ortaya koyan ve işçileri inatçı bir sınıf kavgasına çağıran Marx işçi hareketlerine de katılmış, işçileri devrimci kavgaya yöneltmiştir. Emek sömürülmesinin şahıs mülkiyetinin bir sonucu olduğuna işaret etmekle, bu sömürülmeye nasıl son verileceğinin yolunu da göstermiş oluyordu. Marx, aynı zamanda, devrimci kavganın hedefini de ortaya koyuyor: Kapitalizm Devlet'i hükmü altında tutmakta, Devlet de şahıs mülkiyetini teminat altına almak suretiyle kapitalizme hizmet etmektedir. Proleteryanın Devlet'i ele geçirmesi, devrimi gerçekleştirmiş olacaktır.

Böylece kolektif ekonomiye yönelen hareketle işçinin ayaklanma hareketi tek bir çaba haline gelmektedir. Artık bir ideoloji çabası söz konusu değildir. Bu çaba sağlam bir sosyal temele dayanmaktadır.

Kapitalist sömürmeyi kaldırmaya yönelen mücadele, aynı zamanda bu sömürmeye alet olan Devlet'e yöneltilmiştir. Siyasî bir karakter taşır. İktidardan artık şu veya bu reformu istemek söz konusu değildir. Mücadelenin hedefi proleteryanın iktidarı elde etmesidir.

Bu yeni görüş iki sonuç getirir.

Sendika yeterli bir müessese değildir. İşçi sınıfı bir siyasî mücadele müessesesi kurmalıdır. Bu da partidir. Parti esasında devrimcidir. İktidarı ele geçirmeli, sınıf kavgasını siyaset alanında yürütmelidir.

Bu kavga en son safhasında şiddetli olabilir. Fakat daha önce proleteryayı derlemek, savaşa hazırlamak gerekir. Genel seçme hakkı yoluyla dünyaya yayılmakta olan demokrasi ve parlâmento rejimi proleteryaya işçi kuvvetlerinin derlenmesi, savaşa sokulması için gereken ortamı hazırlamıştır. Marx sos-

yalist partileri sınıf disiplini ve devrimci yönetim anlayışı içinde savaşa sürmekte, burjuva devletiyle anlaşmayı reddetmektedir.

İşçi hareketleriyle toplumcu akımların Marksçı sentezde birleşmeleri bu suretle gerçekleşiyor. Bu iki akım, birbirine karışmadan, fakat biri diğerinden uzaklaşmaksızın, işçi sınıfını amaca ulaştıracaktır. Çağdaş sosyalizm Marx'tan beri kurulmuştur.

Marx doktrininin felsefî veya iktisadî temelleri tartışılabilir. Yargılarının kesinliği de söz götürür. Fakat Marx'ın eserinin yaratıcılık vasfı inkâr olunamaz.

Bu eser artık ne sadece felsefî ne de ekonomiktir; doğrudan doğruya siyasîdir.

Temel fikir işçi sınıfının ilerlemesini kolektif ekonomiye bağlamak oluyor. Bunu Marx keşfetmedi, ama konuyu çağdaşlarının, kendisinden öncekilerin, hattâ Lassalle'ın erişemediği bir açıklık ve kuvvetle ortaya koydu.

Siyasî karakter taşıyan bu kesin görüş siyasî kuvvetler çerçevesinde incelenmelidir. Aşırı katılığı bu görüşün zayıf noktalarından biridir denilebilir. Sınıf kavgası kavramı proleteryayı, sadece parti kuvvetleri ile kendi içinde bir harekete yöneltmektedir, oysa devrimci hareket kadar demokratik gelişme de partinin kamu oyunun bütünü üzerinde tesir yapmasını gerekli kılmaktadır. İşçi sınıfı sadece kendi kaderine bağlanıp kalırsa, halk kitlesi üzerinde tesir yapamaz.

Karl Marxı'n yazdığı devirde demokrasi ilk adımlarını atıyordu. Genel seçme hakkı Fransa'da III. Napolyon idaresinde, Almanya'da ise Bismark idaresinde ortaya çıkmıştı. Fakat bu seçme hakkı, siyasî hürriyetlerle beslenmiyen, bozuk düzen bir haktı. Gerçi hükûmetler üzerinde tesiri yok değildi; ama bu tesir hafiflemiş, siyasî toplumu hareketlendiren bir kuvvet olarak kullanılmaktan çok, mutlak iktidarı sınırlamaya çevrilmişti.

İngiltere'de Gladstone devrinde seçme hakkı tam bir genellik göstermiyordu. Gerçi daha hür bir hava içinde kullanılıyor, tesiri de daha büyük oluyordu. Fakat proleteryadan çok burjuvalara yarıyordu. Marx'ın sosyalizm ile demokrasinin münasebetini güvensizlik, hattâ çok zaman alayla ele almış olmasının sebebini anlamak kolaydır. Konu onun ölümünden ancak onbeş yıl sonra ciddî olarak incelenmiştir.

(4)
Marksçı Sosyalizmin Gayesi

Marksizm, sosyalizmin yüksek gayesini bütün politik ve ekonomik kuralların üstünde, Kautsky'nin deyimiyle «Gelecek Toplum» un kurulmasında görmüştür. Marx'tan önce ortaya atılan ve işçi kitleleri üzerinde derin tesirler yapan bu efsaneyle ilgili belirtilere Marx'ın yazılarında güçlükle rastlanır. Gelecek toplum kavramı «Kapital» in ekonomik tahlillerine pek te yabancı sayılmaz. Bu kavram özellikle tarihin diyalektik incelenmesinden çıkar. Kapitalizm yaşanan devrin ana çizgisidir ve sınıflar arasındaki kavganın sebebidir. Bu kavga burjuva toplumunun sakat dengesini mayınlar ve yıkar. Kapitalizm, ferdî olmaktan çıkan üretimi şahıslardan ayırır: Üretilen malların değeri kolektif bir nitelik taşımaktadır. Üretim artık mülkiyet hakkına dayanarak değer fazlası elde eden patronun değil, bütün toplumun malıdır. Sınıfsız toplumu yaratacak olan çelişmeler, kavgalar buradan çıkmaktadır. Burjuva ve proleterya kavgası, üretimin sosyal niteliğiyle değer fazlasına sahip çıkma olayı arasındaki çelişme, sınıfların yok olduğu, şahıs mülkiyetinin ortadan kalkacağı bir toplumun belirtileridir.

Marx Gelecek Toplumu tanımlamaktan daima kaçındı. Kautsky de aynı çabayı gösterdi, fakat aynı kesinliği göstermedi.

Teferruata girilmeksizin şahıs mülkiyetinin ve sınıfların kaldırılması «gelecek toplum» un ana çizgisi olarak görülüyor.

Marx insanlığın yeni ve daha iyi bir duruma gireceğine, bu yeni durumun gelişmenin bitiş noktası olacağına inandığını saklamadı. Bu inancın dayanağı neydi? Kullandığı formüller düşüncesinin bu noktada kesinlikle anlaşılmasına imkân bırakmıyacak kadar puslu. Hiç şüphe yok ki, Marx'ın tilmizleri bu formüllere biraz açıklık, kendisine bağlı topluluklar biraz canlılık kazandırdılar.

«Gelecek Toplum» u tanıtmak Marx'ın araştırmalarının amacıdır. Diyalektiğin ona çizdirdiği eğri sınıf kavgasından hareket ediyor, iktidarı ele geçirdikten sonra şahıs mülkiyetinin kaldırılmasında sonuçlanıyor. Gerçi müşahade bu sonuca ulaşmaya elvermiyor. Fakat sözü edilen eğri, uzatıldığı zaman öbür ucunda sınıfların kaybolduğu, sosyal mülkiyete varıldığı görülebilirse, değer kazanabilir. Bu noktada, önceden konulmuş şartların sonucu sayılması gereken hayalî bir kuruluşla karşılaştığımızı anlıyoruz.

Gelişmenin uzak bir ucuna oturtulan «Gelecek Toplum» yapısının bir bitiş noktası ve gelişmenin sonu olacağını kabul etmek de güçtür. Çünkü yaşayan insanlığın bir noktada duracağı düşünülemez. Böyle bir sonuç insanlığın ölmesi demektir. Diyalektik mantığı gelecek toplum içinde de çelişmeler çıkmasını gerektirir. Çünkü toplumun hareketi çelişmelerden doğar. Meğer ki muzaffer toplum al bir kefenle sarılmış olsun! İyiye gidişin sonu her halde bu olmamalıdır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Marx bu noktada açık değildir. Tilmizleri de bu noktayı yeteri derecede açıklamadılar. Bir boşluğun varlığını kabul etmeliyiz. Acaba ufuk çizgisini uzaklaştırmak, sonsuzluğa kadar geri götürmek mi gerekiyor?

Marx'ın bir kısım tilmizlerinin kafalarında belki de bu düşünce yok değildi. Fakat Marksçı doktrine sosyal bir değer ve-

rebilmek için «Gelecek Toplum Efsanesi» ne kesinlikle ihtiyaç vardı. Marx'ın tenkitleri, böyle bir efsanenin yokluğunda, hiç bir sonuca varmamış olacaktı. İşçinin kapitalist tarafından sömürüldüğü isbatlanmış, fakat buna karşı bir ilâç verilmemiş, mücadele için girilmesi yararlı hiç bir yol gösterilmemiş olacaktı. Ayrıca Marksçı araştırmacıların ortaya koyduğu çeşitli sonuçlar arasında bir bağ da kurulamıyacaktı. Onları birbirine bağlayan, onlara sosyal bir değer veren, «Gelecek Toplum» efsanesidir. Sonuçlar bu efsane sayesinde göklerden yere inebilir. Bu yüzden sonuçların berraklıklarını yitirip hücumlara uğradığı doğrudur. Bu hücumların yanıltıcı ve parçalayıcı olabilecekleri de doğrudur. Sonuca ulaştıracak buhran bir gün patlak verecek, ama o zamana kadar proleterya cehennemde zamanının dolmasını mı bekleyecek? Acı çekenlere anlatmaya çalışın bakalım; ilâç gözlerinin önünde, ama ulaşabilecekleri noktanın uzağındadır. Zavallılar bekleyemiyecekler, ezilmek, doğranmak bahasına hedefe koşacaklar, devrim çabasına girişeceklerdir!

Proleteryanın tepkisi mutlaka saldırı yoluyla olacak değildir. Gelecek toplumun, onu doğuracak şartlardan ayrı tutulması eğilimi vardır. Marx'ın anlattığı uzun kavga ve ıstıraplar, ilmî müşahede alanından olmayıp, insanlık alanına konuluyor. Ufuk çizgisine varmak gerekiyor!

Bazıları bu çizgiye bir an önce varmak isterler. Bunlar, «Madem ki devrimci buhranın patlak vermesi muhakkaktır, neden hemen olmasın?» derler.

Bazıları ise, tersine, tehlikeleri görmekte, «acaba sıkıntılı yol boyunca proleterya gelişmenin çiçeklerini ve meyvalarını toplayamaz mı?» demektedirler. Demokrasinin getirdiği elverişli imkânlardan yararlanma isteği yavaş yavaş genelleşmiştir.

Bu isteğin gelişmesi incelememizin konusudur.

BÖLÜM II

SOSYALİZM VE DEMOKRASİ

Sosyalizm Fransız İhtilâlinin hazırladığı zemin üzerinde doğdu ve gelişti. Hürriyet, eşitlik, kardeşlik ve halk egemenliği gibi temel kavramlar olmadan sosyalizm doğamazdı.

Robespierre kaleme aldığı İnsan Hakları Bildirisinde şöyle diyordu: «İnsanın başlıca hakları yaşamak ve hür olmaktır.» (Md. 2) «Bu haklar maddî ve mânevî güçleri arasındaki fark ne olursa olsun, eşit şekilde bütün insanlara aittir.» Yaşama hakkının kolektif mülkiyet veya kolektif işletme yoluyla değil, tersine, mülkiyetin mümkün olduğu kadar çok sayıda vatandaş arasında bölünmesi yoluyla gerçekleştirilmesi, bu görüşün temelini teşkil ediyordu.

Eşiği aşan Babeuf oldu. Eşitler Beyannamesinde onun doktrinini özetleyen Sylvain Maréchal bu doktrini şu formülde top-

lamıştır «Tarım Kanunu veya toprakların paylaşılması, prensipten yoksun bir kaç askerin veya akıldan çok içgüdüyle hareket eden toplulukların isteğiydi. Biz daha ince ve daha adaletli bir şey istiyoruz: Ortak mal ya da malların birleştirilmesi. Artık şahsî toprak mülkiyeti yoktur. Toprak hiç kimsenin malı değildir. Toprak ürünlerinden ortak olarak faydalanmak istiyoruz. Meyveler herkesindir.»

Yani, malların ve ürünlerin mülkiyeti ortak olmalıdır. Üretim için gerekli çalışma mecburîdir. «Bütün sağlam vatandaşların, kabiliyet ve alışkanlıklarına göre, çalıştırılması» gerekir. Çalışma birlikte yapılmalı, fakat yönetilip düzenlenmelidir. Böylece Babeuf bir iş bölümü düzeni tasavvur ediyordu (*) Ona kalırsa toprak ve sanayi ürünleri önce genel depolarda biriktirilmeli ve hemen dağıtılmalıydı. Komünizm tüketime kadar uzanıyor, paranın ortadan kalkmasını gerektiriyordu.

Bu doktrinin puslu ve ütopiyacı yapısı, teklif olunan teşkilâta büyük önem vermeye elverişli değildir. Bununla beraber, sendika hareketine tesir eden bir takım yeni prensipler de getirmemiş değildir. İhtilâlin demokrasi ülküsüne, özellikle eşitlik anlamına bağlı kalan bu doktrin, servetlerin bölünmesi veya şahıs mülkiyetinin yayılması tasarılarını reddederek onun yerine kolektif mülkiyet ve kolektif işletme kavramlarını koymaktadır. Bu iki temel kavram, Eşitler Beyannamesi ile birlikte, küller altında kalmadı. Gerçi otuz yıl süresince bundan hiç söz edilmedi. Fakat için için işleyen akım, Blanqui üzerinde büyük tesiri inkâr edilemiyecek olan Buonarotti'nin kitabıyla 1828 yılında su yüzüne çıktı. Blanqui, Eşitler Beyannamesi'nin çok ileri bir noktaya kadar götürdüğü ihtilâl tekniğini miras almakla kalmamış, sosyal fikirlerini de ayni demokratik ve komünist

(*) **M.U. ye mektup. 28 Germinal, yıl IV.**

görüşle beslemiştir. İhtilâlci ideoloji 19. Yüzyıl sosyalizmine bu kanaldan yerleşmiştir.

Şüphesiz Owen, Saint - Simon, Fourrier gibi ütopiyacı büyük sosyalistler, ihtilâlci ideolojiden çok 19. Yüzyıl felsefesinin tesiri altında kaldılar. Bunlar kendi sosyal yapılarını, siyasî demokrasi üzerine değil, ortaklık şuuru üzerine oturttular. İlhamlarını aldıkları kaynak başkaydı. Bu kaynak aynı zamanda zengindi. Kooperatif ve anonim ortaklıklar buradan çıkmadır. Kaynağın genişliği ve kuvveti umulan gelişme noktasına varamadı ama, meydana getirdiği serbest müesseselerin işçi gelişiminde oynadığı büyük rol dolayısıyla, sosyalizme hizmeti geçtiği bir gerçektir.

Buna karşılık sendikalizm ve demokrasi, derin tesirleri ile, sosyalizme yeni bir çehre vermişlerdir.

(1)
Marx ve Demokrasi

Fransız İhtilâlinin getirdiği demokratik fikirler 19. Yüzyılın ortasında iyiden iyiye yayılmıştı. Bu fikirler yalnız Fransa'da değil, Almanya'da, hattâ İngiltere'de bile, alışılagelenin dışında kalan bütün akımları beslemişti.

Marx'ın düşünceleri böyle bir ortam içinde gelişti ve yayılmaya başladı. Marx da bu ortamın tesirinde kalmıştı. Hattâ fikirlerinin gelişimine, anlayışındaki yeniliğe rağmen, hayatının sonuna kadar bu tesirin devam ettiğini inkâr mümkün değildir. Cumhuriyetçi olduğunu her zaman söylemiştir. İngiltere gibi bir ülkede krallığın demokrasinin gelişmesine engel olmadığını kabul ediyordu. Fakat ona biraz mantıksız görünen bu «birlikte yaşama» yı parlâmentonun ödenekleri reddetme yetkisi sayesinde krallığı kendine bağlamış olması ile izah ediyordu. Marx ge-

nel seçme hakkını her zaman savunmuş, eserlerinde demokratik isteklere karşı tek kelime kullanmamıştır.

1842 yılından sonra onu, Rhenan Diyetinde görüşülmeye başlanan kanun dolayısıyla, basın hürriyeti adına sansüre karşı mücadeleye girişmiş görüyoruz. 1849 yılında mükellefleri parlâmentonun oylamadığı bir vergiyi ödememeye çağıran bir yazısı yüzünden Kolonya İstinaf Mahkemesine sevkedilmiş, dâva beraetle sonuçlanmıştı.

Bununla beraber, 18. Yüzyıl felsefesinden ve Fransız İhtilâlinin akılcılığından uzak kaldı. Hegel okulunda yetişmişti. 1843 ya da 1844 yıllarında ana çizgilerini ortaya koyduğu tarihî maddecilik tezini hazırlamıya girişince, bu okuldan ayrıldı. İnsan Hakları Beyannamesi'nin temel fikirleri, hattâ Robespierre ya da Buonarotti'nin görüşleri, Max'ın zihninde hiçbir iz bırakmamıştır. Bunlara ne felsefî eserlerinde, ne de makalelerinde yer verir. Tersine, şurada burada, Fransız İhtilâlinin büyük prensibi «Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik» formülü ile alay ettiğine rastlanır.

1948 ihtilâli arifesinde, işçi toplulukları demokratlarla aynı zamanda harekete geçtiler. Zihinlere hâkim olan, kitleleri ateşleyen, Fransız İhtilâli'nin parolalarıdır. Sosyal istekler bu parolalara ekleniyor, hattâ gerekçelerini onlarda buluyorlar.

Komünist Partisi Beyannamesi bu sıralarda yayınlandı. Bu Beyanname komünizmi tarihin maddeci yorumuna ve sınıf kavgasına dayar. Kapitalist toplumun ulaştığı dengesizlik ihtilâle, proleterya diktatörlüğüne, sınıfsız bir toplum kurulmasına götürecektir. Bunlar, 18. Yüzyıl felsefesinden, Fransız İhtilâli ve demokrasi ideolojisinden çıkan prensipler değildir.

Bununla beraber Marx komünistlerin dâvasını bazı demokratların dâvalarından ayırmamaktaydı. Arkadaşlarının işbirliği yapabileceği partileri saymış, parlâmento rejimi taraflısı olan ve bu yoldan kendi sınıflarının egemenliğini sağlayan burjuva

demokratlardan bunları ayırmıştır. Demokratik prensiplerin, kendiliğinden, proleterya dâvasının gelişmesine yardımcı olabileceğini hiçbir zaman öne sürmedi.

Sonunda deneme günü gelip çattı. Şubat'ta Paris ayaklandı Mart'ta ayaklanma bütün Avrupa'ya, bu arada Almanya'ya ve özellikle Ren bölgesine yayıldı. 1848 ve 1849 yılları boyunca mutlak hükümdarlıklar her yerde tehlike geçiriyor, seçilmiş meclisler feodal karakterli diyetlerin yerini alıyordu. Komünistler bütün bu hareketlere katılıyorlardı.

Marx bu sıralarda Kolonya'ya gidiyor. Prusya Meclisinin dağıtılmasından sonra, bu Meclisin reddettiği vergilerin ödenmemesi yolundaki çağrısını kaleme alıyor. Beraattan sonra, Ren komünistlerini ateşlemiş olarak, 1849 yılında, Londra'ya geçiyor. Engels de Almanya'ya gitmiş, Bade ayaklanmasına katılmıştır. Sonbaharda o da Londra'ya gidiyor.

Bu devre içinde Marx arkadaşlarını kendilerine yakın demokratlarla birlikte harekete sevketmişti. Komünist Derneği (Ligue communiste) üyeleri Frankfurt ve Kolonya'daki demokrat kongrelerine katılmışlardı.

Marx, Almanya'nın yeni Anayasasını hazırlayan Frankfurt Meclisi'ne karşı hiçbir zaman yakınlık duymadı. Fakat bu Meclisin sol kanadına başka gözle baktı. Gerçekten bu sol kanat, komünistlerden kurulu olmamakla beraber, onlara yakın insanları içine almaktaydı. Bu kanadın en çok dikkati çeken hatibi Robert Blum Marx'ın takdirini kazanmıştı. Blum Meclis tarafından Viyana isyancılarının yanına gönderilmiş, orada imparatorluk kuvvetleriyle çarpışarak ölmüştür.

Marx, Meclisin çoğunluğuna karşı alaycı bir tavır takınmıştı. Meclis başarısızlığa uğrayıp profesör Vogt İsviçreye sığınınca, bütün gücüyle profesöre yüklendi. Yazdığı uzun ve sert bir broşürde zavallıyı hırpalamakla kalmadı, gülünç duruma dü-

şürdü. İsviçre Radikalleri ve başları olan James Fazy de aynı yazıda hayli hırpalanmıştı.

Böylece Marx, Komünist beyannamesinde çizilen ana yolu bir kere daha gösteriyordu: Burjuva demokratlara düşmanlık; sosyalist demokratlarla, özellikle burjuvalarla ihtilâfa düştükleri zaman, dostluk. Marx'ın düşmanları onu demokratlardan çok zamanının ayaklanmalarının hedefi olan mutlak hükümdarlara yakın olmakla suçladılar. Bu suçlama yersizdi. Çünkü Marx hükümdarlara karşı savaştan hiçbir zaman geri durmamıştır. Burjuva demokratları tenkit etmesinin sebeplerinden biri, onların mutlakiyet rejimi ile bağdaşabilmeleriydi. Bununla birlikte, burjuva demokratlara yönelttiği hücumların hükümdarlara yönelttiği hücumlardan daha sert olduğunu ben de kabul ediyorum.

Bu denemeden sağladığı sonucu Komünist Derneği 1850 Martında üyelerine gönderdiği bir bildiride şöyle belirtmektedir: «İhtilâlci işçi partisinin küçük burjuva demokrasisi karşısında tutumu şudur: Küçük Burjuva demokrasinin yıkmaya çalıştığı azınlığa karşı savaşta burjuvalarla beraber; burjuvaların sağlamca yerleşmek amacıyla faydalanmak istedikleri her hususta onların karşısında olmak.»

Bildiride daha da ileri gidilmiştir. «Özetle, zafer kazanılır kazanılmaz proleteryanın güvensizliği, yıkılmış olan gerici partiye değil, eski müttefiklerine, ortak başarıyı yalnız kendi hesabına sömürmek isteyen partiye yönelmelidir.» Şu halde, komünizme göre, demokrasinin zaferi sosyalizme doğru bir ilerleme sayılamaz. Demokratlarla anlaşmanın ancak taktik değeri vardır.

Fransız ve Alman ayaklanmalarının bastırılmasından sonra başlayan altı yıllık bir süre içinde Marx tesirli olmak, hattâ siyasî fikirlerini yaymak imkânlarını bulamadı. Ekonomik ince-

lemelere girişti. «Katipal» i yazdı. Tekrar konuşabilmesi için Enternasyonal'in kurulmasını beklemesi gerekti.

28 Eylül 1864 de Londra'da Saint Martin's Hall'da yapılan toplantıda Enternasyonal'in kurulmasına karar verildi. Marx bu toplantıya katılmadı, fakat geçici komiteye seçildi. Bu komite bir program ve bir tüzük kaleme almıya girişti. Binbaşı Wolf ve eski bir Owen'ci olan Weston tarafından bazı tasarılar hazırlandı. Tasarılar Marx'ın da üyesi olduğu bir alt komiteye gönderildi. Bu komitenin hazırladığı bildiri ve tüzük Marx tarafından kaleme alınmıştı. Fakat Engels'e yolladığı mektupta Marx şöyle diyordu «Görevler kısmının girişinde hukuk, gerçek, ahlâk ve adalet kavramlarını kabul etmek zorunda kaldım. Fakat bunlar, bütünü bozmayacak şekilde yerleştirilmiştir.»

Bildiri yalnız derneğin sağ kalan bir kaç komünistini değil, «Chartiste» leri, Proudhon'cuları ve Jakobenleri de memnun etmeliydi. Fakat 1864 bildirisinde Jakoben geleneklerinin izlerini bulmak mümkün değildir. Marx'ın kabul etmek zorunda kalmakla kendisini suçladığı gerçek, adalet ve ahlâk kelimelerinin bildiride yer almış olması böyle bir tesirin varlığını gösterir mi? Dikkate değer diğer bir cümle de şudur: «Kongre yalnız teşkilâtımız üyeleri için değil, görevini yerine getiren herkes için insan ve vatandaş haklarını istemeyi bir ödev sayar. Hak tanınmadıkça görev, görev yerine getirilmedikçe hak tanıma yoktur.» Bütün bunlar, itiraf etmek gerekir ki, oldukça zayıf belirtilerdir. Bildiri proleteryanın ekonomik kurtuluşu ve uluslararası dayanışma fikirleri çevresinde dolaşmaktadır.

Ne var ki, bir sükûttan kesin sonuçlar çıkarmaktan kaçınacağım. Bildiri Fransız heyetinin kongreye sunduğu bildiriyle karşılaştırılacak olursa, burada da Fransız ihtilâlinin izlerine rastlanmaz. Oysa devrin Fransız işçilerinin eğilimleri, Marx'ın

---

(*) 4 Kasım 1864 günlü mektup.

düşüncelerinden çok farklıydı. Hatta Fransız işçi hareketi Marx'dan tamamen habersizdi.

Anlaşmazlıklar yüzünden zayıflamış olmakla beraber, Enternasyonal 1871 yılında hâlâ ayaktaydı. Komün ayaklanmasını dört bildiriyle selâmlamıştı. Bildirileri kaleme alan Marx, Prusyalıların davranışlarını şiddetle kötülüyor, Gambetta'nın düzenlediği savunmayı övüyor, Alsace-Lorraine'nin ilhakını suçluyordu. Yürütmekte olduğu, yeni kurulmuş Alman Sosyalist İşçi Partisi'nin önderleri ilhak edilmiş ülkelerin protestolarını Reichtag'a (Alman Millî Meclisi) getirmişlerdi.

Komün'ün tarihini anlatan bildiri ayaklanmanın işçi niteliğini açıklıyordu. Bu son noktada Marx yerden göğe kadar haklıdır ve tahlili de yerindedir.

Gerçekten, Thiers kuvvetlerini burjuva çıkarlarına göre kurmuş, kitle halinde adam öldürme teşkilâtını aynı gaye için işletmişti. Fakat Komün'ün yalnızca bir işçi ayaklanması olduğu aynı derecede doğru mudur? Paris'ten kaçmamış olan halkın büyük bir kısmı da bu harekete katılmıştı. Yine de Komün'ü teşkil edenlerin çoğunluğu sosyalist ideolojisinden çok, İhtilâl'in hâtırasıyla ayaklandı. Çok faydalı işler gören Enternasyonal üyeleri bir avuç insandan ibaretti. Komün hareketi, proleter rengi kadar, cumhuriyetçi damgası da taşıyordu.

Marx'ın Komün hakkındaki hükmü, önemsiz bazı farklarla, kendi eğilimlerine uygun görünmektedir. Asıl köklü ayrılığı Gotha programının yorumunda bulacağız.

Lassalle'cılar ve Marksçılar birbirinden farklı ve biri diğerine karşı iki parti kurmuşlardı. Lassalle'in görüşlerinden ilham alınarak kurulan Alman İşçileri Genel Derneği 1863 Mayıs'ında Leipzig'de bir program kabul etmişti. Eşit ve tek dereceli genel seçme hakkı bu programın başında yer alıyordu. Marksçıların 1869 Ağustos'unda Eisenbach'da kabul ettikleri programda da demokratik esaslar geniş yer tutuyordu, fakat

ayrıca, daha açık ifade olunmuş sınıf duygusuyla, Marksizmin tesiri kendini gösteriyordu. 1875 de iki parti birleşmeye, bunun için de programlarında yakınlaşma sağlamaya karar vermişlerdi. Marksçı olduğu ilân edilen bir partinin programında Lassalle'ci görüşlerin yer alması Marx'ın hoşuna gitmemişti. Engels, kendi hesabına, bu partiye girmiyeceğini açıkladı. İki arkadaş Bismark'ın sosyalistleri sindirme tedbirlerine karşı gösterilere girişmekten vaz geçtiler. Bu karara varmadan önce de Marx'ın şartları bir uzlaşmaya elverişli görünmemekteydi. Marx programın özellikle «demokratik kısmı»na saldırıyordu.

Gotha programı yeni partiye «hür Devlet ve sosyalist toplum kurma» hedefini gösteriyordu. Marx «hür devlet» formülünü açık bulmuyor, «demokratik cumhuriyet» formülünü tercih ediyordu. Durumun ihtiyatlı olmayı gerektirdiğini kabul etmiyor değildi, fakat bütün medenî ülkelerde Devletin «kapitalist açıdan gelişme dereceleri değişik, modern burjuva toplumu zeminine» oturtulmuş olduğunu hatırlatmaktan kendini alamıyordu.

Komünzimin gelişi ile Devletın uğrıyacağı değişiklikler hakkında bir ön yargı mı isteniyor? Marx buna, «geçici devrede siyasî rejim ihtilâlci proleterya diktatörlüğünden başka bir şey olamaz,» cevabını verir. Daha sonra, tam komünist rejim yerleşince, Devletin bugünkü görevlerine benzer hangi görevleri devam edecektir? Bu meseleyi, Marx'a göre, ilim çözecektir. Halk kelimesini Devlet kelimesi ile birbir çeşitte birleştirmeye çalışmak meseleyi çözme yolunda bir arpa boyu ilerlemeye yaramaz. Devlet değişecek, görevlerinden çoğu gereksiz olacaktır. Şu halde gelecekteki komünist toplumun «Devlet» diye bir meselesi yoktur.

Oraya ulaşmak için demokrasi zorunlu değil midir? Bir taraftan Lassalle'ciler, öte taraftan Alman Sosyal Demokrat

Partisi bu iddiayı öne sürüyorlardı. Sosyal Demokrat Parti'nin Eisenbach programında şöyle deniliyordu «Siyasî hürriyet çalışan sınıfların ekonomik kurtuluşunun en gerekli şartıdır. Sosyal dâva siyasî dâvadan ayrılamaz. Birincinin çözümü, ikincinin çözümüne bağlıdır. Bu da, ancak, demokratik bir Devlette mümkündür.»

Eisenbach programı bir hürriyet rejimi kurulmasını sağlayacak ve sürekli bir hareketle istenecek reformlar listesini tesbit ediyor, bunları, «genel seçme hakkı, koruyucu kanunlar, her türlü sınıf, mülkiyet, doğuş ve inanç imtiyazının kaldırılması, ordu yerine halk milisi konulması, din ve dünya işlerinin ayrılması, eğitim mecburiyeti, mahkemelerin bağımsızlığı, basın, toplanma ve dernek kurma hakları üzerindeki kısıtlayıcı kanunların kaldırılması» olarak sıralıyordu.

Herkesin bildiği demokrasi hikâyesine Marx metelik vermemektedir. Ona kalırsa bu hikâye burjuva radikalizminin yankısından başka birşey değildir. Gotha programını kaleme alanlar, ekonomik kurtuluşun en gerekli şartının siyasî hürriyet olduğunu belirten cümleyi programdan çıkararak Marx'ı biraz olsun tatmin etme çaresini aradılar. Erfurt programında bundan söz bile edilmedi. Fakat Kautsky «Sosyalist program»ın izahında bu fikri yeniden ele aldı. «İşçi sınıfı bakımından parlamentarizme yabancı kalmak için hiç bir sebep olmadığı gibi, tersine, parlâmentoyu hükûmet otoritesi karşısında kuvvetlendirmekte, parlâmento içinde temsil edilme ımkânını genişletme yollarını aramakta sayısız faydalar vardır. Dernek kurma hakkı ve basın hürriyeti yanında genel seçme hakkı da proleteryanın gelişmesinin şartlarındandır.»

Gotha programı «gelişme şartı» cümlesini almamış, fakat meselenin esasını muhafaza etmişti.

Anlaşmazlığın kökü buradadır. Marx demokratik reformlara taraftardır; fakat işçi sınıfının gelişmesinin bunlara bağlı ol-

duğunu kabul etmez. Marx'a göre Komünizm demokrasiden çıkacak değildir. Zaten ihtilâl geçici devre içinde demokrasiyi ortadan kaldıracaktır. Marx komünist rejiminde demokrasiye yer tanımamaktadır.

Onun görüşüne göre demokratik cumhuriyet kapitalist toplumun yürüyüşünde bir safhadır. «Sınıflar arasında son savaş, burjuva toplumun bu Devlet şekli içinde yer alacaktır.» diyor.

(2)
Demokrasi ve Jaurès

Şimdi de soyalist düşüncenin diğer bir akımından söz açacağız. Jaurès de Marx gibi felsefe eğitimi görmüştü. Fakat Hegel felsefesi ve tarih maddeciliği karşısında tereddütler gösterdi. 1892 yılında yayınlanan Alman Sosyalizmi'nin Kaynakları Üzerinde Tez'inde Kant'dan Lassalle'e kadar uzanan akımla Hegel'den Marx'a ulaşan akımı birbirinden ayırıyor, karşı karşıya gösteriyordu. Dileği, bu iki paralel doktrinin birleşmesi, bir sentez meydana gelmesiydi. Her yerde «ebedî adaletin açılıp yayıldığını» görüyordu.

Fakat onun felsefesi, Marx'ın tarih maddeciliğinden apayrıdır. Bir çeşit Panteizme yönelmiştir. İnsanlığın gelişmesinde idealizmin ve materyalizmin tesirlerini birlikte mütalâa etmiştir. Jaurès 1894 yılında, tarih anlayışında idealizm ve materyalizm üzerine verdiği bir konferansı şu kelimelerle bağlıyordu: «Fakat Marx kendisi, tarih anlayışı içinde, ideal, ilerleme, hukuk gibi fikir ve kavramları beraber getirmiyor mu? Marx komünist toplumu kapitalist devrenin kaçınılmaz bir sonucu olarak göstermekle kalmıyor, insanlığı tüketen sınıf anlaşmazlıklarının bu toplumda yer bulmıyacağını söylüyor. İnsanın tam ve hür bir hayata bu toplumda ulaşacağını, çalışanların işçinin

asabî hassasiyeti ile köylünün sakin kararlılığını taşıyacaklarını, insanlığın yeni vatanda daha mutlu ve daha soylu bir hayata yükseleceğini öne sürüyor.»

İlhamını bu idealist havadan alan Jaurès, siyasî hayata cumhuriyetçi milletvekili olarak girmiş, sosyalizme Marx'ı inceleyerek değil, kendi demokrasi duygusuyla varmıştı. İlk sosyalist makalelerini gözden geçirelim. Bunlarda, siyasî hürriyet ile sosyal adalet arasındaki bağlılığa tekrar tekrar dokunulduğunu görürüz.

17 Mart 1889 da «Depêche» de şöyle yazıyordu: «Cumhuriyet zihinleri, gönülleri hürriyet ve eğitimle yükselttiği için sosyal adalet gelişimini hızlandırır. İşte bunun içindir ki sosyal adalete ihtiyacı olanların hepsi cumhuriyet esaslarına inatla sadık kalmalıdırlar.» 27 Ekim 1889 da, Belleville'de bir adayın sözlerini ele alıyor: «Cumhuriyet nedir? Fikir hürriyetinin sosyal adalet yönünde gelişen, yoğun şeklidir.» «Depêche» de yayınladığı makalelerle sosyalizmi, 1886 tarihinden sonra savunmıya başladığını Jaurès kendisi söylemişti. 1886 yılında emekli sandıklarının kooperatif esaslarına göre kurulmasını öngören bir kanun teklifi sundu. 1848 geleneklerini daha metodlu bir tutumla yenilemek, Cumhuriyet yolu ile «ecirliği kaldırmak, gönüllerin ve kolların kesin kurtuluşunu sağlamak üretim araçlarının yavaş yavaş işçilerin eline geçmesi için kolektif bir düzen kurmak» çarelerini arıyordu.

Siyasî hürriyetle sosyal adaleti biribirine bu derece sıkı bağlarla bağlı gören bir anlayışın Marksçı prensipleri benimsemesi mümkün değildi. Tarih maddeciliği hakkındaki konferansından söz ederken bu noktayı belirtmiştik. Fakat Alman Sosyalizminin kaynakları üzerindeki tezinde, bir uzlaştırma, bir sentez isteği açıkça ortaya konmuştur. Bu istek, felsefî olmaktan çok, siyasî bir düşünceye cevap olsa gerektir.

Jaurès, Bernard Lavergne'le giriştiği tartışmada, düşün-

celerinin kökünü açıklamıştır. Burada, Marx'ı yalanlamak şöyle dursun, ondan daha ileri gitmiştir. «Depêche» in 25 Eylûl 1893 tarihli bir makalesinde «Kapital» den hayranlıkla söz etmektedir. Üretim konusundaki tahlile ve bu tahlilden çıkan sonuca katıldığını da şu sözleriyle ortaya koyuyor: «Marx, bu gerekli değişikliğin kolaylaştırılması konusunda bütün ilgililerin, diğer bir deyimle imtiyazlıların, birlik olmalarına, fedakârlık göstermelerine değil, proleteryaya güvenmek gerektiğini isbat etmiştir»

Dünya sosyalizminin dayandığı prensiplere böylece katılması, uzlaşma lüzumunu engellemez, tersine arttırır. Jaurès «siyasî ve iktisadî durumumuza, memleketimizin geleneklerine, düşünme tarzına ve yaratıcılığına» uyma gereğine işaret ettikten sonra, Fransız soyalizminin üç özelliğini belirtmiştir.

«1 — Fransız sosyalizmi cumhuriyetçidir. Ekonomik meseleri sosyal meselelerden, sosyalizmi cumhuriyetten asla ayrı tutamayız.»

«2 — Fransız sosyalizmi hem ilmîdir hem de idealisttir. Marx'ın yaptığı gibi kapitalist rejiminin kaldırılmasının kaçınılmaz olduğunu tesbit etmekle yetinmiyecek, ayrıca bunun yerinde bir hareket olduğunu da isbat edecektir. Şüphesiz, Marx'ın görüşünün doğrulanması ve değişikliğin yerinde olduğunun isbatı, karşı çıkarları ve haksız imtiyazları tesirsiz bırakmaya yeterli değildir. Bunun için işçi, köylü ve aydınlar proleterlerinin güçlü bir kuruluşa ihtiyaçları vardır. Fakat toplumcu sosyalizmimizin yalnız tarih gereklerine değil, adalet fikrine de de uygun düştüğünü isbat etmekle, burjuvaların en soylu ve en cesur bir parçasının vicdanlarını proleterya çevresinde toplamayı, bu sayede gelişmeyi yumuşatmayı, geçişi kolaylaştırmayı, şokları hafifletmeyi başaracağımızdan şüphe etmemeliyiz. Herhalde düşmanlarımızın vicdanlarında bir şüphe yaratmış olacağız ve bu şüphe onları zayıf düşürecektir.»

«3 — Nihayet şu nokta kesindir. Fransız sosyalizmi, toplumcu teşkilâtta şahsî enerjiyi, şahsî teşebbüsü, şahsî tasarrufu, şahsî hukuku, kısaca esaslı ve meşru olan şahsî mülkiyeti muhafazaya bilhassa gayret gösterecektir.»

Jaurès'in bütün hayatı boyunca benimsediği anlayış bu oldu. Bu anlayışı çeşitli safhalarda görmek mümkündür. Cumhuriyetçiliğin savunulmasından Amsterdam Kongresi'ne kadar; 1908 de Toulouse Kongresi'nde, Yeni Ordu teklifinde.

Kapitalist rejim hakkındaki tahlile hararetle katılmasına rağmen, Jaurès'in görüşü ile Marx'ın anlayışı arasında çelişmeler vardır. Bunlardan bir kısmını ortaya koymak gerekir. Marx sınıfları birbirinden ayıran, onları karşı karşıya getiren akışın şaşmazlığı üzerinde duruyor, Jaurès ise tarihin zaruretlerini adalet fikrinden ayırmıyor.

Marx'a göre, karşı karşıya olan sınıfların ikisi de gittikçe kuvvetleniyor, sertleşiyor. İkisi arasında ortak manevî değer, ortak ülkü kalmıyor. Çatışma, her biri tek parça haline gelen bu iki sınıf arasında olacaktır. Jaurès böyle düşünmüyor. Ayrılık vardır, zorunludur, fakat bu derece kesin değildir, diyor. Ortak bir insanlık zemini vardır. Sınıfların ikisi de bu zemin üzerindedir: Cumhuriyet, Vatan ve İnsanlık. Sosyalizm Cumhuriyetten daha ileri ve daha yaygındır. Fakat birincinin devamı ve tamamlanması olduğunu da kabul etmek gerekir.

Politikanın uygulanması alanında bu görüş, sosyal inançlarda değişiklik olsa da, cumhuriyetçilerle işbirliğine götürmektedir. Marx bu çeşit ittifakları reddetmedi. Yalnız, partiler ve gruplar arasında sosyal yapılarına göre farklar gözetti. Bunların bir kısmı burjuvalar tarafından yürütülmektedir. Diğer bir kısmı, içindeki proleter sayısının öneminden ötürü, tesir altına alınmaya elverişlidir. Jaurès için cumhuriyet fikri hürriyet savunucuları arasında hem ortaklık, hem de birleşme konusudur. Böylece, aralıklı ve geçici değil, fakat organik ve sürekli toplu-

luklarla karşı karşıya gelinmiş oluyor. Hükûmet koalisyonları, sollar bloku, daha sonra seçim ittifakları, hep kısmî bir doktrin birliğinin sonucu olan cumhuriyetçilik disıplini sayesinde elde edilmiştir.

Cumhuriyetçilik fikrinden sosyalizm fikrine geçiş, aralıksız bir gelişmeyle gerçekleşmelidir. Jaurès her zaman şöyle düşünmüştür: başladığını gördüğümüz sosyalizme gidiş, kapitalizmin gelişmesi ile olduğu kadar, demokrasi inancıyla da beslenmelidir. Gelişmenin bazı safhalarında şiddete başvurmayı zarurî gördüğünü bazı yazılarında belirten Jaurès, birçok safhalar için çöküntüsüz ve sürekli bir hareketin faydasına inanmaktadır. Onun Amsterdam Kongresi'nden sonra birinci görüşe katıldığını iddia edenler olmuştur. Fakat, «Yeni Ordu» gibi bu kongreden sonra kaleme aldığı bazı yazılarında, sürekli gelişme fikri savunulmaktadır. Cumhuriyet idaresinin geliştirebileceği reformlar sayesinde proleteryanın sosyal yıkıntılardan ve sefaletten kurtarılabileceğini belirttikten sonra, şu sonucu varıyor: «Cumhuriyet idaresinin adaletin gerçekleşmesine yöneltilen çabasına karşılık işçi sınıfının görevi, kendi disiplinini, kendi teşkilâtını serbestçe kurmaktır. İşçilerin çıkarı bunu gerektirir. İsteklerine kaba bir şekil vermekten kazanılacak hiçbir şey yoktur. Proleterya medeniyeti, dünyanın önüne vahşî bir çehreyle çıkmamalıdır.»

Zaten sosyal değişim ihtilâlci buhranla sonuçlanmış sayılamaz. Böylesine bir buhran bazı engelleri yıkabilir. Fakat yapıcı tarafı yoktur. Gelişme, hedefe doğru, devam edecektir. «Hayır», diyordu Jaurès 17 Ekim 1908 günü, Toulouse Kongresi'nde, «yeni düzeni ne fiilî bir darbe, ne de çoğunluk darbesiyle yürürlüğe koyacağız. Gelişmenin bir ânında, burjuvaların karşı durmaya ya da caniyane bir deliliğe kalkışmaları yüzünden, proleteryanın bastırıcı kuvvete başvurmaya çağırılması mümkündür. Fakat proleterya, bastırmanın yeni rejimi yerleştirmeye

yetişeceğini düşünecek kadar çocuklaşacak değildir. Ayaklanmanın ertesi günü kapitalist düzen devam eder, görünüşte muzaffer olan proleterya bu düzenden faydalanmak, başarısını devam ettirmek imkânını belki de bulamaz. Bunu başarabilmesi için, sendika ve kooperatif gibi kendi gayesine uygun müesseselerde yetişmesi, kolektivizme gidişi yavaş yavaş gerçekleştirmesi, toplum yönetiminde çıraklığını tamamlaması lâzımdır.»

Bu görüşle Marx'ın belli başlı yazılarında ortaya konan görüş arasında büyük farklar vardır. Komünist Beyannamesi'nde belirtilen görüş şuydu: Kapitalist sınıfının işçi sınıfı üzerindeki baskısı bu iki sınıf arasındaki gerginliği durmadan arttırmaktadır. Ayrılma noktasına yaklaşılıyor. Fakat Marx hayatının ikinci yarısında daha ihtiyatlı davrandı. 15 Eylül 1850 günü komünist Derneğinden ayrıldı ve merkez komitesinin azınlığını idealist bir görüşü benimsemekle suçlandıran bir bildiri yayınladı: «İhtilâlin motoru olması gereken gerçek münasebetler yerine basit bir irade konulmaktadır. Biz işçilere, yalnız bugünkü münasebetlerin değişebilmesi için değil, sizin de değişebilmeniz ve siyasî iktidarı kullanmaya hazırlanabilmeniz için onbeş, yirmi, hattâ elli yıllık iç ve dış savaşlar devresini geçirmeniz gereklidir derken, sizler, tersine, ya hemen iktidara gelmeliyiz ya da bu sevdadan vazgeçmeliyiz diyorsunuz». Bu bildiri sosyal gelişmenin uzun süresini, sosyal değişmenin yalnızca kapitalist sınıfın zulmünün sonucu olmadığı gerçeğini ortaya koyuyor, işçi sınıfının kuvvetlenmesi gerektiğini kabul ediyordu. Proleteryayı iktidara ehliyetli kılacak olan bu ihtilâlci gelişme, Jaurès'in ortaya koyduğu görüşle bir miydi? Marx üretim münasebetleri üzerinde durur görünüyordu. Oysa Jaurès işçi sınıfının siyasî gelişmesine önem veriyordu.

Jaurès, Bernstein ve sosyalist metodun gelişmesi hakkında verdiği konferansda, Marksçı geleneğe yaklaşma çabasını göstermiştir. Fakat işçi sınıfının, bir partide toplanmış, sınıf şuuru

ve kuvvetli bir sınıf dayanışmasıyla birleşmiş de olsa, diğer sınıflarla ilişkisini durmadan arttırması gerektiği fikrinden vazgeçmiş değildir: «Proleterya ya tesirsiz kalacak ya da diğer sınıfların çabalarına devamlı olarak karışacaktır», «ihtilâli istiyor, fakat ezelî kini reddediyoruz» demektedir.

Böylece Jaurès, tarih maddeciliğini ve diyalektiği kendi görüşüne yararı dokunduğu ölçüde kabul etmektedir. Tarihin diyalektik görüşünü benimsemektedir: «İçindeki çelişmeli sistemleri bağdaştırmak zaruretiyle karşılaşan toplum, birbirini meydana getiren değişik sosyal oluşların sürekli gelişmesidir. Gerçekten, kuvvetlerin karşılaşması ve çatışması, her toplum hareketinin ana prensibidir.»

Jaurès ekonomik olayların önemini, sınıfların varlığını, bunlar arasındaki anlaşmazlıkların hareketleri doğurduğunu da kabul ediyor. Bu görüş onun için nazarî kalmamış, Fransız İhtilâli tarihini bu görüşten hareket ederek kaleme almıştır.

Fakat ayrıca manevî ve fikrî kuvvetlerin ve bunların tesirlerinin var olduğunu, bu kuvvetler arasında anlaşmazlıklar ve uzlaşmalar meydana geldiğini, kısaca bunların da tarih diyalektiği üzerinde rol oynadıklarını kabul etmektedir. Bu kuvvetlerin varlığını Marx da inkâr etmemiştir. Marx'a göre bu kuvvetler ekonomik kuvvetlerin değişik şekillerinden başka bir şey değildir. Sosyal Yapının «üst katları» dır. Temelde ekonomik olaylar yatmaktadır. Şüphesiz, ekonomiden çıkan bu kuvvetlerin ekonomi üzerine tesirleri vardır. Bu kuvvetlerin karşılıklı tesir ve tepkilerinin kendisi ve Marx tarafından kaleme alınan ilk yazılarda ihmal edildiğini Engels kabul ediyor. Bu itirafı ele alan Jaurès görüş farkının azaldığını söylemiştir. İki görüş arasındaki açıklığın tamamiyle doldurulmuş olduğu iddia edilemez; ama tarih ve politika alanlarında önemini tamamen kaybetmiş olduğu da bir gerçektir. Felsefe ve metafizikde durum aynı değildir. Jaurès'in görüşüne göre, manevî ve ideo-

lojik kuvvetler belli bir ayrılık taşır. Bu ayrılık ekonomik ve maddî kuvvetlerin tesiri altında gitgide azalmaktaysa da, değişik bir unsur olarak gelişmeye yine de tesir eder.

Böylece, yirmi yıllık bağdaştırma çabalarına rağmen, iki eğilim arasındaki anlaşmazlık tam olarak ortadan kaldırılamamıştır.

(3)
Anlaşmazlık

Önderlerin iyi niyetlerine rağmen iki eğilim tam mânâsıyla başdaşamamaktadır. Sentez, Jaurès'in ötedenberi gerçekleştirmeye uğraştığı bir şeydi. Bu istek 1892 tezinde de görülmektedir. Almanya'da sendika hareketlerindeki gelişmenin getirdiği meseleler parti doktrincileri tarafından bir kenara itiliyor, politikacıların parlâmento hareketlerine, seçim başarılarına verdikleri önem gittikçe artıyordu. Şüphesiz Alman İmparatorluğunun karakteri büyük ölçüde demokratik bir siyasete elverişli değildi. Yine de Volmar gibi bazı siyaset adamları cüretkâr ittifaklar aramaktan çekinmiyorlardı. Parti'nin davranışında bir güçsüzlük sezil'yordu. Engels'in ve Kautsky'nin arkadaşı olan Bernstein daha ileri gidiyor, Marksçılığın demokratik yönden bir kere daha gözden geçirilmesini istiyordu. Engels bu teklifin ilk belirtilerine karşı durmadı. Kautsky ise karşı durdu ve 1899 yılında Hanover'de toplanan Sosyal Demokrat Kongresi bu görüşü, büyük bir sertlik göstermeden, reddetti.

Fransa'ya gelince, Guesde taraftarlarının tâviz kabul etmez tutumu ve anlaşmazlığın nazarî alandan siyaset alanına kayması yüzünden durum daha ciddî görünüyordu.

Dreyfus meselesi ilk fırsatı verdi. Bu kavgaya 1898 yılın-

da Jaurès de karışmıştı. Guesde'in ilk tepkisi Jaurès'in lehine oldu. Zola'ya tanıklık etmekle, derhal harekete geçme kararını yürürlüğe koyduğu için Jaurès'i tebrik ediyordu. Fakat seçimlerden sonra Fransız İşçi Partisi gibi Guesde de fikrini değiştirmişti. Meselenin artık şahsî bir karakter aldığını, Zola dâvâsında ise mücadelenin istifa tehdidiyle Seine vilâyeti jürisi üzerinde baskı yapmaya çalışan askerî şeflere karşı açılmış olduğunu söylüyordu. Buna karşılık «asker zümresinin insanlığa karşı işlediği cinayetlerin en büyüğünün ortaya çıkarılmasına sosyalist proleteryanın damgasını basmış olmakla» öğünüyordu.

Bu savaşın ne kadar çetin olduğu, Fransa'yı nasıl sardığı bilinmektedir. Jaurès ve birçokları işçi kitlelerini, çok sayıda yazarı ve üniversiteliyi peşlerinden sürüklediler. Bu, büyük bir cumhuriyetçilik mücadelesi idi. Cumhuriyet, bir taraftan da, Dreyfus meselesinin ortaya çıkardığı milliyetçi kıpırdanışların tehdidi altındaydı. Fakat mücadele Cumhuriyet'in zaferiyle sonuçlandı.

14 Temmuz 1899 günü bir kısım göstericiler Cumhurbaşkanına karşı şiddet hareketlerine başvurmıya kalkıştılar. Geçit töreninden dönen askerî birlikleri Elysée sarayına yöneltmeye çalıştılar. Fransa'nın birçok yerlerinde şiddetli kaynaşmalar baş gösterdi. Cumhuriyet taraftarları uyanmışlardı. 1898 de seçilen Millet Meclisi'nde mutedil cumhuriyetçiler salt çoğunluğu ellerinde tutuyorlardı. Cumhurbaşkanı, cumhuriyetçi, radikal eğilimden çok Gambetta geleneğine bağlı, fakat yeni fikirlere açık, sosyal meselelerde geniş anlayış sahibi bir senatörü hükûmeti kurmıya memur etti. Waldeck Rousseau, kurduğu Cumhuriyetçi Birlik Hükûmeti'ne, mutedillerden - Komün ayaklanmasının bastırılmasına katılan general Gallifet bunlardan biriydi ve radikallerin sol kanadından üyelerle birlikte bir de sosyalist Millerand'ı almıştı.

Cumhuriyeti savunma işi azimle yürütüldü. Milliyetçi ön-

derler, Paule Déreoulède ve Marcel Habert Yüce Divan'a verildiler. Kilisenin siyasete karıştığı ortaya atıldı. Hükûmetin teklifi üzerine kabul edilen Dernekler Kanunu dinî derneklerin kurulmasını parlâmentonun ya da hükûmetin iznine bağladı.

1902 de, rahiplerin destekledikleri milliyetçi bir kaynaşma daha başgösterdi. Fakat seçmenler Meclis'e birincisinden daha kararlı bir cumhuriyetçi çoğunluğu gönderdiler. Çoğunluk üyeleri arasında anlaşmıya varılmış, ikinci turda «cumhuriyetçilik disiplini» ciddî olarak tesirini göstermişti. Sosyalistler kendilerine düşeni yapmışlar, durumdan faydalanmışlardı. Gerçekten, sosyalistlerin sayılarında önemli bir artış vardı.

Yeni bir hükûmet kuruldu. Waldeck-Rousseau çekildi, yerine aşağı Charente Senatörü Emile Combes geldi. Yeni hükûmet Başkanı eskisi kadar parlak değildi. Fakat sağlam ve azimkârdı. Sosyalistler artık, Sollar Delegasyonu tarafından kurulan ve yönetilen birbirine bağlı bir çoğunluğun bölünmez parçasıydılar. Önceki hükûmetten daha sol olduğu halde yeni kabinede hiç bir sosyalist görev almamıştı. Sosyalistler'in oyları hükûmetin kurulabilmesi için zarurî idi. Jaurès böylece, Parti'nin durumu ve en küçük tehlike ânında milletvekillerini bir araya getiren hitabet gücü sayesinde çok önemli bir rol oynamak imkânını elde etti. Kendisinden «Konuşma Bakanı» diye söz edilen Jaurès'in nüfuzu hiç bir devirde bu kadar büyük olmamıştır.

Sosyalist âlemini karıştıran en büyük anlaşmazlık, demokratik bir hükûmet ve çoğunlukla sosyalistler arasında gerçekleştirilen bu işbirliğinden çıkmıştır.

Guesde'ciler bu işbirliğine, tabiî, daha başlangıçta karşı koydular. Cumhuriyeti savunan iki hükûmeti genel olarak oyları ile destekledikleri halde, hükûmetlerin dayandıkları çoğunluğa katılmayı, o çoğunluğun bir parçası olmayı reddetmişlerdi.

Bakan olan Millerand'a karşı şiddetli hücumlar yönelttiler. Dreyfus meselesinde Guesde'cilerin son tutumları üzerinde uzun

uzadıya durmıyacağım. Bu tutum onların sınıf kavgası anlayışlarına dayanıyordu. Guesde, Jaurès'le çatışması sırasında, Lille'de şöyle haykırıyordu: «Bugünkü toplumda değişmiş hiçbir şey yoktur. Kapitalist mülkiyet kaldırılıp yerine kolektif mülkiyet, sizin mülkiyetiniz gelmedikçe hiçbir şey değişecek değildir. Yirmi küsür yıldanberi Fransız işçilerin zihinlerine yerleştirdiğimiz bu fikir, kazanılan zihinlerde tek ve hâkim kalmalı, sosyalist ışığın henüz doğmadığı zihinlere sokulmıya çalışılmalıdır. Bizim görevimiz bundan ibarettir.»

Jaurès, cevabında, genel seçme hakkının yokluğuna ve krala bağlılık yeminine rağmen Saxe Meclisi'ne girmeyi başaran Alman Sosyalistlerini, özellikle Wilhem Liebknecht'i örnek gösteriyordu. «Şimdi size soruyorum, dâvamız için bizden birini burjuva hükûmet kalesine sokmamız gerektiği zaman, bu kâğıttan engeller, bu formaliteler ve bu oyunlar yüzünden duraklıyacak mıyız, tereddüde düşecek miyiz?» Gerçi Millerand denemesini en iyi şartlar içinde gerçekleşmiş saymıyor, onun Waldeck - Rousseau hükûmetine sosyalist partileri bağlamadan, kendi adına girmiş olduğunu, bu işbirliği ile kendisini zor duruma soktuğunu, Partiye hiçbir fayda sağlamadığını söylüyordu. Jaurès sosyalist milletvekilleri ve bakanları sayısının sürekli artışının da iktidar kapısını açacağına inanmıyordu. Bununla beraber bu gidişte iktidar kavramı ile daha sıkı bir temas, sosyalizm için bir büyüme safhası görüyordu.

Millerand üzerindeki tartışma, Waldeck - Rousseau'nun çekilmesinden sonra da işbirliği vesilesiyle yeniden canlandı. Bu tartışmalar şüphesiz çok hararetli değildi, fakat Sollar Bloku'nun yıpranması ve Blok'un sağında başgösteren ayrılmalar yüzünden, Jaurès aleyhine bir havanın gelişip yayılmasına sebep oluyordu. Bu ayrılmaların en kötüsü, 1903 yılında, kilise yönetimindeki okullarla ilgili teklife karşı duran Millerand'ın ayrılması oldu. Sollar Bloku bir ölüm darbesi yemişti.

Sosyalist Enternasyonal kongrelerindeki tartışmalar da devam ediyordu. Paris Kongresi'nde (Aralık 1899) Fransız temsilcileri arasında başlayan şiddetli tartışma yabancı delegeleri zor duruma sokmuş ve üzmüştü. Kautsky'nin Alman partisince kabul ettirilen teklifi üzerine, anlaşmazlığın Fransız partisi içinde halledilmesi kararına varılarak tartışma tatlıya bağlandı.

«Çağdaş demokratik bir devlette siyasî iktidarın ele geçirilmesi darbe yoluyla değil, proleteryanın ekonomi ve siyaset alanlarında uzun ve zahmetli bir teşkilâtlanma hazırlığı ile, işçi sınıfının maddî manevî bakımlardan kuvvetlenmesi, belediyelerin ve kanun koyucu meclislerin yavaş yavaş ele geçirilmesi yolu ile gerçekleşebilir.» «Fakat hükûmet yetkilerinin merkezde toplandığı yerlerde iktidara kademeli olarak gelinemez.»

«Bir sosyalistin tek başına bir burjuva hükûmetine girmesi, iktidarı ele geçirmenin normal başlangıcı sayılamaz. Bu zarurî, geçici ve olağanüstü bir çaredir.»

«Siyasî durum böyle tehlikeli bir denemeyi zarurî kılabilir. Fakat bu bir prensip meselesi değil, bir taktik meselesidir. Kongrenin bu konuda söyleyeceği bir şey yoktur. Fakat bir sosyalistin burjuva hükûmetine girmesi, ancak bu hareketi Sosyalist Partisi büyük çoğunlukla onaylar ve sosyalist bakan partisinin vekili kalırsa, partili proleteryaya olumlu bir sonuç alınacağı ümidini verebilir.»

«Tersine, bu bakanın Parti karşısında bağımsız olması veya Parti'nin yalnız bir parçasını temsil etmesi halinde, onun burjuva hükûmetine girmesi, partili proleterya bakımından dağılma ve karışma tehlikesini doğurur. Bu olay proleteryayı kuvvetlendireceğine zayıflatır, iktidarı ele geçirmesini kolaylaştıracağı yerde engeller.»

«Kongre, bir sosyalist bakanın dahil olduğu hükûmetin sermaye ve emek arasındaki mücadelede taraf tuttuğuna muhakkak gözle bakılması gerektiğine Parti'ce karar verildiği takdir-

de, o bakanın hükûmetten ayrılmak zorunda olduğuna inanır.»

1899 yılında Japy salonunda toplanan ve oy karışıklığına rağmen Guesde'in hâkim olduğu Fransız Sosyalist Partisi kongresi yukarıki karara varmıştı. Jules Guesde'in çok şiddetli bir hücumuna rağmen Jaurès bu kararı biraz yumuşatabilmişti. Fakat bu başarı saman alevi gibi geçti. Enternasyonal kongresinden hemen sonra, Fransız Sosyalist Partisi aynı Wagram salonunda yeni bir kongre yaptı. Bu kongre görülmemiş derecede şiddetli oldu ve bölünmeyle sonuçlandı.

Guesde'ciler ve Blanqui taraftarları Fransa Sosyalist Partisini kurdular. «Broussiste» ler, bağımsızlar ve sonradan ayrılan «Allemanıste» ler ise Fransız Sosyalist Partisini teşkil ettiler. Belki bölünme, özellikle siyasî gelişme, polemikleri yumuşattı ve 1904 yılında yapılan Amsterdam Kongresine daha az hırslı gidildi.

Bu kongre çok iyi geçti. Herhalde İkinci Enternasyonal kongrelerinin en başarılısıydı. Alman sosyal - demokrasisi 1900 yılında gösterdiği oldukça liberal tutumu terketmişti. Bernstein'in yürüttüğü revizyoncu akıma karşı durulmuş, yaklaşan 1903 seçimleri dolayısıyla tutum sertleştirilmişti. 1903 seçimleri başarılı oldu. Dresden'de yapılan kongrede Kautsky'nin teklifinden daha ileri bir karar alınmıştı. Zaten Kautsky de, teklifindeki liberalizmin sınıf kavgası ilkesinden uzaklaşma sonucunu vereceği endişesiyle, bundan vazgeçmişti. Adler ve Vandervelde karşılık olarak ileri sürdükleri daha esnek bir teklifle sosyalizmin kuvvetli parlemanter mevkiler tuttuğu ülkelerin oylarını toplamışlardı.

Vandervelde genel kurul toplantısına sunduğu tarafsız ve geniş raporunda, her ülkenin sosyalistlerinden, özellikle Fransız sosyalistlerinden, birlik olmalarını istiyordu. Jaurès en parlak söylevlerinden biriyle dâvasını savundu. Sınıf kavgası fikrine kesin bağlılık hareketi kısırlığa götürür. «Proleteryanın

her çeşit faaliyet şeklinden faydalanabilmesi için bağımsızlık içinde teşkilâtlanması gerekir,» dedikten sonra, sosyal demokratlara dönerek haykırıyor: «Avrupa ve dünya bugün, Alman sosyal demokrasi'nin siyasî güçsüzlüğünün yükü altında ezilmektedir.» Reichstag'ın güçsüzlüğü üzerinde ısrar eden Jaurès, bu Meclisin oylamalarının İmparatorluk makamlarınca keyfî şekilde bozulduğunu açıklıyor ve «uluslararası sosyalizmi hükûmet merkezinizde misafir etmek hürriyetinden bile yoksunsunuz; kendi proleterleriniz ve dünya proleteryası karşısında güçsüzlüğünüzü nazarî formüllerde gösterdiğiniz ısrarın perdesi arkasında maskeliyorsunuz» diyor. Buna cevap veren Bebel Almanya'nın dünyanın «en kötü idare edilen» ülkelerinden biri olduğunu kabul ediyor, fakat Fransız Cumhuriyeti'nin de «başa kakılacak» değerde olmadığını belirterek, «burjuva krallığı ya da burjuva cumhuriyeti, her ikisi de sınıf devletleridir» diye bağırıyor.

Görüşmelerden sonra oylamaya geçildi. Oya konulan Adler - Vandervelde teklifi oyların bölünmesi yüzünden kabul edilmedi. Sonuç olarak Dresden kararı yirmi beşe karşı beş red ve oniki çekimser oyla kabul edilmiş oldu.

Sosyalizm tarihinde büyük önem taşıyan bu metin şudur:

«Sınıf mücadelesine dayanan denenmiş ve başarılı taktiğimizi değiştirmeyi ve siyasî iktidarı burjuvalara karşı açılacak çetin bir mücadeleyle elde etmek yerine, kurulu düzene tâviz vermek yoluyla elde etmeye kalkışan revizyoncu eğilimleri Kongre şiddetle reddeder.

«Böylesine revizyoncu bir taktiğin sonucu, burjuva toplumunu hızla sosyalist topluma çevirme gayesini güden, yani aslında ihtilâlci nitelik taşıyan bir partiyi burjuva toplumunu düzeltmekle yetinen bir parti durumuna düşürmek olacaktır. Bu sebeple, revizyoncu eğilimlerin varlığına rağmen, sınıf çatışmalarının azalmak şöyle dursun, gittikçe artacağına inanan Kong-

re, aşağıdaki esasları ilân eder:

«1 — Parti, kapitalist üretimin siyasî ve iktisadî şartları içinde hiçbir sorumluluk kabul etmez ve hakim sınıfı iktidarda tutmaya yarayacak çareleri desteklemeyi reddeder;

«2 — Sosyalist demokrasi, 1900 yılında Paris Kongresi'nkabul edilen Kautsky teklifine uygun olarak burjuva toplumu içinde hükûmetlere katılmayı kabul etmez.

«Kongre, bundan başka, burjuva partileri arasında yakınlaşmayı kolaylaştıracak, gitgide artan sınıf çatışmalarını maskeleyecek her türlü çabayı reddeder.

«Kongre, sosyalist parlamento grubunun. bir taraftan kendi üye sayısının artmasından, diğer taraftan arkasındaki seçmen topluluklarının büyük hızla genişlemesinden elde ettiği gücünü sosyalizmin en son gayesine çevrik propagandada direnmek; işçi sınıfının çıkarlarını, siyasî hürriyetlerin genişlemesini ve yerleşmesini, programına uygun olarak, en tesirli tarzda savunmak, herkes için hak eşitliğini istemek; militarizme, sömürgecilik ve emperyalizm politikasına, her türlü haksızlığa, esarete ve sömürmeye karşı giriştiği mücadeleye her zamankinden daha fazla enerjiyle devam etmek, sonuç olarak sosyal kanunları düzeltmek ve işçi sınıfının siyasî ve medenî görevini yerine getirmesine imkân hazırlamak için kullanacağına inanır.»

Bu karar demokratik partilerle yapılmış bütün anlaşmaları bozmuştu. Sosyalist partiler, sınıf kavgasını yürütebilmek için kendi fil dişi kulelerine kapanmışlardı. Memleketin siyasî idaresi üzerinde tesir yapmaktan kaçınıyorlar, muhalefetlerini yalnız hükûmetin veya meclis devresinin süresi boyunca değil, burjuva toplumunun yıkılışına kadar, nazarî çıkışlara inhisar ettiriyorlardı.

Bununla beraber kararın sonunda, biraz çekingen de olsa. demokratik bir program savunma iradesi beliriyordu. Bu karar

Erfurt programıyla karşılaştırılırsa, taktik üzerindeki direnişin reformcu bir görüşle yumuşatıldığı ortaya çıkar.

Önemi üzerinde fazla durulmayan bu tâvize rağmen, karar Jaurès'in cumhuriyetçi çoğunluk üzerinde gitgide artan tesirine son veriyor, onu ya bu çoğunlukla bozuşmak ya da Enternasyonalle anlaşmazlığa sürüklenmek zorunda bırakıyordu. Kongre, kapanışından önce kabul ettiği son bir kararla, çeşitli okullara bağlı Fransız sosyalistlerini tek bir parti içinde birleşmeye çağırdı. Bu çağırıyı Fransa Sosyalist Partisi adına Vaillat ve Fransız Sosyalist Partisi adına Jaurès kabul etmişlerdi.

Jaurès'in düşünceleri üzerinde durmuş, açıklamalar yapmıştık. En çok önem verdiği nokta işçi sınıfının siyasî birliğini gerçekleştirmekti. Şunu da eklemek gerekir ki, 1904 de Sollar Bloku beş veya altı yıllık hükûmet devresinden sonra yıpranmış, gününü doldurmuştu. Sağ kanadında baş gösteren çözülmeler, Emile Combes'ın çabucak düşmesiyle sonuçlanmış, yerine Rouvier hükûmeti kurulmuştu. Jaurès, partilerin birleşmelerini kabul etmekle beraber, bunun ne tamamlanmış olan bir esere ne de gelişmesi sonuçlanmış bir fikir hareketine zarar vereceğine inanıyordu.

Ertesi yıl birleşmenin gerçekleştirilmesine harcandı. Amsterdam Kongresi Jaurès ve arkadaşlarına tezlerini yenilemek imkânını bırakmıyordu. O da, bütün ümidini birleşmenin sosyalizm hareketine getireceği kuvvete bağlayarak, bunu samimiyetle kabul etti. Görüşmeler aşağıda görüldüğü gibi kaleme alınan bir Parti tarifine varmıştı.

«Sosyalist Parti şu prensipler üzerine kurulmuştur: çalışanların uluslararası birliği ve faaliyeti; proleteryanın iktidarı ele geçirmek için bir sınıf partisi halinde teşkilâtlanması; üretim ve değişim araçlarının sosyalleştirilmesi, yâni kapitalist toplumun kolektivist ya da komünist bir topluma çevrilmesi.»

Bu tarif Parti tüzüğünde hâlâ durmaktadır. Savaştan son-

ra, Léon Blum'un teklifi üzerine kabul edilen tek bir ilâve vardır. Sosyalleştirme yalnız kapitalist üretim ve değişim araçlarına uygulanacaktır. Önemine rağmen bu ilâvenin pek farkına varılmamıştır.

23 Nisan 1905 günü Globe salonunda yapılan görüşmeler sonunda, Cumhuriyet'i savunma ve demokratik partilerle anlaşma politikası mahkûm edilmişti. Jaurès yenilmiş, Parti tâviz vermeme yolunu seçmişti. Chalon Kongresi bütün seçim bölgelerinde aday göstermek ve hiçbir anlaşmayı kabul etmemek kararını aldı. Bununla beraber ikinci turda teşkilât kademelerine bir takdir hakkı tanınıyordu.

Birleşmenin yarattığı hıza rağmen partinin havası ağırdı. Guesde'ci eğilim başarı kazanma yolunda şiddetli bir mücadeleye girişmişti.

BÖLÜM III

CANLANMA

Jaurès'le birlikte sosyalizmin demokratik anlayışı da kesin olarak yıkılmışa benziyordu. Fakat gerçek bu değildi. Aradan geçen elli yıl içinde mesele sürekli söz konusu olmuş, demokratik sosyalizm tam bir üstünlük sağlamıştır. O kadar ki, Amsterdam kararı Batı Avrupa için bugün bir hâtıradan başka birşey değildir.

1905 yılından savaşa kadar sosyalizmin takip ettiği gelişme onu, Jaurès'in Amsterdam Kongresi'nden önce dilediği noktanın çok yakınına ulaştırmıştı. Birinci Dünya Savaşı ve onu takip eden devre sosyalistleri ya iktidarın yanına ya da hükûmetlerin içine getirip yerleştirmiştir. Bu gelişme İkinci Dünya Savaşından sonra daha da hızlanmıştır.

Bu yarım yüzyılın sonunda Amsterdam kararı kadar, reformcuların ve ortaklık taraftarlarının 19. Yüzyıl sonunda

vardıkları noktaların da çok ötesine ulaşılmıştır. 1950 den sonra varılan sonuçları ileride göreceğiz.

(1)
Birleşmeden Birinci Dünya Savaşına Kadar

1906 seçimlerinden ve özellikle Clémenceau içişleri bakanı olduktan sonra siyasî durum çabucak değişti. 1910 yılına kadar biribirinin ardından uzun grevler oldu, hükûmet işçi sınıfına şiddetle karşı koydu. Jaurès Millet Meclisi'nde azimli bir muhalefet yapan Sosyalist grubun sözcüsüydü. Çalışmalar biraz akademik, fakat çekici bir şekil alıyordu. Jaurès Clémanceau'nun yırtıcı hücumları karşısında sosyalizmi savunuyor, bütün sosyalist halk oyu onu destekliyordu. «Humanité» gazetesinde yayınladığı, çoğu dış siyaset konusundaki günlük makaleleri, Jaurès'in itibarını büsbütün arttırmıştı. Hukuk yolu ile barış görüşünü savunuyor, hükûmetlerin, özellikle Fransız hükûmetinin tedbirsizlikleri yüzünden güvenliği nasıl tehlikeye soktuklarını ortaya koyuyordu. Fas siyasetini ciddî bir incelemeden geçiriyor, askerî maceralar yerine barış yoluyla yakınlaşma ve barış içinde işbirliği siyasetini salık veriyordu. 1914 yılına kadar soyalist halk oyu üzerinde artan nüfuzu ve Avrupa işçi halk oyunca da desteklenmesi Jaurès'i «Barış Havarisi» durumuna getirmişti. Jaurès'in belâgati ve siyasî zekâsı Parti içindeki durumu çabucak değiştirme imkânını kendisine sağlamıştır. Fransız Sosyalist Partisi'nden arkadaşları ona yürekten bağlıydılar. Hükûmetlere katılma ve Sollar Delegasyonu meseleleri halledilmiş olduğundan, ihtilâlci olmakla beraber demokrasi fikrini de benimseyen Blanquî taraftarlarını da kendisine bağlamayı başardı.

Vaillant ve arkadaşları 1899'danberi tamamlanmış olan

eseri korumaya çalışıyorlardı. Buna karşılık Guesde'ciler, 1904 seçimlerindeki başarılarından aldıkları hızla, tâviz vermeme tezini kabul ettirmek için hücuma kalktılar. Jaurès'in ustalığı, Blanqui taraftarlarını kendi tarafına çekmeyi başarması ve Guesde'cileri azınlıkta bırakması oldu. Bunlar da, daha sonra, aralarında makul düşünenleri, Bracke ve Delory'i dinlediler.

Gelişme Limoges Kongresi ile başlamıştı. İşçi sendikalarıyla Parti arasındaki münasebetler bahis konusuydu. C. G. T. (Fransız Sendikalar Birliği) Amiens Kongresi'nde tam bağımsızlık tezini tutmuş, bunun ihtilâlci değeri üzerinde israr etmişti. Bu, Parti'nin üstünlüğünü savunan Guesde'cilere karşı bir tutumdu. Bu noktada Blanqui ve Jaurès taraftarları kolaylıkla birleştiler. Zaten Jaurès, kitapcılık federasyonundan Keufer'in savunduğu kooperatifcilik ilkelerine dayanan reformcu sendikalizmi de benimsiyordu. Blanqui ve Jaurès taraftarları üstünlüğü kolayca sağladılar. Ertesi yıl Sait-Etienne Kongresiyle başarılarını yenilediler.

1908 yılı kesin sonuçlu oldu. Toulouse Kongresi Partinin genel çalışmalarını inceleyecekti. Bütün okullar genel tezlerini savundular : Hervé ile birlikte romantik ihtilâlciler; Lagardelle'in yürüttüğü ihtilâlci sendikacılar; Bracke'nin baş tuttuğu Guesde taraftarları; Breton'un savunduğu reformcular. Jaurès siyaset hayatının en önemli nutkunu bu kongrede söyledi.

Birbiri arkasından bütün tezleri ele alıyor, tenkitlerini yapıyor ve her birinden ana fikirleri belirterek ortaya bir sentez koyuyordu. İhtilâlci gelişmenin en iyi tarfini bu nutukta bulmak mümkündür. Sosyal devrim işçi sınıfının ilerlemesi yoluyla uzun bir devre içinde hazırlanmadığı takdirde, başarı kazanmasına imkân yoktur. İhtilâl, fikirlerin ve müesseselerin olgunlaşmasını çabuklaştırabilir. Fakat sosyalist toplumu gerçek-

leştirmek bakımından yeterli değildir : «İhtilâl, zorunlu gelişmenin ancak başlangıcı olabilir.»

Demokrasi, bu gelişmenin her safhasında yalnız insanların eşitliğiyle yetinmemeli, sosyal demokrasiye varmalıdır: «Demokrasi, sarsıntı yaratan bir kuvvet olarak başlar. Sonu da böyledir. Çünkü yeni toplum içinde sadece tek bir sınıf değil, her sınıftan bütün insanlar yerlerini, görevlerini, haklarını ve teminatlarını bulacaklardır.»

Sendikalizmin de oynayacak rolü vardır. Bu rol korporatif sendikalizme değil, daha açık bir sendikalizme aittir: «Diyorum ki, bugünün sosyalizminden yarının sosyal demokrasisine geçmek için, sendikalizm kapalı bir sandık durumunda kalmamalı, elindeki işçi teşkilât ve fikir gücünü, ilerleyen ve bugünün demokrasisini değiştiren sosyalizmin emrine vermelidir.»

Toulouse Kongresiyle Jaurès yeniden Parti'nin şefi oldu. Artık sözünü dinlemeyen yoktu. Daha sonraki kongreler bu yükselişi teyid etti. Tarım ve kooperatifçilik meseleleriyle savaş çıktığı takdirde sosyalistlerin tutumunun ne olacağı konusunda çarpışan görüşleri uzlaştırmaya çabalıyordu. Bu çabalarında herkesin düşüncesine saygı göstermeye, herkesin samimiyetle yürüyebileceği bir yol çizmeye büyük önem veriyordu. 1910 seçimlerinin Bourbon Sarayı'na getirdiği mecliste Radikaller sağlam bir çoğunluğa sahip değillerdi. Merkez ya da sol kanatla koalisyon yapmak düşünceleri arasında sallantıdaydılar. Çeşitli meseleler, bu arada nisbî temsil Radikaller'e yaklaşmayı güçleştirmekle beraber, Sosyalist grup nüfuzunu arttırmak yolunda oldukça ustalıklı manevralar yaptı. Askerlik süresi meselesinde Jaurès'in teklif ettiği, millî savunmaya ve orduya demokratik bir düzen verilmesi plânıyla yalnız bütün sosyalistlerin değil, Radikaller'in büyük bir kısmının da desteğini sağladı.

Yeni bir sol çoğunluğu mümkündü. Jaurès bu imkân üzerindeki çalışmaları arkadaşlarına ve dünkü düşmanlarına bıra-

karak. kendini savaşa karşı mücadeleye verdi. Değişik düşüncelerine rağmen, Compère - Morel ve Gustave Hervé gibi şahsiyetler seçimlerde yakın partilerle anlaşma tezini savunuyorlardı. Parti, sorumluluğu kabul etmeksizin, bu çeşit anlaşmalara girilmesine izin verdi. Albert Thomas Sosyalistler yönetiminde Radikaller'le işbirliği yapacak bir hükûmet tasarlıyordu.

Seçimler umulan sonuçları vermişti. Fakat savaş da gelip çatmıştı. Jaurès ümitsizliğin verdiği enerjiyle savaş aleyhinde mücadeleye girişmişti. 31 Temmuz 1914 günü Villain'in kurşunuyla hayata gözlerini kaparken, Parti demokrasi politikasına dönmüş, bu mücadelede hürriyet bayrağını omuzlamıştı. Charleroi savaşlarını takip eden en kaygılı günlerde Parti sorumluluk payını yüklenmekde tereddüt göstermedi. Üç milletvekili hükûmete girdi: Başta Jules Guesde, onunla birlikte Sembat ve Albert Thomas. Amsterdam kararından artık eser kalmamıştı.

(2)
1918 den 1950 ye

Derinlemesine ayrı bir incelemeye konu olabilecek bu devreyi çok kısa geçeceğim. Demokratik sosyalizm bu devre içinde yeni bir yön kazandı.

Bu devre Bolşevik ihtilâliyle başlar. Bu ihtilâlin Batı Avrupa'da meydana getirdiği bazen şiddetli hareketleri bir yana bırakıyorum. Sovyetler Birliği proleterya diktatörlüğü adı verilen rejime girmişti. Bu rejimin aşırı yanları sosyal demokratları ve ihtilâlci sosyalistleri bile üzüyor, Batı dünyası işçi çevrelerinde şiddetli tepkiler yaratıyordu.

Aynı zamanda, bir taraftan Batı Avrupa'da demokratik

rejimler normal mecralarına kavuşurken, öbür taraftan orta Avrupa imparatorluklarının yıkılmasıyla ortaya çıkan cumhuriyetler parlemanter idarelere kavuşuyordu.

1920 yılından sonra demokrat sosyalistler yavaş yavaş komünistlerden ayrılmaya başladılar. Ayrılık, hürriyet ve demokrasi anlamları çevresinde kendini gösteriyordu. 1920 Toulouse Kongresi'nde Léon Blum iki temel fikir üzerinde israr ediyordu.

«Sosyalistler proleterya diktatörlüğünü reddetmez. Sosyalistler bakımından bu diktatörlüğün, Karl Marx'ın anladığı yolda demokratik bir şekil alması zarureti yoktur. Bu diktatörlüğün halkın hürriyetine, kitlelerin iradesine dayanması, yâni proleteryanın şahsî olmayan diktatörlüğü olması lâzımdır. İktidarın kattan kata yükselerek, görünür ve görünmez bir komitenin eline geçtiği, merkezleşmiş bir parti diktatörlüğü bahis konusu olmamalıdır. Bir parti diktatörlüğü, evet, bir sınıf diktatörlüğü, evet; bilinen ve bilinmeyen bir kaç kişinin diktatörlüğü, hayır, buna hayır!»

Sözlerine devam eden L. Blum, komünist partisi kademeleri gerisindeki şekilsiz ve şuursuz kitlenin hissî hareketlere ayak uydurarak bazen düz, bazen ters yönlere yürüdüğünü ortaya koydu. Sosyalizmin bir halk temeli bulunmalı, işçi sınıfı âhenkli ve sürekli bir harekete ehil bir teşkilât içinde eğitilmelidir. Toplumda değişme ancak bir ön gelişmenin işçi sınıfının bütününü iktidarı kullanmaya ehil hale getirmesiyle mümkündür. Leéon Blum burada Jaurès'in ihtilâlci gelişme hakkındaki düşüncelerini benimsiyor. Bir kopuş olan ihtilâl, yükselen proleteryanın yolu üzerinde kapitalist toplumun gelişmesine paralel bir an, bir buhrandan başka bir şey değildir.

Böylece oligarşik bir parti diktatörlüğü kavramına karşı, Léon Blum halk kitlesinin şuurlu iradesini gerçekleştiren demokrasi kavramını koyuyor.

Demokrasiyle bolşevik taassubu arasında bir seçme yap-

mak gerektiğini, daha açıklıkla, başka sosyalistler de belirtmişlerdir. Albert Thomas meseleyi şöyle özetliyordu: «Ya Wilson, ya Lenin!»

Demokrasi üstün gelmişti. Yenilen ülkelerde, Almanya'da ve Avusturya'da yıkılan rejimlere bağlı kalan muhafazakâr partiler iktidardan uzaklaştırıldılar. Yalnız demokratik partiler galiplerle görüşmeğe yetkili, bolşevik akınlarına karşı koymaya ise yalnız Sosyal Demokrat Parti yeterliydi.

Orta Avrupanın yeni Devletlerinde - Çekoslovakya, Polonya - tabiî eski idarelere karşı direnmiş olan sosyalistler iktidar yolunu tutmuşlardı.

Çetin siyasî ekonomik ve sosyal meseleler karşısında kalan sosyalistler bir sosyalist siyaset hazırlamak için gerekli zamanı bulamıyorlardı. Bununla beraber her tarafta sosyalleştirme teşebbüslerine giriştiler, bir çok projeler incelediler. Almanya'da bu projelerin pek azı gerçekleşebildi. Fakat belediyenin on yıldan fazla sosyalistlerin elinde kaldığı Viyana'da büyük eserler meydana getirildi.

Eski programlar uygulama alanına konuldu. Marksizmin ana vatanı olan Almanya'da ve Avusturya'da, demokratik düzenin yerleştirilmesi gereğini açıklayan demeçler sınıf kavgası inancına dayanan kehanetlerin yerini aldı.

Savaş Almanya'da sosyal demokrasiyi iki düşman parçaya ayırmıştı. Komünizmin doğuşu ve gelişmesi bu iki parçayı birbirine yaklaştırdı ve birleştirdi. Gaerlitz Kongresi'nde, Erfurt programı yerine Marksçı karakteri zayıflamış yeni bir beyanname kabul edildi. Erfurt'da Sosyal Demokratlar sosyalizm yolunda ilerlemeyi, proleter sayısının ve sefaletin artmasına bağlıyorlardı. 1928 de kapitalist gelişmenin zararlı sonuçlarını belirtmekle yetiniyorlar, kendilerini kapitalist sınıfa karşı mücadele açan bir proleter partisi olarak değil, şehirlerde ve köylerde çalışan halkın partisi olarak tanıtıyorlardı. Siyasî hürri-

yetin önemi üzerinde direniyorlar, Cumhuriyet'i savunmaya kararlı olduklarını ilân ediyorlardı.

İngiliz İşçi Partisi bir temel program ve doktrin kabul etmiş değildi. Bu parti sendikalarla işçi çıkarlarını ve demokrasiyi savunan Liberal Parti'nin gölgesinde kurulmuştu. Zaman zaman ortaya çıkan nazarî tartışmalar bu parti içinde hiçbir zaman kök salamadı. Madenciler Federasyonu madenlerin millîleştirilmesini, bir sosyal değişiklik olarak değil, bir reform olarak benimsemişti. 1918'de Henderson'un ve Welles'in teklifleri üzerine kabul edilen tüzüğün dördüncü maddesi bir taraftan komünizme karşı koymak, öbür taraftan Parti'yi ekonomik liberalizmden ayırmak amacını güdüyor, Avrup'a 'kıt'asının mutedil sosyalist programlarına yaklaşıyordu. Bu madde «beden ve fikir işçilerine emeklerinin meyvesini tüm olarak sağlamayı, üretim, dağıtım ve değişim araçlarını kolektif mülkiyet esasına bağlamayı; gelir dağılışını en adaletli bir düzen içinde yürütmeyi, sanayiin ve hizmetlerin bütün kollarında halk yönetimi ve halk denetimi sistemini gerçekleştirmeyi» İngiliz İşçi Partisi için amaç olarak tesbit ediyordu.

İşçi Partisi 1924 de Ramsay Mac Donald önderliğinde iktidara geldi; fakat ancak bir kaç ay tutunabildi. 1929'da tekrar iktidara geldi. Bu sefer, çekingen bir davranışla, millîleştirme yoluna girdi. Londra'da taşıt araçları işletmelerini millîleştirdi. Parti savaş kabinesi içinde de iktidara katıldı ve sonra, 1945 yılında, tek başına iktidara geldi. Altı yıl süren bu iktidar devresinde millîleştirme alanında önemli eserler meydana getirdi.

Fransız Sosyalist Partisi doktrin ve siyaset alanlarındaki yerini resmî olarak değiştirmedi. Tüzüğündeki prensipler yerinde kaldı. Savaş öncesi kongrelerinin kararları değerlerini muhafaza ediyordu. Gerçi Amsterdam kararının ötesine geçilmişti. Fakat savaştan önce ulaşılan nokta henüz aşılmamıştı. 1924 de yapılan Sollar Karteli andlaşması, Sollar Bloku'na çok benze-

yen bir parlemanter işbirliği doğurdu. Fakat Parti, Léon Blum'un isteği üzerine, bu andlaşmaya girmeyi reddetmişti.

Artık bahis konusu olan, dar sınıf kavgası doktrininin ilham ettiği bir prensip meselesi değil, taktik bir tutumdur. Hükûmet denemesi tarifi bu taktiğin eğilimlerini büyük bir incelikle ortaya koymuştur. Demokratik reformların gerçekleştirilmesi söz konusu değildir. Sosyalistlerin desteği buna yetecektir. Sosyalistler, iktidarı işçi sınıfının ehliyet ve gücünü arttırmak isteğiyle kullanmaktadırlar.

Bu hedefe erişebilmek için hükûmete bir sosyalistin başkanlık etmesi gerekli miydi? Albert Thomas bu soruya 1914 yılında olumlu cevap veriyordu. Léon Blum bu konuya hiç dokunmadı. Fakat hükûmete verilecek hareket hızının Sosyalistler'den gelmesi gerektiğinde şüphe yoktur. Başarı Sosyalistler'den çok Radikaller'e ait olduğundan, Blum Parti"nin destekleme ile yetinmesini istemişti. Belki de haksızdı. Renaudel ve ben böyle düşünüyorduk. Seçim başarısının hızı içinde, ulaşılmaz sayılan mevkileri ele geçirme hevesine kapılmak şüphesiz mümkündü.

Blum, 1932 yılında, birçok millîleştirme projesi, bu arada sigortaların millîleştirilmesini de içine alan ortak bir program teklif etti. Herriot bu programı kabul etmedi ve hükûmeti Sosyalistler'in dışında kurdu. Hükûmet denemesinin niteliğini ortaya koyacak en önemli teşebbüs belki de budur. Burada ekonomik toplumu değiştirmek değil, kapitalizmin demokrasi üzerinde hâkimiyetini azaltmak bahis konusudur.

Halk Cephesi ve 1936 hükûmeti konusuna çok kısa bir dönüş yapacağım. Çoğunluğun en kuvvetli grubu Sosyalistler'di. Hükûmet başkanlığı, tabiî olarak, Léon Blum'a' teklif edildi. Ortak bir program yapılmıştı. Bir taraftan sosyal reformlar (ücretli yıllık izin, kırk saatlik hafta, toplu sözleşmeler) diğer taraftan başta silâh sanayii olmak üzere, Fransız Devlet Bankası, demir yolları işletmelerinin millîleştirilmeleri bu programda

yer almıştı. Sosyalistler ancak bu çerçeve içinde hükûmet edebilirlerdi. On yıl önce nazarî olarak tasarlanan fikrin denenmesi zamanı gelmişti.

Uzun zaman üzerinde düşünülüp elverişli bir zamana bırakılan, sonunda bir parlamento çoğunluğunun teminatı ve geniş bir proleterya hareketinin desteği sayesinde gerçekleştirilen bu deneme ile Amsterdam'ın tâviz kabul etmeyen tezi yıkılmış, yeni bir sosyalist uygulama çığırı açılmıştı. Demokratik kadro içinde gelişme ilk meyvelerini veriyordu. Léon Blum vaktiyle Enternasyonalin benimsediği hareket hattından ayrılmış, fakat ihtilâl fikrini bırakmamıştı. Toplum değişmesinin bir buhranı gerektireceğini, bu buhranın anî ve şiddetli olacağını her fırsatta belirtmişti. Hükûmet denemesi proleteryayı hazırlıyor, kapitalistleri zayıflatıyordu. Fakat, demokratlarla koalisyon halinde olsun olmasın, sosyalist hükûmetlerin birbirini takip etmesi hedefe ulaşmak için yeterli bir yol değildi. Léon Blum'un formülü esas formülden tamamen farklıydı. Bununla beraber, demokratik denemenin sonuçlarıyla zenginleşen bu formül yine de Marksçı bir damga taşıyordu.

Son dünya savaşından sonra parti daha ileri gitmeyi ve kırk yıllık siyasî ve parlemanter faaliyetin getirdiği unsurları programına koymayı uygun gördü. 24 Şubat 1946 da kongre yerine geçen bir toplantıda kabul edilen bildirinin konusu bu oldu. Bildiri Léon Blum tarafından kaleme alınmıştır. Onun fikirlerinin, onun uslûbunun izlerini taşımaktadır.

Bu bildiri Amsterdam formüllerini reddetmiyor, onları yorumluyor, uygulama yollarını gösteriyor; Parti'nin, çalışma hayatının teşkilâtlandırılmasına dayanan bir sınıf mücadelesi partisi olduğunu açıklıyor. Yine bu bildiriye göre gaye, üretim ve değişim araçları gibi tabiî zenginlikleri de içine alan kolektif mülkiyet rejiminin kapitalist mülkiyet rejimi yerine geçmesi, böylelikle sınıfların ortadan kaldırılmasıdır. Amsterdam for-

müllerinden alınan bu formüllerde bazı önemli değişiklikler de vardır. Sosyalist hareketi yalnız proleteryanın değil, bütün çalışanların hareketidir. Bu formül sosyalizmi kapitalist üretim dâvasının tahlilinden kurtarmakta, ona daha geniş bir dayanak vermektedir. Sosyalizm mücadelesinin konusu artık proleteryanın kendi mücadelesiyle sınırlı değildir; bütün insanların çıkarlarını kavramaktadır.

Bu değişikliklerin değeri, Léon Blum'un onları yerleştirdiği beşerî çerçeve içinde beliriyor: «Sosyalist Partisi'nin amacı,» diyor bildiri, «insanı altında ezilmekte olduğu bütün esaretlerden kurtarmaktır. Kapitalizmin zulmüne karşı mücadele ve demokrasiye bağlılık bu amacın gereklerindendir. Emek kurtarılmadıkça hür vatandaş yoktur. Yurtta hürriyet olmadıkça emek kurtarılamaz. Genişlemiş ve gelişmiş demokratik hürriyetler hem bütün sosyalist rejimlerin icabı, hem de kapitalist rejim altında yaşayan proleteryanın hayat şartlarının düzelmesi, devrimcilik gücünün yükselmesi için gerekli vasıtadır. Şu halde demokrasi hem işçi sınıfının kapitalist rejim içinde yükselmesi, hem de başarılı sosyalist rejimin varlığı bakımından zorunludur.»

Vicdan hürriyeti ile okulun ve Devlet'in lâikliği prensibine bağlılık, Parti'nin millî bir karakter taşıması hep aynı sebebe dayanır: «çünkü esir veya başkalarına bağlı bir millet içinde emek serbest olamaz.» Partinin uluslararası karakteri işçiler arasında dayanışmayı gösterdiği kadar bütün insanların ortak çıkarlarını da uluslararası teşkilât ve faaliyet yoluyla savunma gayesinin güdüldüğünü gösterir.

Bu bildiri Birinci Dünya Savaşından sonraki programları ve bildirileri aşmakta, geleceğin yönünü göstermektedir.

İki savaş arası devresi ideoloji alanında fevkalâde bir gelişme getirmedi; fakat, aynı zamanda, bazen pratik çalışmalara, bazen de gerçekleştirme çabalarına sahne oldu. Fransa'da ve

İngiltere'de girişilen ilk millîleştirme hareketlerine yukarda işaret etmiştim. Almanya'da ve Fransa'da millîleştirme projeleri üzerinde derinlemesine incelemeler yapıldı.

Savaştan hemen sonra, 1919 da, o zaman sosyalistlerin hâkim olduğu Alman hükûmeti bir millîleştirme komisyonu kurmuş, bu komisyon birçok alt komisyonlar halinde çalışmalara başlamıştı. İncelemeler ilerlemiş, birçok fikirler belirmişti.

Bu çalışmalarda sosyalleştirmenin özelliklerinin ve onu millîleştirmeden ayıran noktaların tesbitine de önem veriliyordu.

Sosyalleştirilen işletme hükûmete bağlanmamalı, Devlet karşısında muhtariyetini muhafaza etmelidir.

İdare üçlü esasa bağlanmıştır. İdarecilerin üçte birini işçi temsilcileri, üçte birini tüketici temsilcileri ve üçüncü üçte birini de Devlet teşkil etmektedir. Bu üçlü yönetme sosyalleştirilmiş işletmeyi âmme hizmetine yöneltmekte, kazançtan uzaklaşılmaktadır. Avusturyalı Otte Bauer'in geliştirdiği bu fikir, sonunda bizzat Karl Kautsky tarafından da kabul edilmiştir.

Birkaç ay sonra aynı anlayış C.G.T. nin teşebbüsü ile Fransa'ya da girdi. C.G.T. nin kurduğu millî konseyde işçi sendikaları, memurlar (Devlet ve Âmme kuvvetleri yerine) ve tüketim kooperatifleri (tüketici adına) temsil ediliyorlardı. Profesör Bernard Lavergne tarafından hazırlanıp düzenlenerek Millî Çalışma Konseyi'ne sunulan millîleştirme projelerinin kaleme alınmasında aynı prensibe uyulmuştu.

Bu muhtar işletmeler krokisi açık bir noktayı meydana çıkarıyor. Tatbikatta koordinasyon sağlanmazsa, millîleştirme teşebbüsleri gelişi güzel varılmış kararlar gibi görülmek tehlikesinden kurtulamazlar. Bir kısım sosyalist yazarlar (Wissel, Stimmer, Dr. Neurath, H. Stroebe) metodlu bir teşkilâtlanmayı, yani bir plânı zarurî görmektedirler. Bu plân istatistiklere dayanacaktır: «İdare, plânların ekonomik bütünü tek ve muazzam bir işletme gibi görebilecek bir merkezce hazırlanmasını sağla-

malıdır. Merkez muhasebe dairesi adını verebileceğimiz bu teşkilât bir taraftan günün iktisadî durumunu açıklamalı, öbür taraftan gelecek için ekonomik plânlar hazırlamalıdır.»

Plân fikri, bazen, millîleştirmelerin bir çeşit ekonomik programı sayılmıştır. Yani millîleştirmeler, pratik ve politik kolaylıklara kapılmadan, tesirli bir sosyalist ekonomi yaratmak amacı ile düzenlenmelidir.

Von Neurath daha ileri giderek plânın bütün ekonomiye uygulanması gerektiğini savunmuştu. Plân genel olmalı, âmme ekonomisini olduğu kadar özel ekonomiyi de yönetme imkânlarını sağlamalıdır. Bu anlayış bugün bütün yeni sosyalist programların temellerinde yer almıştır.

Bu görüş 1919 da hiç te olumlu karşılanmamıştı. Kautsky bu görüşü savunanlara karşı sert bir tartışma açtı. Teferruatlı, geniş bir plân sayısız istatistik belgeleri gerektirir. Bunların hazırlanması uzun yıllar işidir. Özel mülkiyetin kısmen de olsa devamı bu istatistik cihazının kurulmasını engeller. Fakat Von Neurath plânın kazanç gayesine değil, genel menfaat kavramına dayanacağını belirtmiştir.

Varılan rejim bir taraftan özel mülkiyeti muhafaza ediyor, öte taraftan üretimin saiki ve düzenleyicisi olan kazancın yerine plânı koyuyor. Bu iki eğilim arasında çelişme var; ekonominin mekanizması tıkanıklık tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Kautsky, plânla özel mülkiyetin bağdaşamıyacağı sonucuna varır. Mecburiyet yoluyla plânın üstünlüğünün sağlanmasına çalışılabilir, fakat bu kötü bir yoldur. Müeyyide bir kısım kötülükleri önleyebilse de, müteşebbisleri üretime yöneltmek bakımından tesirsizdir. Plânlama ya millîleştirmeye varır, ya da üretimi aksatır.

Bu itirazların tatbikat bakımından bir tesiri olmadı. Siyasî gelişme Almanya'yı, millîleştirmeden olduğu kadar, plândan da

uzaklaştırdı. Buna karşılık savaş zaruretlerinin yaşattığı plân fikri hem Sovyetler Birliği'nde hem de, Keynes'in fikirlerinin tesiriyle, Batı ülkelerinde yeni gelişmeler kaydetti. İkinci Dünya Savaşından sonra ise yeni sosyalist programların ana teması oldu.

(3)
Yeni Sosyalist Programlar

Sosyalistler İkinci Dünya Savaşından sonra çeşitli koalisyonlar başında İngiltere'de, Fransa'da, İskandinavya ülkelerinde, Belçika'da, Hollanda ve İtalya'da iktidara geldiler. Bu hükûmetlerin ömürleri çok değişik oldu. Fakat hepsine ortak bazı özellikler görülüyor. Bunlardan birincisi, demokrasiye sıkı sıkıya bağlılıktır. Diğeri, bazı millîleştirmeleri gerçekleştirmiş, sosyal güvenliği kurmuş olmalarıdır. Bir üçüncüsü, Birinci Dünya Savaşından sonra beliren çeşitli eğilimleri müeyyideye bağlamalarıdır. Nihayet, diktatörlüğün devrilmesi ve Doğu Avrupa'ya yayılan komünizme karşı durma bu hükûmetlerin tutumlarındaki benzerliğin en belirli noktalarıdır.

Kuvvetlenen sosyalist partiler 1951 yılında Enternasyonal'i yeniden kurdular. Frankfurt Kongresi'nin kabul ettiği bir bildiri tüzüklere girdi. 1914 yılındanberi bütün Batı sosyalist partilerinin izlediği siyaset bu bildiriyle artık tescil edilmişti.

1944 ten sonra çeşitli ülkelerde yeni millî programlar birbirini kovaladı (İsveç 1944, Norveç 1949, Finlandiya 1952, Japonya 1955, Kanada 1956, Hindistan 1956, Danimarka 1957, Avusturya 1958, Almanya 1959, İsviçre 1959, Belçika 1959, İngiltere 1959, Fransa 1960). Sosyalist partilerin hepsi ortaya koydukları prensipleri kanunlaştırmakla yetinmemiş, birçoğu daha ileri gitmiştir.

Sözü geçen belgelerin hiçbirinde ne Marx'a, ne Marksizme,

ne de uluslararası kongrelerin eski kararlarına dayanılmaktadır. Gerçi bu kaynaklar açıkça inkâr edilmiyor; fakat Frankfurt bildirisi, geleneksel sosyalist doktrinlerde bir ulaşılmazlık görülmeye başlandığını ortaya koymaktan da geri durmuyor. Bu bildiriye göre: «Sosyalizm, katı bir anlayış birliğini şart koşmayan uluslararası bir harekettir. Sosyalistler inançlarını ister Marksizme, ister başka tahlil metodlarına dayasınlar, ya da, isterlerse, dinî veya beşerî prensiplerden ilham alsınlar, bir ve aynı gaye için mücadele ederler: sosyal adalet, daha iyi hayat şartları, hürriyet ve barış.» Bu bildiri millî programlara girmedi ama tersi de söylenmedi.

Zafer geçitlerinde yerini artık kaybetmiş olmasına rağmen Marksizmin yine de bu son gelişmeler üzerinde tesiri vardır. Gerçekten, Marx'ın kabul ettiği veya onun tenkitlerinden çıkma birçok fikirler yeni programlarda yer almıştır. Fakat sosyalist düşüncenin ortak temeli olan birçok fikirler Marx'dan sonraki devreye aittir. Marx'dan çok tilmizlerinin esas programın kuruluşuna kattıkları sistem anlayışına yeni programlarda artık rastlanmıyor.

Yeni programlar kapitalist sömürmeyi, sınıf anlaşmazlıklarını, iktisat düzeninde şuurlu bir reform lüzumunu yine de tekrarlamaktadır. Bundan başka, bu programlarda, üç eğilimin ortaya koyduğu yeni bir gelişme göze çarpıyor.

Önce, demokrasi fikri gitgide temel fikir olmaktadır. Sosyalizm, insan haklarına saygı göstermeyen bir rejim içinde gelişemez; demokratik esaslardan başka bir temel üzerine yerleşmesine imkân yoktur.

Diğer taraftan, ekonomik rejim, demokratik toplum içinde yenilenmelidir. Çünkü bu rejimin getirdiği âmme hakları ve fert hürriyetleri, zamanımızın iyi tanıdığı diktatörlük teşebbüslerinin tesirlerinden korunmayı mümkün kılacaktır. Sosyal reform üretim araçlarının Devlet'e verilmesinden ibaret sayılamaz. Bu

reformda millîleştirmenin yeri vardır; fakat reformun millîleştirmeden ibaret olduğu iddia edilemez. Ayrıca millîleştirmenin genişliği, gerçekleştirilme hızı ve siyasî iktidarın fazla kuvvetlenmesine yol açmaması için yerine getirilmesi gereken şartlarda görüş ayrılıkları vardır.

Bundan başka, millîleştirmelere ek olarak toplumun ekonomi düzeni üzerinde denetleme kurması gerekir. 19. Yüzyıl'ın hemen hiç bilmediği plân fikri iki dünya savaşının tatbikatı ile gelişmiştir. Bu fikrin, Alman Sosyalleştirme Komisyonu'nun çalışmaları sırasında ortaya çıktığını görüyoruz. Komünist ülkeler plân fikrini benimsemiş ve kesin bir katılıkla uygulamışlardır. Plâna bazen çok iyi bazen de çok tehlikeli bir müessese gözüyle bakılmaktadır. Fakat artık ihmal edilmesi mümkün olmayan bir müessese, yeni sosyalist programların başlıca vasıtası olmuştur.

Sosyalizmin çehresi kırk yıl öncesine kıyasla tamamen değişmiştir. İktidar denemesi ve onun getirdiği meselelerin incelenmesi bugün yeni bir ufuk üzerinde yer alıyor.

İKİNCİ KISIM

İKTİDAR DENEMESİNİN MESELELERİ

1924 ve 1926 yıllarında ortaya konulan İktidar Denemesi anlayışı sosyalistlerin 1960 yılındaki görüşlerinin aynı mıdır? Léon Blum kendi görüşünü, yakın bir geleceği gözeterek, 1935 yılında yeni bir incelemeden geçirmişti. Bu ihtimal gerçekleşti Fakat Blum kurtuluş sonrası yıllarına ait tecrübelerinden çıkardığı sonuçları toplu olarak ortaya koymadı. Bugün hayatta olsaydı, geçmişteki görüşünü savunacak mıydı sorusu hatıra gelebilir. Fakat faraziyelerle uğraşmanın bir faydası yoktur.

Blum hayatta olsaydı göz önünde bulunduracak olduğu gelişmeyi belirtmeye çalışmaktansa, yeni şartları incelemek daha doğrudur. Son dünya savaşından önce sosyalistlerin bazı istekleri vardı. Léon Blum görüşlerini bunlara uydurmaya çalışmıştı. Bu istekler nelerdir? Araştırmalarımızı her şeyden önce bu noktada toplayalım.

1 — Blum geleneksel görüşü benimsiyordu. Buna göre mücadele bir buhranla sonuçlanıyor, proleterya siyasî iktidarı

ele geçiriyordu. Buhranın şartlarının gerçekleşmemiş olduğunu kabul eden Blum iktidarı ele geçirme ile iktidar denemesini birbirinden dikkatle ayırıyordu.

2 — Sosyalistler iktidara katılmıya parlâmento yolundan varmışlardır. Aldıkları vekâletin ötesine geçmeye ne güçleri ne de hakları vardır. İster yalnız başlarına, ister diğer partilerin ortaklığıyla olsun, idareyi kapitalist rejim çerçevesinde yürütmek zorundadırlar.

3 — Fakat Parti proleteryanın geleceğini düşünmeli, onu sonu belirsiz denemelerde harcamamalıdır. Bu sebeple bir program uygulanmasında zaruret vardır. Bu program işçi sınıfına köklü reformlar sağlamalı, ona gelecek için güven vermelidir.

Savaştan sonra, özellikle on yıldanberi, sosyalistlerin geleneksel görüş karşısında tutumu nedir? Yeni programlar gözden geçirilirse, ihtilâl ve sosyalist toplum üzerindeki görüşlerin parti tüzüklerinde yer alan görüşten farklı olduğu anlaşılır. Soyut kavramlara inanıp inanmamakta artık herkes serbesttir. Önemli olan son varış noktası değil, hareketin alacağı yöndür. Zaten son varış noktası söz konusu olabilir mi? Gelişmenin sonu yoktur.

Bu tutum, şüphesiz, oy birliğiyle benimsenmiş değildir. Yalnız Marksizmin değil, geleneksel sosyalizmin de çekici noktalarının birçoğu çok sayıda insanın kafasında yer etmiştir. Fakat bunların hepsi de bugüne ve yakın geleceğe geçmişte olduğundan daha fazla önem verirler. Mantık oyunları büyüleyici değerini kaybetmiştir.

Jaurès ve Léon Blum gibi insanların bugün neler düşünebileceklerini bilmeye imkân yok; fakat Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin vardığı sonuçlar gibi aşırı görüşleri kabul etmiyeceklerinden şüphe edilemez. Fakat acaba sosyalist işçilerin son varış noktasına gösterdikleri ilgisizlik Jaurès ve Blum'u yeni görüşlere yöneltmiyecek miydi? Daha ileri gidersek, kendi

görüşlerimizi onlara söyletmiş olmak tehlikesiyle karşılaşırız.

Zamanımızın sosyalist düşüncesinin iktidara gelme konusunda nazarî hiçbir zorluk görmediği doğrudur. Hükûmete katılma olayı son derece değişik şartlar altında o kadar sıklaşmıştır ki, artık hiçbir heyecan yaratmıyor. Karşılarında Jaurès'in bile eğildiği uluslararası kongrelerin kararları artık unutulmuş gibidir.

Sosyalistlerin hükûmetlere katılmaları bugün sadece siyasî, hattâ diyebilirim ki, sadece parlemanter bir davranıştır. Bu durum, nisbî temsilin üzücü bir sonucu olarak, partilerin ve cyların parçalanmasından ileri geliyor. Dördüncü Cumhuriyet'in devamınca hiçbir parti çoğunluğu sağlamayı başaramadı.

Böylece, koalisyon kaçınılmaz oluyor. Ortak partiler arasında görüş ayrılıkları yüzünden koalisyonlar ancak rejimin hayatî zaruretlerinin ortaya koyduğu acele meselelerle meşgul olabiliyorlar. Sandalyeler sosyalist ortaklığı olmadan koalisyonu imkânsız kılacak kadar dağıldığı zamanlarda sosyalistler işbirliğini, hattâ hükûmet başkanlığını kabul etmek zorunda kaldılar. Léon Blum kendi anlayışına uymayan bu çeşit kuruluşları desteklemiş, hattâ bazen onlara bizzat katılmıştı. Blum'un tepkilerini kısmen de olsa yakından görmüş bir insan sıfatiyla, bu hükûmetlerin onun dileklerini karşılamadığını söyleyebilirim. Blum bu hükûmetler içinde Sosyalist Parti'nin başkalarının sorumluluğunu yüklendiği, önemli bir kazanç elde etmeden kendine karşı beslenen güveni harcadığı inancındaydı. Bu inancın yanında, Kurtuluştan sonra Parti'nin cumhuriyet rejimini devam ettirme konusunda önemli bir sorumluluk taşıdığını, çekimser davrandığı takdirde demokrasinin yıkılmasına sebep olabileceğini de kabul ediyordu.

Buna karşılık, koalisyon ortakları bir program üzerinde anlaşmaya vardıkları takdirde hükûmetin bir sosyalistin başkanlığında kurulması çabalarını kayıtsız ve şartsız desteklemiştir.

Bu durum yalnız Halk Cephesi hükûmeti zamanında değil, 1946 yılında önemli millîleştirme projelerini gerçekleştiren Gouin hükûmetinin kuruluşunda da görüldü. Bunlara 1944 ve 1945 De Gaule hükûmetlerini de katabilir miyiz? Blum o sıralarda esaretteydi. Onun için, hangi noktaları yerinde görür, hangi noktaları tenkit ederdi, bilemem. Fakat bu hükûmetler «Millî Mukavemet» in programını kabullenmişlerdi. Parodi Sosyal Güvenliği kurdu. Pleven bankaları ve sigortaları kısmen millîleştirdi, Kredi Millî Konseyi'ni kurdu. Bu hükûmetler, bazı bakımlardan kısmen de olsa, iktidar denemesi tarifine girer.

O halde, sosyalistlerin katıldığı hükûmetlerden hangilerinin rejim savunması görevini benimsediğini, hangilerinde sosyalistlerin teşebüsü ele alabilmiş olduklarını ayırdetmek gerekir. Ayırım zor, çünkü bu devre hükûmetlerinin bir kısmı için yukarıdaki tasnif oldukça söz götürür. 1946 yılında, Thorez'in ve Bidault'nun başarısızlıklarından sonra L. Blum mütecanis bir sosyalist ekiple iktidarı ele aldı. Çoğunluk üzerinde önceden varılmış bir anlaşma, ortak bir program yoktu. Bununla beraber 1 Ocak günü Blum bir fiyat indirimi çağrısı yaptı ve indirimin sınırlarını tesbit etti. Bu program geniş ölçüde tasvip kazandı. Hükûmet, bu yönden, yapıcı bir hükûmet olma yolundaydı. Ama, ancak Cumhurbaşkanı seçimine kadar görev başında kalabileceği için, geçiciydi. 1947 Ocak ayında Blum'un yerine ben geçtim ve aynı programı yürüttüm. Fakat enflâsyonun yıkıcı tesirleri devam etti. Hükûmet aleyhine oy kullanan Komünistler'den ayrılmak zorunda kaldım. Enflâsyonla mücadele programı üzerinde koalisyon partilerinin tasvibini de elde edemedim. Léon Blum beni var gücüyle destekledi. Bu hükûmet tamamiyle rejim savunmasına yönelmişti. Karşılaştığı zorluklar yapıcı bir program uygulamasına imkân vermedi. Zaten önceden böyle bir program da hazırlanmamıştı.

Guy Mollet'nin 1956 da giriştiği teşebbüs doğrudan doğru-

ya «iktidar denemesi» dir. Koalisyon önceden kurulmuş, ortak bir program çizilmiş, işçi sınıfı bu programı desteklemeye çağırılmıştı. Fakat yazık ki Cezayir meselesi patlak verdi ve hükûmeti mahiyetini kavrayamadığı bir mücadeleye sürükledi. Gerçi sömürge halklarının kurtuluşu meselesi ortak programda yer almış, Deferre'in kanun teklifiyle meselenin çözüm yolu açılmıştı ama acele çözüm isteyen bu gibi meseleler hükûmetlerin iznini beklemezler.

İktidar denemesi için üç şartın önceden yerine getirilmesi gerekir:

1 — Siyasî olaylar sosyalistlerin hükûmetin başına geçmelerini sağlamalıdır.

2 — Bir program tesbit edilmelidir. Bu program, eğer hühükûmeti sosyalistler kuruyorlarsa, onlar tarafından, karma hükûmet halinde ise koalisyon partilerince hazırlanacaktır.

3 — Hükûmeti ve programı işçi sınıfının geniş bir kitlesi benimsemeli, desteklemelidir.

Çerçeve budur. Şimdi gelişmeyi inceleyelim.

BÖLÜM I

DEMOKRATİK ÇERÇEVE

İktidar, tabiî, demokratik çerçeve içinde kullanılmalıdır. Sosyalistler iktidara parlâmento rejimi yoluyla geleceklerdir. Haklı dâvalarını kazanmak için oy isteyecekler, yenilirlerse boyun eğeceklerdir. Kazanırlarsa, iktidar sınavından kaçmak söz konusu olmıyacaktır.

Şu halde iktidar denemesi, sosyalistlerin seçimlere katılması olayı, demokratik sosyalizmle yaşıttır. Ütopiyacı sosyalistlerin seçim meseleleri yoktu. Çünkü onlar savundukları birlikte yaşama rejimini gönül rızası temeline oturtmuşlardı. Fakat toplum değişmesinin Devlet'in «ele geçirilmesi» yoluyla gerçekleşebileceği ve ihtilâlin bir öncü azınlığın değil, halk çoğunluğunun eseri olacağı kabul edilince, halkın sosyalist düşünceye kazanılması gereği seçime katılmayı şart koşar oldu. Bütün diğer sosyalistler gibi Marx ve tilmizleri de bu görüşe katıldılar.

Bununla birlikte, Marksçılar parlamento mücadelesinin iktidara giden yollardan biri olduğunu göremediler. Engels belki İngiltere'de bunun mümkün olabileceğini düşünebilmişti. Fakat bu görüşte de bir açıklık yoktu. Kautsky 1900'de, savunma amacıyla, bazı istisnaî bölgelerde seçime katılmanın faydalı olabileceğini düşündü. Ama her halde hükûmetin başına bir sosyalistin geçebileceğini hiç bir zaman hatırına getirmemişti. Buna rağmen Marksçılar hükûmet etmeye yarayacak esasları ortaya koymaktan geri kalmadılar.

Mesele, Jaurès'in ve Blum'un yaptıkları gibi, «ihtilâlci gelişme» açısından ele alınırsa, bu safhanın kaçınılmaz sayılması gerekmez mi? Sosyalizm yavaş yavaş büyümekte, işçi sınıfı, çalışanlar gittikçe artan bir olgunluk kazanmaktadır. Henüz idare etme yerinde değiller, fakat oraya yaklaşıyorlar. Sosyalizm ya ilerleyecek ya da yok olacaktır. Siyasî iktidar alanına durmadan sokulmasına rağmen sosyalizm henüz tek başına idare edecek güçte değildir. Sonra, acaba seçmenleri onun peşinden gidecek mi? Gerçi, oy tasvip demektir; fakat bu tasvip belli bir program ve belli şartlar için bahis konusudur, devamlı prensipler için değil. Bunun içindir ki hedefe ulaşmadan önce bir safhayı aşmak gerekiyor. Sosyalizm bu sayede kuvvetlenecek, aşılması gereken safha gelecek adımları hazırlıyacaktır.

Sosyalizmin son hedefine ulaşılacak mı? Gelecek toplumu tasarlıyan Marksçılar için, evet. Fakat gelişmeye son olmadığını, yaşayan insanlığın önünde daima yeni meselelerin yer alacağını kabul eden başka görüş sahipleri için bu safhaların geçirilmesi şarttır. Eğer sosyalizm hareket halindeyse, hareketsizliği reddetmek, sonsuzluğa kadar bütün yol boyunca ilerleyeceğini kabul etmek gerekir.

Fakat demokrasi dışında ilerleyebilmek mümkün olacak mı? İşçiler harekete katılmaya çağırılıyorlar. İşçiler, ancak, düşünce ve toplantı hürriyetlerini benimseyen, çoğunluğu elde

edenin iktidara geçme hakkını kabul eden bir rejim içinde hareket edebilirler.

(1)
Demokrasi nasıl olmalıdır

Sosyalist Partinin iktidar denemesine girişebilmesi için zarurî olan demokrasi, herşeyden önce, insan haklarını teminat altına alan ve halk egemenliğini sağlayan bir anayasayı şart koşar. Şahsî hürriyetin, fikir hürriyetinin, basın hürriyetinin ve toplanma hürriyetinin bulunmadığı yerde demokrasi olamaz. Bu temel hürriyetlerin yokluğunda demokrasi sözde kalır. Bunlar, sosyalistlerin ve muhtemel müttefiklerinin programlarını hazırlayıp yayabilmeleri, kendilerini iktidara getirebilecek hareketi düzenleyebilmeleri için gerekli hazırlık devresinin kaçınılmaz şartlarıdır.

Seçmenlerin tasvibini kazanan hükûmetin usulüne göre yetkili kılınması halinde de bu hürriyetler devam etmelidir. Siyasetini beğendirmek ve savunmak durumunda olan hükûmetin bu hürriyetlere ihtiyacı olacaktır. Yetkilerini elde tutabilmesi için halk çoğunluğunun desteği devam etmelidir. Zorluklar karşısında hileye başvurmanın faydası yoktur. İster zor kullanmak, ister tertiplere başvurmak yoluyla yaratılacak sun'î bir hareket gerekli gücü sağlayamıyacağı gibi ilk denemede yıkılmaya mahkûmdur.

Sendika hürriyeti, gerekli hürriyetlerin birinci sırasında yer alır. İşçi teşekkülleri, politika konusunda geleneksel tarafsız tutumlarını devam ettirseler bile, işçi görüşünü temsil eden kuruluşlardır. Bir program ve onun gerçekleştirilmesi lehinde benimsiyecekleri tutum o programa işçi sınıfının desteğini sağlar. Onların muhalefeti veya soğuk davranmaları halinde deneme-

nin sonu başarısızlıktır. Fakat işçinin bu yollarla açıklanan görüşünün tesirli olabilmesi için sendikalar serbest olmalı, sendikalar üzerinde her hangi bir hükûmet baskısı bulunmamalıdır.

Temel hürriyetlere uyma yalnız bir prensip şartı, siyasî veya felsefî bir kanaat ifadesi değil, hükûmet çalışmalarının dayanağıdır. Şu halde bir diktatörlük rejimi altında veya olağanüstü tedbirlere başvurulmasına ihtiyaç duyulan devrelerde iktidar denemesi söz konusu olamaz. Bazı hallerde sosyalistler hükûmet sorumluluğunun bir kısmını veya belli başlı parçasını ya da bütününü yüklenmeye çağırılabilirler. Bu takdirde bir savunma hükûmetinin kurulmasına zarüret var demektir. Bu çeşit hükûmetler benim anlatmaya çalıştığım karakteri taşımazlar. İktidar denemesinin sağlıyabileceği reform ve eğitim çabalarını bunlardan beklememek gerekir.

Düşünce serbestliği yeterli değildir. Halkın hükûmet üzerindeki tesirini normal yollardan yürütebilmesi, anayasanın buna imkân vermesi, anayasa mekanizmasının ters uygulamalarla bozulmamış olması da lâzımdır.

Seçimlerin genel seçme hakkına dayanılarak yapılması şartıyla iktidar denemesine uygun rejim parlamento rejimidir. Gerçekten bu rejim esnektir, partilerin önemli rol oynamalarına elverişlidir. Seçimler kamu oyuna uygun bir temsil imkânı sağlar. Seçmenlerle seçilenler arasındaki bağ seçilenleri kamu oyu dalgalanmalarını gözetlemek zorunda bırakır. Dalgalanmalara karşı hassasiyet bir istikrarsızlık tehlikesi yaratsa bile ,aşağıdan gelen isteklerin tesirli olmasına ve tesirini sür'atle göstermesine imkân verir. Seçimlerden alınan hız kuvvetli veya sürekli olmadıkça sosyalistlerin yönetimi altında iktidar denemesi, sosyalizm bakımından, zararlı sonuçlar verebilir. Bu hız kuvvetli ve istikrarlı olursa, hükûmet eserini tamamlamak için muhtaç olduğu kudreti elde eder.

Başka çeşit demokrasiler de vardır. Bunlardan en önemlisi,

Amerikan rejimidir. Hükûmeti başkan yürüttüğünden ve başkan Kongre'ye tâbî olmadığından, bu rejimin adına Başkanlık Rejimi diyoruz. Fakat kuvvetler ayrılığı ilkesi Kongre'ye, başkanın otoritesiyle denge sağlayan bir otorite vermektedir. Başkan, yapılışına katılmadığı kanunlarla bağlıdır. Paralel iki otoritenin varlığı, sosyalist yönetimli iktidar denemesini güçleştirici bir durumdur. Bunun mümkün olabilmesi için başkanla Kongre'nin aynı görüşte olmaları, başkanın, bazı olağanüstü kişilere has sürükleyici bir kudretle, çoğunluğu sağlayabilecek manevî güce sahip olması gerekir.

İkisi ortası rejimler de var. Meselâ İsviçre rejimi. Bu rejim büyük istikrar kaynağıdır; buna karşılık, zaten az hareketli olan kamu oyu akımları karşısında gösterdiği hassasiyette eksiklik görülüyor.

1958 Fransız Anayasası'nın, hiç değilse uygulandığı şekliyle, sosyalistlerin iktidar denemesine elverişli olabileceğini sanmıyorum; meğer ki Cumhurbaşkanı ve Meclis çoğunluğu görüş birliğinde olsunlar. Başkanın tutumu ayrı olduğu anda anlaşmazlık başgösterecek, bu anlaşmazlık Meclisin feshiyle sonuçlanacaktır. Genel oylama ile hükûmet arasına konulacak duvarlar iktidarla kamu oyu arasında devamlı olması gereken teması engelleyecek, bu sebeple sosyalist idare altında hükûmet yürütmek güçleşecektir.

Şüphesiz bir iç veya dış tehlike karşısında sosyalistlerin hükûmete katılmaları mümkündür. Fakat bu katılma iktidar denemesi niteliği taşımaz.

(2)
Program

Programsız bir sosyalist hükûmet olamaz! Batı Avrupa'nın bütün ülkelerinde uygulanan kural budur. Bu program bir dok-

trin açıklaması değil, bir seçim programı, bir hükûmet programıdır. Program, şüphesiz, günlük meseleleri içine alacaktır. Fakat, aynı zamanda, hükûmetin gözeteceği özel amacı da ortaya koymalıdır.

Bu program seçmenlere hükûmetin gidişatını tanıtmaya yarar. Programın hedefi yalnız lehte bir çoğunluk sağlamaya yarıyacak bir halk oyu hareketi yaratmak değil, bu hareketin, programın gerçekleştirilmesi safhasında hükûmeti desteklemesini de sağlamaktır.

Program, aynı zamanda, hükûmetin görevini tesbit edecektir. Yani hoşa gitmesi yeterli değildir. Zamanın şartlarına göre mümkün olan hizmetleri içine almalıdır.

Eğer sosyalistler yalnız kendi kuvvetleriyle başarı elde edebileceklerini hesaplıyorlarsa, program Parti'nin eseri olur. Komünist partilerin önemli bir güce sahip oldukları ülkeler dışında bütün Batı Avrupa ülkelerinde durum böyledir. Fransa'da koalisyon bir zarurettir (Sollar Karteli, Halk Cephesi, Cumhuriyet Cephesi). Bu takdirde programın ortak partiler arasında görüşme yoluyla tesbit edilmesi, ister istemez değişik ve çoğu zaman çelişmeli görüşler arasında bir çeşit uzlaşma yolu göstermesi gerekecektir.

Bu şartlar eşyanın tabiatından çıkıyor. Yalnız, iktidar denemesi, hükûmet programı konusunda gösterilecek işçi dayanışmasıyla renklendirilmelidir. İktidar denemesi öteki çeşit katılmalara benzemez çünkü.

İktidar denemesi sosyalistleri kendi idealleri yönünde bağlamakta, onlara düşüncelerinin bazı taraflarını gerçekleştirme imkânı vermektedir. Öte yandan hareket, bir ümitsizlik çabası içinde, bir miktar reform elde edebilmek için her şeyi kaybetmeye varmamalı, tersine, yeni ilerlemeleri hazırlayacak olan işçi dayanışmasını ve mücadeleciliğini arttırmalıdır.

Bu hedefe ulaşabilmek için sendikaların davranışlarını

önemle göz önünde tutmak gerekir. Sosyalist Partisi ile meslek kuruluşları arasındaki bağların kuvvetli olduğu ülkelerde temaslar kendiliğinden işler. İngiliz İşçi Partisi, İskandinav ülkeleri sosyalist partileri, daha dar ölçüde olmakla beraber, Orta Avrupa ülkeleri sosyalist partileri sendika idare merkezleriyle ahenkli bir işbirliği içindedirler. Partiler ve sendikalar arasında anlaşmazlık çıkması söz konusu olamaz. Buralarda sendikaların baskısı temel programları bünye değişikliğinden çok sosyal reformlara, millîleştirmelerden ve devletçilikten çok patron teşekkülleriyle serbest görüşmelere yöneltmiştir. Almanya'da sosyal Demokrat Parti'nin serbest rekabet fikrini ön plâna alması ve programı bu ana fikir çevresinde hazırlaması sendikaların tutumu sayesinde mümkün olmuştur. İngiltere'de, tersine, millîleştirmelerin arka plâna itilmesini sendikaların direnmeleri önlemiştir. İsveç'te toplu sözleşmelerin kazandığı önem âmme kuvvetinin rolünü azaltmış, bu rolü hakem görevine çevirmiştir. Sendika, teşkilâtı kuvvetli olduğu ölçüde, nazarî kavramların gösterdiği tedbirlerden uzaklaşmakta, kendi gücünü arttıracak çarelere ön vermektedir.

Fransa'da, üç sebepten ötürü, daha büyük zorluklarla karşılaşılıyor. Sebeplerden birincisi, sendikaların Devlet ve siyasî kuruluşlar karşısında tarafsız kalma prensibini benimsemeleri. Bu prensip 1906 da Amiens Kongresi'nde ihtilâlci sendikalistlerin tesiriyle benimsendi. Siyasî anlaşmazlıklara sürüklenmekten ve âmme kuvvetlerinin baskısına uğramaktan çekinen işçi sınıfının kafasında bu prensip devamlı olarak yaşamış, Sosyalist Partisi ile görüşmeler seyrek olmuş, sendika muhtariyetinin korunmasına her zaman önem verilmiştir.

İşbirliğinin ikinci engeli meslek kuruluşlarının zayıf olmalarından ya da dalgalanmalarından ileri gelir. Bu kuruluşların üye sayıları bazı anlarda çok artmış, işçi sınıfının üçte ikisine yaklaştığı olmuştur. Fakat kaynaşma ve istek devreleri dışında

sendikalı işçi sayısının azamînin üçte, hattâ dörtte birine düştüğü de görülmüştür. Gerçi bu azalma teşkilâtla çekimserler arasında bağın kopmuş olduğu anlamına gelmez. Bunlar kendilerini sendikaya bağlı hissederler. Fakat hissî bağlılık mücadele hareketleri için yeterli olmadığı gibi, faal dayanışma bakımından da yeterli değildir. Teşkilâtla işçi arasındaki bağ, işçinin teşkilâta gösterdiği ilgi ölçüsünde sağlamlaşır. Değişiklikler teşkilâtın gücünü azaltır.

En büyük zorluk sendika hareketinin üç esaslı bölüme ayrılmış olmasından doğuyor. Bu üç bölüm üç ayrı ideoloji koluna bağlanmıştır. Bu durum her üç bölümü de bağımsızlık iddiasında bulunmaktan alıkoymuyor. Her biri, özellikle C.F.T.C. (Katolik İşçiler Konfederasyonu) ve C.G.T. (İşçiler Genel Konfederasyonu), siyasî bakımdan Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi (M.R.P.) ya da Komünist Partisi ile hiçbir ilişiği olmayan birçok sendikayı içine alır. Bununla beraber bu teşekküller resmî inançlarıyla bağlı oldukları partilerin izinden, az çok, yürürler. İşçi Gücü Konfederasyonu Sosyalist Partisi karşısında muhtariyetine bağlı kalmaktadır.

Böylece Fransız sendika hareketi, diğer Batı ülkeleri sendika hareketlerine kıyasla, siyasî tesir bakımından çok zayıf kalmıştır. Bu durum Sosyalist Partisi için söz götürmez bir güçsüzlük doğurmuştur. Gevşeyen bağları kuvvetlendirmek amacıyla girişilecek sert bir hareketin Parti'yi destekleyen sendikaların sayısını azaltmasından korkulur. Şu halde, meselenin çözüm yolu organik bir bağlantı kurmaya çalışmaktır denemez.

C.G.T.'nin 1920 - 1924 devresinde hazırladığı program bir hükûmete çalışma zemini olabilecek nitelikteydi. Radikal Parti bu programı uygun karşılamış, Sosyalist Partisi ise pazarlıksız kabullenmişti. Bu teşebbüsten sonuç alınamaması sendikaların dışında siyasî sebeplerden ileri gelmiştir.

1832 yılında C.G.T. her hangi bir müdahale ve faaliyette

bulunmuyor, eski programını tekrarlamakla yetiniyordu. Buna karşılık 1935 yılında ayni C.G.T. İnsan Hakları Derneği ile birlikte Halk Cephesi Komitesi teşebbüsüne girişiyor, bu teşebbüsten bir program doğuyordu. Gerçi C.G.T. ne seçim kampanyasına ne de hükûmet kuruluşuna katılmıştı. Fakat yürütülecek sosyal politikanın kararlaştırılması işinde Başbakanla sıkı bir işbirliği yapmıştı.

Kuruluş sırasında henüz parçalanmamış olan C.G.T. Millî Mukavemet Konseyi'ne dahildi. Bu Konsey'de 1945 - 1947 millîleştirmelerini içine alan programın hazırlanmasına yardımcı olmuştu. 1955 de, C.G.T. ve C.G.T. - F.O. (İşçiler Genel Konfederasyonu - İşçi Gücü) arasında bölünme bir gerçek olmuştu. Cumhuriyetçi Cephe komünistler dışında teşkilâtlandı. İşçi Gücü Konfederasyonu bu cepheye açıkca ve resmen katılmadı, fakat ikisi arasında yakın temaslar vardı. Ortak programın hazırlanmasında bu Konfederasyon'un çok önemli tesiri oldu.

Böylece, mesele ne zaman ortaya çıktıysa, bir sosyalist hükûmet kuruluşuna ulaşılmamış olsa bile teşkilât üzerine düşeni yapmıştı Sendika siyasî ve parlemanter alana girmekten kaçınmakla beraber kendisinin saydığı sosyal alanda nüfuzunu kullanmaktan geri durmamıştır. Bu özetlemeden çıkaracağımız sonuç şudur: söz konusu sıkı temaslar yapılmamış olsaydı, sosyalistlerin hükûmet kurmaları ve işçiler arasında bu derece kuvvetli bir destek bulmaları mümkün olamazdı.

Sendikalarla siyasî parti arasında oldukça kuvvetli bir işbirliğinin meyvesi olan bu programın özelliği işçi isteklerine ayrılmış olmasındaydı. Sosyal reformlar ön sıralara oturtulmuştu. 1936 da üzerinde önemle durulan meseleler şunlardı: toplu sözleşmeler, ücretli izin, kırk saatlik çalışma haftası. 1956 da ise bölge indirimlerinin azaltılması, ihtiyarlık ödeneği, ücretli izinlerin sürelerini uzatma gibi meseleler üzerinde durulmuştur. Kurtuluş hükûmetlerinin kuruluş formülü değişik olmakla be-

raber, onların programlarında da sosyal sigortalar yerine Sosyal Güvenliğin konulması meselesinin yer aldığına işaret etmek isterim.

Her sosyalist hükûmet bu meselelere birinci derecede önem verecektir. Şüphesiz, iş hukukunun ana prensipleri bellidir; bu hukuk dalında yeni prensipler getirmek oldukça zor. Fakat mevcut prensiplerin iyi uygulanmadığı da bilinmektedir. Onun için bazı noktaları yeniden gözden geçirmek gerekiyor. Özellikle yaşlıların durumu tatmin edici olmaktan çok uzak. Yaşlı işçi, rahat yaşamasına yetecek gelire sahip değil. Ömrü boyunca yapabildiği küçücük tasarruf, para değerindeki dalgalanmalar yüzünden önemini büsbütün kaybediyor. İşçi bunun dışındaki gcliriyle ancak en zarurî ihtiyaçlarını, o da büyük güçlüklerle karşılayabiliyor. Malî güçlüklerle şüphesiz her zaman karşılaşılacaktır. Ancak vergi mükellefinin, sefaleti ortadan kaldırmak için gerekli fedakârlıktan kaçınması hoş karşılanmamaktadır.

Öte yandan, evvelce yapılmış programların hiçbirinde yer almayan bir başka mesele ortaya çıkmıştır: personelin idareye katılması. Dikkatli bir incelemeye değer saydığımız bu mesele üzerinde daha sonra duracağız.

Şu halde sosyal program işçi isteklerini göz önünde bulundurarak, yürürlükteki mevzuat çerçevesi içinde hazırlanmalıdır. Kuruluşla ilgili reformlar da, programların önemli konuları arasındadır. C.G.T. nin 1920 programında bu çeşitten reform tekliflerine rastlanmaktaydı. Huyghens programı millîleştirmeyi ele almıştı. Halk Cephesi programıyla, savaş sanayiinin ve Fransa Bankası'nın millîleştirilmesi tasarlandı. Bunlara, 1937 yılında, demiryolları eklendi ve S.N.C.F. (Fransız Demiryolları Millî Ortaklığı) kuruldu. Kurtuluş programı, başlıcaları 1945, 1946 ve 1947 yıllarında gerçekleştirilen büyük sayıda millîleş-

tirmeler kapsıyordu. Cumhuriyet Cephesi programında ise bu çeşitten hiçbir konuya yer verilemedi.

Daha etraflı bir şekilde incelenmesi gereken bu meseleye biraz aşağıda döneceğiz.

Program sadece ekonomik ve sosyal nitelikte değildir, aynı zamanda siyasîdir. Cumhuriyet rejiminin tehlikeye düştüğü hallerde iktidar denemelerine girişilmiştir. 1924 te Sollar Karteli şöyle bir durumla karşılaşmıştı: M. Millerand, Cumhurbaşkanlığı otoritesini korumak gayesiyle, Mareşal Mac Mahon'un 16 Mayıs'tan sonra bırakmak zorunda kaldığı esaslara dayanma teşebbüsüne girişiyordu.

Karşı kuvvetlerin birleşmelerinden doğabilecek tehlikeyı yok etme amacıyla Sosyalistler, Radikaller ve Komünistler'in birbirlerine yaklaşmalarından doğan Halk Cephesi'nin hareket noktası 6 Şubat 1934 oldu. 1944 - 1946 da, yani dört yıllık Pétain rejiminden sonra, demokrasinin yeniden kurulması söz konusuydu. 1932 de ve 1956 da siyasî buhran bu derece keskin olmamakla beraber, hareket muhafazakâr bir devrenin tepkisi olarak meydana gelmişti.

Bu tepki siyasî reform getirmedi. 1924 de hareket Cumhurbaşkanına yöneltilmişti. İstifası sağlandı, yerine statükoyu temsil eden M. Doumergue seçildi. 1936 dan önce «Devlet reformu» çeşitli yönlerde enine boyuna tartışılmıştı. Léon Blum da konu üzerinde bir seri makale yayınladı. Fakat Halk Cephesi başarısından sonra artık bu konudan söz edilmez oldu. 1932 de ve 1956 da siyasî müesseseler meselesine pek yüzeyden dokunuldu. 1875 Anayasası 1944 - 46 yılları arasında öne sürülen tenkit ve incelemelere dayanamamıştı. Durumu anlıyabilmek için olayları hatırlamak gerekiyor. Eski anayasa fiilen kaldırılmış, bir boşluk karşısında kalınmıştı. Diğer taraftan Üçüncü Cumhuriyet'in müesseselerini tek başına savunmaya kalkışan Radikal Parti'nin yıldızı sönüyordu. Sosyalistlerin, hattâ Komünist-

lerin anayasa meselesine birinci plânda önem vermediklerini de kabul etmek lâzımgelir. Sosyalistler parlamento rejiminin islâhından çok korunmasında tesirli olmuşlardır.

Bununla beraber mesele tanınmış sosyalistlerce enine boyuna incelenmişti. İşçi sınıfının savaşçı kısmı bu konuya genellikle pek az önem vermiştir. Zaman zaman sağcı bir hükûmet, işçi aleyhtarı bir politikayı yürütmek niyetiyle, anayasanın kendisine tanıdığı hakları kullanmaya kalkışınca kısa ömürlü büyük bir alev yükseliyordu. Bundan başka, çoğunluğu cumhuriyetçi olan bir Meclis 1926 da, 1934 de olduğu ve 1938 den sonra yavaş yavaş görülmeye başlandığı gibi, sağa kayma eğilimi gösterince tenkitler, sosyalist sıralarından da «fesih» feryatları yükseliyordu. Fakat bütün bunlar bir anayasa değişikliği isteği değil, siyasî dürüstlük çağrısıydı. Ayrıca ne zaman Senato bir hükûmet düşürse, bu Meclis'in yetkileri meselesi yeniden ortaya atılır, bütün vatandaşların katıldığı seçimle, belli kişiler arasında yapılan seçimin bir tutulamıyacağı üzerinde tartışma tazelenirdi. Nitekim 1925 de Herriot, 1937 de Léon Blum düştükleri zaman geniş ölçüde bu çeşit tartışmalar yer almıştı. Hepsi de gerçek bir değişiklik isteğinden çok, geçici bir hoşnutsuzluğun ve geleneğe saygının ifadesiydi.

Savaş sonunda yeni bir anayasa yapılmasına girişilince, kamu oyu tartışmalarla alt üst edildi. Gerçi de Gaule'ün tutumunu anlamak mümkün olamıyor, zaten o da tutumunu anlatmaya çalışmıyordu. Fakat çoğunluk partilerinin giriştikleri çekişme ve çatışmalar da anlaşılır gibi değildi. Sosyalistler, özellikle Vincent Auriol, uzlaştırıcı yollar araştırıyorlardı. Bu çabalar kamu oyunun onayını kazandı. Gerçi varılan sonuçlar tatmin edici değildi. Fakat, hiç olmazsa, anlamını kaybetmiş bir mücadeleye son veriliyordu. Bu dönüm noktasında bile işçilerin meseleyle gerçekten ilgilendikleri söylenemez.

Aynı ilgisizliğe dış siyaset konularında rastlanmıyor. Bu-

nun sebebini kamu oyunun dış siyasetin ince meselelerinde bilgi sahibi olmasında değil, Birinci Dünya Savaşı'ndanberi Edouard Herriot'ların, Léon Blum'ların, Paul Boncour'ların, Briand'ların çabalarıyla dış siyaset alanında belirli bir görüşü benimsemiş olmasında aramak gerekir. Bu görüş şöyle özetlenebilir: barışı korumak; uluslararası teşkilâtı geliştirmek ve kuvvetlendirmek; uluslararası anlayışı devam ettirmek. Bunlar Jaurès'in, uğrunda bir ömür harcadığı düşünceler ve Fransız halkının benimsediği hareket çizgisidir. Bu görüşe bağlanan halk diplomasinin bir icra sanatı olduğunu, prensiplerin yetersiz kalabileceğini her zaman anlıyamaz. Fakat programlar da prensiplerin ötesine uzanamaz. Gerçekten, dış siyaset uluslararası andlaşmalara, özellikle Hitler'in iktidara gelişinden sonra, kolektif güvenlik sistemine dayanıyordu. Fakat Halk Cephesi hükûmeti ele aldığı sırada savaş tehlikesi açıkça belirmişti. Léon Blum Dr. Schacht'la boşuna temas aradı. Blum bu görüşmelerin sonuç vermiyeceğini kısa zamanda anladığından, bir taraftan savaş hazırlıklarına hız verirken, öbür taraftan Anthony Eden'le anlaşarak İngiltere'yle sağlam bir birlik kurma çabasına girişti.

1956 da Guy Mollet de buna benzer bir yol seçti. Yeni meseleler beklenmedik önem kazanmışlardı. Avrupa Birliği Teşkilâtı ve Atlantik İttifakı, uluslararası dayanışmayı gerçekleştirebilecek yeni müesseseler olarak görünüyordu. Hükûmet bütün gücünü bu yönde topladı ve Christian Pineau bu yolda önemli gelişmeler elde etti. Fakat Cezayir ayaklanması birinci derecede mesele halini almıştı. Guy Mollet, Cezayire muhtarlık, isyancılara genel af teklif ederek meseleyi, 1947 de olduğu gibi, barış yoluyla halledebileceğini düşünüyordu. Böyle olmadı. Avrupa menşeli Cezayirliler bu tekliflere şiddetle karşı durdular ve her türlü temastan kaçındılar.

Dış siyasette programın, genel görüşleri tesbite yarasa bi-

le, zorlukları ve çözüm yollarını göstermeye yeterli olmadığını sosyalist deneme gözler önüne sermişti. Halk oyu programa inanmakta, geniş bir güven göstermektedir. Ayrıca, hükûmetin iyi niyet göstermesini, prensipler yönünde çabalarını eksiltmemesini de istemektedir. Bu prensiplere ayak uydurmayan hükûmeti devirecektir; fakat gereken gayret gösterildiği halde barış sağlanamamışsa, o zaman işçiler milletlerine karşı görevlerini yerine getirmesini bileceklerdir.

(3)

Siyasî Kuruluş

Gidilecek yön böylece belli oluyor. Fakat kuruluş nasıl olacak?

Sosyalistler çoğunluğu sağlayabilmişlerse hükûmeti kuracaklar, aksi halde çeşitli partiler arasında koalisyona başvurulacaktır. Birinci ihtimal, şüphesiz, en iyisidir. Bu kuruluş daha cesur bir program hazırlamaya, daha kararlı bir hareket tarzı benimsemeye imkân verir. Bununla beraber, çoğunluğun tam bir hareket serbestisine sahip olacağı hayalinden sakınmak, iktidar denemesini iktidarı ele geçirme ile karıştırmamak lâzımdır.

Sosyalist Partisinin bayrağı altında sağlanan topluluk her alanda oybirliğinin teminatı değildir. İşçi sınıfı çeşitli sendikalar arasında bölünmüştür. Sendikalar arası münasebetler başarılı bir seçim kampanyasının hızı içinde değişebilir. Fakat öyle ayrılık yuvaları da vardır ki, onları ortadan kaldırmak imkânsızdır.

Mücadeleye ve başarıya katılmayan çok yakın siyasî partilerin varlığı da ayrıca bir güçsüzlük kaynağıdır. Bu kaynak, partilerin birbirine yakınlığı ölçüsünde canlı ve tesirlidir. Bun-

lar, her hatadan, her çeşit zorluktan faydalanmaya hazırdırlar.

Demokratik rejim herkese düşünme ve konuşma hürriyeti tanır. Azınlık parlamentoda temsil edilir. Muhalefet hakkı tanınmalıdır. Fakat bugün için bir zorluk, yarın için bazı tehlikeler kendini gösteriyor. Çoğunluk bir defada sağlanamamış olabilir. Yeni başarılarla tamamlanması, halkın zihnine yer etmesi şarttır. Ancak bu şartlar gerçekleştiği takdirde, toplumun yapısıyla ilgili köklü reformlara girişilebilir. Şu halde bu reformların gerçekleştirilmesi imkân ve ihtimalleri uzun süre sallantıda kalabilir. Ne var ki, çizilen yolda yavaş yürümek, geriye gitmekten iyidir. Zaten tam bir sosyalist çoğunluğu farazîyesi, derinlemesine bir siyasî değişikliği şart koşar. Sosyalistler bu noktaya ne 1936 da Halk Cephesiyle ne de Kurtuluştan sonra esen uygun rüzgârla ulaşabildiler. Bu duruma göre, göz kamaştırıcı bir başarı elde etmeyi ya da büyük bir kitleyi sürükleyebilmeyi zayıf ihtimaller saymamız gerekiyor.

Bununla beraber, Batı Avrupa'nın başka yerlerinde, İskandinav ülkelerinde, Belçika'da ve İngiltere'de seçim yoluyla elde edilmiş sosyalist çoğunluklar görülmüştür. Fakat bu başarı, her zaman, tam sosyalist hükûmetlere götürebilmiş değildir. Çoğu zaman komşu demokratik partilerle tamamlayıcı bir ittifaka gidilerek parlâmento içindeki durumun kuvvetlendirilmesi tercih edilmiştir. Belçika'da ve İngiltere'de Liberallerle, İsveç'te Tarm Partisiyle işbirliği yapılmıştır.

Fransa'da Sosyalistler hiç bir zaman tek başlarına hükûmet etmediler. Bunun tek ve parlak istisnası 1946 sonu ile 1947 nin ilk günlerinde görüldü. Léon Blum 1946 Anayasasından doğan âmme müesseselerinin kurulmasıyla görevlendirilen bir sosyalist hükûmet kurmuştu. Koalisyon zaruretinden kurtulabilmek için, ya yeni olağanüstü şartlara ya da uzun süreli bir gelişmeye ihtiyaç vardır.

Sosyalist iktidar denemeleri, geçmişte, Radikaller'le işbirli-

ğ esasına, çoğu zaman da diğer partilerle ortaklığa dayanmıştır.

1914 Savaşını takip eden günlerde mümkün olan tek anlaşma, Sosyalistlerle Radikaller arasındaydı. Bu anlaşmalar kolay olmamıştı. İki seferinde, 1924 ve 1932 de, birincisi Sosyalistler, ikincisi de Radikaller tarafından reddedilmişti. Acaba tarafların hükûmet içinde gerçekten işbirliği niyetleri var mıydı? Her iki partide ortak bir hükûmet kurulmasını isteyen önemli azınlıklar vardı. Blok hatırası, şehirli Radikaller'i C.G.T. ile sıkı bir işbirliği kurma isteğinde birleştiriyordu. Sosyalistler bakımından da Jaurès geleneği aynı yönde tesir gösteriyordu : Renaudel, Paul Boncour, Moutet ve daha birçokları Sosyalist Partisi'nin hükûmet dışında tesirli olabileceğine inanmıyorlardı.

Öte yandan, aynı derecede kalabalık gruplar, sıkı bir işbirliği içinde Parti'nin şahsiyetini ve tesirini kaybetmesinden korkuyorlardı. İşçi istekleri, Radikaller'in hepsinin zihninde yer eden bir konu değildi. Bir kısım Radikaller Sosyalistler'in mülkiyet üzerindeki görüşlerinden ürken köylü ve esnaf gibi orta sınıfların da desteğini kazanmak çabasındaydı. Sosyalistler içinde ise, bir hayli yumuşamış olmasına rağmen, Guesde'ci gelenek hükûmete girme eğilimine karşı duran bir akımı hâlâ besleyebiliyordu. Gerçi Cumhuriyetçilik disiplinine, ikinci turda, oldukça kolaylıkla uyuluyordu. Bracke endişeleri şu formül içinde eritmeğe çalışmıştı: «Birinci turda seçer, ikinci turda elerim.» Ama ilerisi için gene de tereddüt vardı.

Parti birliğini koruma kaygısıyla hareket eden gruplar, iki tarafta da çoğunluğu sağladılar. Fakat Sosyalistler birliğin bozulmasını tamamen önlemiş sayılamazlardı. Nitekim azınlık grubunun bir parçası 1932 de Renaudel'in başkanlığında Partiden ayrıldı. Fakat Marquet, Déat, ve Montagnon'un tartışmada ortaya attıkları «otoriter doktrin» iddiası durumu değiştirdi, ayrılan grubu parçaladı. Oysa bu grup Cumhuriyetçi - Sosyalist-

lere yaklaşarak Radikaller'le Sosyalistler arasında bir bağ kurabilirdi. Marquet Doumergue hükûmetine girdi ve grubu ortadan silindi. Marquet'nin atılması ve Cumhuriyetçi - Sosyalistlerle birleşme bu gruba canlılık sağlıyamadı. Olay, sadece, uzunca bir süre sonra bir kaç bağımsız sosyalistin partiye dönmelerine yaradı. Söz konusu bölünme, 1934 den itibaren, tesirini tamamen kaybetmişti.

Radikaller içinde parçalanma olmadı. Bununla beraber 6 Şubat olayları Radikaller'i şaşkına çevirdi. Mutedil unsurlar duruma hâkim oldular. 12 Şubat halk hareketi karşısında küskün göründüler, Edouard Herriot'yu Doumergue hükûmetine soktular. Bu davranış mutedilleri zayıflattı, Daladier'in önderliğindeki sol kanadı kuvvetlendirdi. Radikaller 1935 yılında Sosyalistler'e yaklaşmıya başladılar.

İki parti arasında koalisyon teşebbüsleri 1924 denberi başarı kazanmamıştı. 1932 den bu yana, merkez partilerin desteğiyle tek başlarına hükûmet kurma ümidini besleyen Radikaller, yerlerini sağ kanada bırakmak zorunda kalmışlar, ikinci plâna düşmüşlerdi. Bu başarısızlık Cumhuriyeti şiddetle sarsmıştı. On yıllık manevra ve tereddütler sonunda, hiç bir partinin tek başına idareyi ele alamıyacağı, hükûmet sorumluluğunun paylaşılması gerektiği ortaya çıkmıştı.

Fakat artık baş rolü Sosyalistler alıyordu. Radikaller hem sandalya hem de oy kaybederek ikinci sıraya düşmüşlerdi. 1934 den 1936 ya kadar Léon Blum'un yürüttüğü çok parlak kampanya ile mücadeleye sürülen Sosyalistler, Millet Meclisi seçimlerinde kazandıkları zaferden sonra koalisyon başı oldular, «iktidar denemesi» prensiplerini uygulamaya giriştiler.

Radikal Parti 1938 de Daladier ile başa geçtiği zaman sağ kanadın ittifakını sağlamak zorunda kaldı. Sağ kanat Daladier'yi Hitler ve Moussolini ile barışma siyasetine sürükledi. Daladier bu yüzden (haksız olarak) yenilginin sorumluluğu altında

kaldı. Bir kısım cesur Radikaller işgal yıllarında bayraklarını yüksekte tutmak azimkârlığını gösterdiler. Hapislere, sürgünlere göğüs gerdiler. Bu cesaret, bu vatanseverlik. Kurtuluş'tan sonra Radikal Parti'nin itibar kazanmasına imkân sağladı.

Fakat partinin gücü büyük ölçüde azalmıştı. Mecliste sayıları savaş öncesine kıyasla dörtte bire inmişti. Bu gelişmenin sonucu olarak bazı şahısların ve grupların ayrılmaları, Partiyi ayrıca zayıflattı. Radikaller'in oylarının önemli bir kısmını Sosyalistler almış, Komünistlere de bu oylardan pay çıkmıştı. Radikal Partinin yapısı değişmiş, ötedenberi temsil etmeyi istediği orta sınıflara yönelmişti. Bununla beraber, geleneklerine uygun olarak Sosyalistler'le koalisyon anlaşmalarına girişmeye devam etti. Cumhuriyetçi cephe bu koalisyonların sonuncusu oldu. Fakat az veya çok muhafazakâr radikaller zaman zaman beliren bölünmelerle partiden ayrıldılar.

Bu gelişmenin ortak program üzerinde tesir göstermemesine imkân yoktu. Ancak, Radikaller'in Cumhuriyet'i savunma çabaları, Briand'la Herriot'nun barış ve uluslararası işbirliği politikalarına bağlılıkları gevşemedi. Bu sayede, gerek 1936 ve gerekse 1956 da sosyal mevzuatın geliştirilmesi mümkün oldu. Öte yandan Radikaller kolektif ekonomiye karşı gitgide artan bir soğukluk gösterdiler. Belediîleştirme (municipalisation) ye hararetle ve kooperatiflere genellikle taraftar olmalarına karşılık millîleştirmeler karşısında çekimser davranıyorlardı. Millîleştirmeyi reddetmiyorlardı ama sistemli bir şekilde ilerletilmesine de yanaşmıyorlardı. Cumhuriyetçi Cephe'nin programında bu çeşitten hiç bir reformun yer almamış olmasının sebebi acaba bu muydu? Radikaller'in o zamanki önderleri Pierre Mendés - France bir âmme üretim sektörü kurulmasına en çok taraftar olanlardan biriydi. Olaylar başka meseleleri ön plâna çıkarıyordu.

1939 dan önce, Sosyalistler'le Radikaller'in koalisyonu ço-

ğunluğu sağlayabilirdi. Bugün ise, en elverişli durumda, oyların ancak yüzde 30 - 35'ni toplayabiliyordu. Belki, ikinci turda sıkı bir disiplinle milletvekili sayısının yüzde 40 na ulaşabilirdi; fakat çoğunluk sağlanamazdı. Guy Mollet hükûmeti çoğunluğu hiç bir zaman sağlayamadı, oldukça uzun süren hayatını, yeni bir hükûmet kurmanın zorluğuna borçlu kaldı. Cezayir meselesi üzerinde elde ettiği büyük çoğunluk bu hükûmeti kuvvetlendirdi ama hareket serbestliğini de daralttı. Bu derece olağanüstü şartların ortaya çıkması ve bir hükûmet başkanının aynı kredi yi elde etmesi çok zayıf ihtimallerdir.

Çoğunluğun başka unsurlarla tamamlanması gerekiyordu. Kurtuluştanberi gözler Cumhuriyetçi Halk Hareketi'ne dönmüştü. Bu teşekkülün sunduğu imkânları göz önünde tutmamak mümkün değildi. Elverişli bir hava yaratılırsa, Sosyalistler, Radikaller ve Cumhuriyetçi Halk Hareketi bir çoğunluk sağlayabilirlerdi. Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi 1951 seçimlerinde kullanılan oyların yüzde 12,30 nu, 1956 seçimlerinde ise yüzde 11.05 ni toplamıştı. Bu oylar Sosyalistler'in ve Radikaller'in oylarına eklenirse, yüzde 38-41 oranına varılır. Salt çoğunluğa varılamamakla beraber, yaklaşılmakta, istikrarlı bir başarı imkân dahiline girmektedir.

Sosyalist Partisi Cumhuriyetçi Halkçılar'la ortak bir program yapabilir mi? Uzun bir süre bunun imkânsız olmadığı düşünüldü. Sağlam bir sendika konfederasyonuna dayanan Hıristiyan demokrat bir partinin kurulması, Kurtuluş'tan sonra, büyük ümitler doğurmuştu. Gerçekten, 1946 dan 1951 yılına kadar Sosyalistler ve Cumhuriyetçi Halkçılar Millet Meclisi'nde ve hükûmette ortaktılar. Bu işbirliğinin sarsıntısız devam ettiği söylenemez; fakat büyük gürültüleri de görülmemiştir.

Sağ ile solun ayrıldıkları çizgi üzerinde yer alan Cumhuriyetçi Halkçılar 1952 den beri kâh sağa kâh sola yönelmişlerdir. Bununla birlikte, 1956 da Cumhuriyetçi koalisyon yolunu tuttu-

lar, Guy Mollet'yi aralıksız desteklediler. Cumhuriyetçi Halk Hareketi, kendisini sağdan ayırmıya götürecek bir siyaseti hoş görmez. Unutmamak gerekir ki, bu parti herşeyden önce seçmenlerinin Hıristiyan dinine bağlılıklarına dayanır. Bu kitle içinde, istekleri sosyalist işçilerin isteklerine yakın olan çok sayıda işçi yer almıştır. Fakat aynı seçmen kitlesi içinde sayıları devamlı olarak artan ve sağ ile M.R.P. arasında dalgalanan muhafazakârlar da vardır. Başlıca partileri, bu arada sosyalistlerle bağımsızları içine alan bir hükûmet Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi'nin birliğini sarsmaz; fakat solla ittifak bu parti içinde bölünme tehlikesi gösterir. Buna rağmen bu parti Sosyalistlerin idaresinde bir koalisyona yaklaşmaktan da kendini alamaz.

İktisadî ve sosyal meselelerde Sosyalistler'le anlaşmak şüphesiz kolaydır. Cumhuriyetçi Halk Hareketi'nin sosyal alanda belli tercihleri vardır. Özellikle aile müessesesinin korunması konusunda ileri bir siyaset takibine taraftardır. Aile yardımları ve mesken meselesine önem verilmesine de Sosyalist Partisi karşı durmaz. Sosyal Güvenlik, millî gelirde daha iyi bir dağılış ve fiyat istikrarı, her iki partinin programlarında yer almış konulardır.

İktisadî programda, Cumhuriyetçi Halkçılar'ın benzer eğilimleri görülüyor. Her türlü serbest kolektif ekonomi formülüne (kooperatif, karşılıklı yardımlaşma) Sosyalistler kadar hararetle taraftardırlar. 8 Kasım 1945 tarihli programlarında Fransa'nın kalkınması için plânlamanın gerekli olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, plânlamanın güdümlü ekonomiye götüren bir yol olduğu da aynı programda açıklanmıştır. Gerçi bu temel görüşün tersini belirten hiç bir beyana rastlanmıyor. Fakat bu anlayışın daha sonraki beyanlarla geliştirilmemiş olduğunu da kabul etmeliyiz. Öte yandan, Robert Schuman'ın teşebbüsüyle ortaya çıkan Avrupa teşekküllerinin çalışmalarını önceden hazır-

lanmış bir plâna göre değil de serbest rekabet anlayışına göre düzenlemeleri dikkati çeken bir başka noktadır. Diğer ortaklarımızın, özellikle Almanya'nın bu konuda direnmiş olmaları ihtimalini gözden uzak tutamayız. Zaten Sosyalistler de böyle bir ihtimali küçümsemediler. Kendi hesabıma, bu kuruluş prensibini gene de büyük hata sayarım.

Cumhuriyetçi Halkçılar plânlamayı benimsediklerine göre, millîleştirmeyi de kabul etmeleri gerekmez mi?

Mukavemet Hâreketi programında yer alan kredinin ve ana sanayiin millîleştirilmesi konuları 1944 yılı programına girmişti. Hükûmetlerin 1945, 1946 ve 1947 yıllarında yaptıkları millîleştirme teklifleri Cumhuriyetçi Halkçılar tarafından kabul edildi. Bununla beraber, programın çizdiği yol tamamlanmış değildir. 1944 yılında tasarlanan millîleştirmelerin gerçekleşmesine M.R.P.'nin karşı koymıyacağı kabul edilebilir. Kimyasal gübre, demir ve çelik bu kollardan olduğu halde, 23 Ocak 1956 da Millet Meclisi'ne sunulan millîleştirme teklifinde bunlardan bahis yoktur. Gerçek olan şu ki, mesele seçim kampanyası boyunca ortaya atılmamış, Cumhuriyetçi Cephe'nin programında yer almamıştı.

Uluslararası meselelerde Sosyalist Partisi ile Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi arasında görüş farkı yoktur denilebilir. Schuman politikası M.R.P.'yi Avrupa Birliği'ne yöneltmiştir. Sosyalist Partisi bu konuda M.R.P.'nin daima yanında yer almıştır. Şu farkla: bir kısım Cumhuriyetçi Halkçılarda belli bir milliyetçilik tutumu göze çarpmakta. Cezayir ve deniz aşırı ülkeler politikası konularında biraz çekimserlik sezilmektedir. M. Budault'nun ayrılmasıyla M. R. P. bu eğilimlerden temizlendi mi? Buna inanılabildiği takdirde M.R.P. ile anlaşma ihtimali vardır.

Asıl anlaşmazlık siyasî alanda. Şüphesiz M.R.P. Cumhuriyet'e yürekten bağlı ve onu savunmaya kararlıdır. Fakat bu

parti Katolik Kilisesinin inançlarına, özellikle okul meselesindeki görüşüne de aynı derecede bağlıdır. Gerçi Devlet okullarının laik olmasını kabul etmiştir; fakat bu, 1946 Anayasası'nın kabulü sırasında Parti'nin vermek ihtiyacını duyduğu bir tavizdir. Bunun yanında, eğitimin serbestliğini, her ailenin çocuğunu göndereceği okulu kendi seçme hakkını da hararetle savunuyor. Bu hak, Devlet'in serbest okullara yardım etmesi sonucunu doğurmaktadır. Önce Poinso-Chapuis kararnamesi, sonra Barangé kanunu ve nihayet 1959 Debré kanunu ile bu yardım sağlanıyordu. Gelgelelim mesele Devlet'in yardımcı olmasıyla bitmiyor, yardımın Devlet okullarına verilen ödenek miktarına çıkarılması da isteniyor.

Sosyalist Partisi bu isteklere 1950 ile 1959 arasında karşı durmuş, kabul edilmelerine engel olamamıştı. Bu defa yeni tavizler vermek niyetinde olmadığı gibi, eskiden kabul edilmiş olanlara da karşı durmaya devam ediyordu. Gerçekten, Sosyalist Partisi 23 Ocak 1956 günü şu açıklamayı yapmıştı: «Sosyalist Partisi, âmme işlerinin hiçbir safhasında lâiklik ilkesinin zedelenmesine göz yummamak, yalnız okulun değil Devlet'in de lâik kalmasını sağlamak kararındadır. Parti, işçi çıkarlarını din düşüncelerine feda eden gerici politikayı reddeder.» Bu açıklama Debré kanunundan önce yapılmıştı. Kanunun kabulünden sonra muhalefet daha da sertleşti.

M.R.P. serbest okul konusunda isteklerinin bir kısmını elde etmişti. Kendi programı bakımından ulaştığı noktadan geri gelmesi şüphesiz mümkün değildi. Bu yüzden de M.R.P. ile koalisyon kurmak artık imkânsızdı.

Kalıyor Komünist Partisi. Bu parti, Léon Blum'un başkanlığı altında, 1936 ve 1937 de Sosyalist Partisi'yle işbirliği yapmıştı. Kurtuluş'tan sonra, Millî Mukavemet sırasında başlayan ve Millî Mukavemet Konseyi'nin programı ile kararlaştırılan işbirliği, 1944 yılından 5 Mayıs 1947 tarihine kadar sürdü. Bu

işbirliği Komünistler için çok yararlı oldu. O zamana kadar Komünistler'e hiçbir yakınlık göstermemiş çevrelerin ilgisini, hattâ oylarının bir kısmını Komünist Partisi'ne kazandırdı. Bu sebeple, Komünistler'in dünkü teşebbüslerini tekrarlamaya hazır oldukları şüphe götürmez bir gerçektir.

Komünist Partisi 1934 de Sosyalist Partisi'yle birlikte hareket etmeyi, 1935 te ortak bir program ve Parlamento'da koalisyon yapmayı kabul etmişti. Gene aynı yıllarda Sosyalist Partisi bir adım daha atarak birleşme teklifi yapmış, toplantıya Zirmsky'nin kaleme aldığı bir metinle gelmişti. Komünist Partisi görüşmeleri uzattıkça uzattı. Sonunda 1936 Blum hükûmetine girmeyi de reddetti, destekleme vaadiyle yetindi.

Kurtuluş'tan sonra Millî MukavemetKonseyi bir ortak program tesbit etmişti. Birleşmeye gelince, teklif 12 Temmuz 1945 tarihinde bu defa Komünist Partisi'nden geldi. Fakat böyle bir teklifi Sosyalist Partisi kabul edemezdi. Çünkü, anlaşma taslağına göre, kurulacak Fransız İşçi Partisi hem Jaurès'i hem de 1914 denberi uygulanan siyaseti reddediyordu. Yine bu taslağa göre, Fransız İşçi Partisi «Auguste Blanqui'nin ihtilâlci mücadelesinin mirasçısıdır. Parti, Marksizmin Fransa'ya yayılması için büyük gayretler gösteren Paul Lafargue'a, Jules Guesde'nin sınıf politikasına ve Jean Jaurès'in ön ayak olduğu tepkiye karşı halk topluluklarının birleştirilmesi siyasetine bağlıdır. 1905 birleşmesinden önceki Fransız İşçi Partısi'nin ve 1914 Savaşından önceki Birleşik Sosyalist Parti'nin devamı olan Fransız İşçi Partisi, Fransız işçi hareketleriyle uluslararası işçi hareketlerinden edindiği tecrübenin ışığı altında, kurtuluş savaşını Marx ve Engels'in çizdikleri yolda yürütür.»

Sosyalistler Kongresi, işçi birliğine taraftarlığını açıklamakla beraber, Komünist Partisi'nin birleşme teklifini reddetti. Sosyalistlerin taraflısı oldukları birlik karşılıklı saygı ve güveni şart koşuyordu. Her iki partinin aynı yolu izlemesi, bir-

leştikten sonra da bu yoldan ayrılmaması isteniyordu. Bu yol şöyle çizilmişti:

«1 — Doktrini şartlara göre değişen tutumlar arkasında maskelemeden ya da işçi düşmanlarıyla girişilecek anlaşmalara âlet etmeden, samimiyetle ortaya koymak; insan zekâsını körleten vasıtaları kullanmaktan, ya da gayenin vasıtayı haklı kılacağı düşüncesini yaymaktan vazgeçmek; ülke için doğru, aydınlık, demagojiden uzak bir yol çizmek;

2 — Parti içinde demokratik bütünlüğe saygı göstermek, demokrasiyi gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında savunmak; demokrasiyi (tek dereceli ve gizli seçim hakkını da içine alan) bütün fert hürriyetlerinin vatandaşa tanınması saymak, bu anlamıyla savunmak; uluslararası alanda kolektif güvenliğin işleyebilmesi için egemenliklerinden gerekli fedakârlığı yapan büyük ve küçük bütün ulusların hak eşitliğini kurmak;

3 — Ancak ulusun bağımsızlığı içinde hür kalabilecek olan emek dünyasına hizmet etmek, yani yabancı bir hükûmete ne bağlı olmak ne de onun dümen suyunda gitmek; tenkit ve karar serbestliğine tamtamına sahip olmak. Sosyalist Partisi bütün bu şartları bugün yerine getirebilmekten Komünist Partisi'nin uzak olduğunu görmektedir.»

Léon Blum bu kararı, eserleri arasında yer alan bir sıra makale ile yorumlamıştı. Bu yazılarında Tours şehrinde öne sürdüğü gerçekleri tekrarlamakta, özellikle Fransız Komünist Partisi'nin Sovyetler Birliği'ne mânevî bağlılığı üzerinde durmaktadır. Sonuç olarak, bugün için birleşmenin mümkün olmadığı kanısındadır; ancak, «siyasî bakımdan olduğu kadar, uluslararası işçi faaliyetlerinde güçlerinin ve tesirlerinin devamı bakımından da işçilerin korunmaları için» her iki partinin hareket birliğine varmalarını zorunlu görmektedir. Bununla beraber, Blum Sosyalistler'le Komünistler arasındaki ciddî anlaşmazlıklara işaret ederek, anlaşmazlığın iki parti arasında bir davranış

birliği gerçekleştirilmesine imkân bırakmadığını da belirtmiştir.

Bu durum, olayların akışı ve onun yanı sıra insan iradesi anlaşmazlıkları ortadan kaldırdığı zaman iki parti arasında birleşmeyi mümkün kılacak bir hareket birliğini tasarlayıp yürütmeye engel değildir.

Bir yıl sonra, De Gaulle geçici hükûmet başkanlığından ayrıldı. Anayasa hazırlıkları başladı. Sosyalistler'in ve Komünistler'in destekledikleri birinci proje reddedildi; Cumhuriyetçi Halkçılar'ın da desteklediği ikinci proje kabul edildi. Meclis seçimleri bu oy dağılışını doğruladı. Sosyalistler ve Komünistler ne yurtta ne de Meclis'te çoğunluk sağlayabildiler. Fakat üç partinin anlaşmaları halinde çoğunluk sağlanıyordu. Geçici hükûmet başkanlığı seçiminde Bidault ve Thorez birbiri arkasından yenildiler. Léon Blum'un deyimi ile, Sosyalistler o anda duruma hâkimdiler. İşlerin yürütülmesi, müesseselerin yerlerine oturtulması için Blum 'göreve çağırıldı. Mütecanis Sosyalist hükûmetten sonra Vincent Auriol Cumhurbaşkanı seçildi, ben de Başbakan oldum.

Üç parti anlaşmadıkça hükûmet kurmaya imkân yoktu. Bunu başardım. Meclis devresi başındaki denemelerle zemin temizlenmişti. Üçlü formül Komünistler tarafından memnunlukla, Cumhuriyetçi Halkçılar tarafından tereddütle kabul edildi. Sosyalistler olayların gelişimini beklediler. Bu gelişim önce elverişli göründü. Bazı güçlükler çıkmadı değil; fakat Thorez bunların iyi bir şekilde giderilmesini sağladı. Thorez hükûmet disiplinini büyük bir sadakatle kabul ediyordu. Özellikle iki önemli noktada hükûmetçe alınan kararları destekledi. Bunlardan biri, ücret yükselmelerini önlemek amacıyla Léon Blum'un 31 Aralık'ta aldığı tedbirler uygulanırken Thorez'in Toulouse nutkunda aynı görüşü, yani ücret arttırımlarına meydan verilmemesi gerektiğini savunmasıydı. Diğeri, Hindi Çinî Yüksek Ko-

miseri M. Bollaert'e verilen tâlimatı imzalaması oldu.

Nisan ayına kadar kazasız belâsız gidildi. Bu tarihte Moskova'da Dört Büyükler konferansı toplandı. Sovyet Rusya bu konferansta uyuşmaz bir tutum almıştı. Batılılar'ın bütün teklifleri Rusya tarafından reddediliyordu. Molotof, Müttefikler'in Almanya için Weimar Anayasası'na çok yakın bir Anayasa hazırlamaları, bu tasarının referandum yoluyla Alman ulusuna kabul ettirilmesi tezini savunuyordu. Ayrıca Ruhr bölgesine uluslararası bir statü verilmesini isteyen Molotof, İngilizler'in kendi bölgelerinde nüfuzunu azaltma, Batılılar'ın işlerine karışabilme çareleri arıyordu. Bundan başka, Dörtler arasında kırk yıl süreli bir kolektif güvenlik andlaşmasını öngören Amerikan teklifini Molotof reddetti. Rusya'nın kendi işgal bölgesinde Silezya kömürleri üzerindeki hareket serbestliğini, İngiliz işgal bölgesinde Ruhr kömürleri üzerinde İngilizler'e de tanıyor fakat bu kömürden Fransızlar'a pay ayırmayı öngören andlaşmaya katılmaya yanaşmıyordu. Batılılar ise, Molotof'un Potsdam anlaşmasında belirtilen hudutların kesinliği tezine karşıydılar. Rus delegesi Sarre'ın ekonomik bakımdan Fransa'ya bağlanmasını kesinlikle reddediyor, imza safhasına gelen Avusturya barış andlaşmasını başarısızlığa sürüklüyordu.

Rus heyetiyle hiçbir anlaşmaya varılamayınca, konferans 24 Nisan'da dağıldı. Fakat Ruslar'ın uyuşmaz davranışları Batılılar'ı birbirlerine yaklaştırmış, Anglosaksonlar'ın, üzerinde önemle durdukları iki konuda, Fransa'yla anlaşmaya varmalarını sağlamıştı. Bu konulardan biri Alman kömürü, diğeri Sarre'ın iktisadî bakımdan Fransa'ya bağlanmasıydı. Her ikisi de sanayiimizin gelişmesini engelleyen kömür darlığını hafifletiyordu. Kömür andlaşması konferanstan hemen sonra imzalandı. Sarre'ın Fransa'ya bağlanması ise 1948 Şubat'ında gerçekleşecekti.

Sovyetler Birliği konferansın başarısızlığını, Batılı mütte-

fikler arasındaki yakınlaşmayı bir çeşit münasebet kesilmesi saymıştı. Ötedenberi Anglo-Saksonlar'la Fransa'yı karşı karşıya getirmek çarelerini arayan Sovyetler için bu manevra artık imkânsızlaşmıştı. Sonuç gecikmedi. Fransız komünistleri hükûmete karşı cephe aldılar.

Komünistler mücadeleyi ücret ve fiyat alanında açtılar. Duclos hayat pahalılığının önlenememesinin sebepleri üzerinde görüşme açılmasını istedi.

Hükûmet politikasında değişiklik yapmamaya karar verdi. Komünist bakanlar partilerinin tutumunu bana bildirdiler, fakat hükûmetten çekilmediler. 1 Mayıs günü güven oyu istemek yetkisini aldım. 4 Mayıs günü 360 güven oyuna karşılık 186 güvensizlik oyuyla hükûmetim yerinde kalmıştı. Komünist bakanlar gruplarıyla birlikte güvensizlik oyu kullandılar. Buna rağmen çekilmeyi reddediyorlardı. Ertesi gün Anayasa açısından durumu Cumhurbaşkanına açıkladım, Komünist bakanların yerlerine başkalarını tâyin ettim.

Komünist bakanların hem güven oyu vermeyi hem de çekilmeyi reddetmeleri açıkta bırakılmalarını haklı kılmıştı. Hükûmet dayanışmasına uyulmamıştı. Parlâmento rejiminin temelini sarsabilecek önemde bir anayasa meselesiyle karşılaşmıştım.

Komünistlerin bu davranışı hükûmet içinde onlarla işbirliği yapılmasını imkânsızlaştıran bir sebep sayılabilir miydi? Cumhurbaşkanı ve diğer bakanlarla görüş birliği halinde aldığım karar meseleyi halletmiş olmuyordu. Bu karar belli bir durum üzerine alınmıştı, geleceği bağlıyacak nitelikte değildi.

Ayrıca, karar Sosyalist Partisi içinde çeşitli yorumlara konu olmuştu. Bir kısım Sosyalistler, dönüşü engelleyen kesin bir tutumu yersiz görüyorlardı. Zannedersem Léon Blum bunlardan biriydi. Onu bu düşünceye yönelten sebep, kısa bir süre sonra Komünistler'le işbirliği yapılabileceği umudu değil, bu umu-

dun büsbütün kaybedilmemesi isteğiydi. Gerçekten, komünist doktrini ve politikasını şiddetle suçladığı yazılarında ve nutuklarında bile gelecekte işbirliği, hattâ birleşme ihtimalini her zaman göz önünde tutuyordu. Bunun yanısıra Komünist Partisi'nin Sovyetler Birliği'ne karşı gösterdiği manevî bağlılığı kınıyordu. Fransız komünistleri, Stalin'in Lavel'e verdiği beyanattan sonra, 1935 yılında millî savunmaya katılmışlardı. Daha sonra da 1939 Alman-Rus andlaşmasını benimsediler. Bu defa, tutumlarını Sovyet dış politikasının ihtiyaçlarına göre ayarladıklarının üçüncü örneğini veriyorlardı. Bu değişiklikler Moskova hükûmetinin kararıyle mi oluyordu? Böyle birşey söylemeye imkân yoktur. Çünkü Komintern gerçekten dağılmıştı; Kominform ise henüz ortada yoktu. Sovyetler'in Marshall Plânını reddetmelerinden sonra hazırlanan bu teşekkül, birkaç ay sonra, Eylûl 1947 de kuruldu. Bununla beraber, karşılıklı görüşmeye, emre veya tartışmaya lüzum kalmadan iki politika arasında âhenk kurulması, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konu değil midir? Sosyalistler'in hepsi de böyle düşünüyorlardı. Léon Blum başta olmak üzere bütün Sosyalistler, Komünistler'in kendi iradelerini böylesine bağlamış olmalarının, Fransız Komünist Partisi'yle herhangi bir anlaşmaya girmemize imkân bırakmadığına inanıyorduk.

Nitekim bu mesele 1947 den sonra artık ortaya atılmadı. 1956 da Cumhuriyetçi Cephe kurulurken, 1947 yılında çekimser olan Guy Mollet bile, Komünistler'le bir bağlantı yapmanın imkânsızlığı kanısıyla, onbeş ay devam eden hükûmetine Komünist Partisi'ni katmadı. Komünistler bu hükûmetin sosyal reform tasarılarını kabul ettiler, hattâ hükûmete güven oyu bile verdiler. Komünistler desteklerini esirgemediler, fakat Guy Mollet tavizleri reddetti.

Meselenin artık söz konusu edilmiyeceği sonucuna mı varmak gerekiyor? Komünistler, 13 Mayıs 1958 den sonra yeniden

yakınlık gösterdiler. Place de la Nation'dan Place de la République'e kadar uzanan gösteriye yardımcı oldular. Bununla beraber, bu gösteri tarafların durumlarında bir değişiklik olmadığını ortaya koydu. Gösteriden komünistlerin cumhuriyetçileri kendi taraflarına çekmek istedikleri anlaşıldı. Çoğunlukta olan ve sayı üstünlüklerinden kuvvet alan komünistler: «Sosyalistler bizimle!» diye bağırıyorlardı. Askerî bir ayaklanmaya karşı komünistlerin desteğinden yararlanmayı düşünenler, böyle bir ihtimali ancak komünistlerin emrine girme ve demokrasiyi yıkma bahasına ortadan kaldırabileceklerini anlamakta güçlük çekmediler.

Komünistler'in Moskova'ya kayıtsız şartsız bağlılıkları bu partinin diktatörlüğüne yol açacak, Parlâmento rejiminin kalkması, temel hürriyetlerin yıkılması, tek aday rejiminin kurulması, muhalefet hakkının ve muhaliflerin görüşlerini kamu oyuna duyurma imkânlarının yok olması sonuçlarını doğuracaktır. Askerî ya da faşist bir teşebbüse karşı onlara güvenilebilir. Fakat bu işbirliği muhakkak komünist diktatörlüğü ile sonuçlanacaktır.

Bütün bunlardan, Sosyalistler'in Komünist yardımına hiçbir zaman güvenemiyecekleri anlamını çıkarmak yersizdir. Kimse geleceğe hükmedemez. Günün birinde derinlemesine bir değişikliğin meydana gelmiyeceği söylenemez. Bununla beraber, komünistler şartsız bağlılıktan ve parti diktatörlüğü fikrinden vazgeçmedikleri sürece, meselenin ele alınmasına imkân yoktur.

★ ★ ★

O halde Sosyalistler iktidar denemesinden vazgeçmek zorunda kalmazlar mı? Komünistler'le anlaşma imkânsızlığı ve M. R.P. ile anlaşma zorluğu karşısında, ortada Sosyalistler'le Radikaller'den başka parti kalmıyor. Bunların oyları, oy verenlerin

ancak dörtte birini, seçilenleri ise, De Gaulle'den önce, seçilenlerin ancak üçte birini temsil etmektedir. O halde demokratik bir hükûmet yok demektir.

Bugün için bu doğrudur. Fakat kamu oyu kaygandır. Komünistler'e oy veren bütün seçmenlerin kayıtsız şartsız bağlılığa ve parti diktatörlüğüne taraftar olduklarına inanılabilir mi? Cumhuriyetçi Halkçılar'ın kendi aralarında tam bir anlaşmaya varmış olduklarına inanılabilir mi? Birdenbire ortaya çıkan, Meclis'te önemli bir yer tutacak kadar parlayan ve hiçbir iz bırakmadan gene birdenbire sönüp giden gruplara ne diyelim?

1958 olayları bunun bir örneğini verdi. 1951 ve 1952 de sağcı muhafazakârlar Parlâmentoda çoğunluktaydılar, uzun zaman iktidarda kalacak gibi görünüyorlardı. İki yıl sonra yerlerini Mendès-France'a bırakmak zorunda kaldılar ve sonunda dağılıp kayboldular. Cumhuriyetçi Cephe'nin yolu açılmıştı.

Mesele seçim istatistiklerinden elverişli toplamlara varmaktan ibaret değildir. Rakamlar kamu oyu akımlarına dayanamazlar. Sosyalistler bir çok partilerin mevcutlarını bir araya toplamayı başardıkları için değil, başarıları yaygın bir isteği karşılıyabildiği için iktidar denemesine çağırılabilirler. Siyasî ya da sosyal bir buhran gerekli hızı sağlayabilir.

Bu geniş hareketin geleneksel partiler arasında bir koalisyonu gerektireceği muhakkak mı? Partilerin iktidara varmadan önce bir durgunluk devresi geçirdikleri her zaman görülmüştür. Bu devre içinde mevcutlar azalır, toplantılar seyrekleşir. Sonra, birdenbire, bir buhran uyuşukluğu giderir, ilerlemeye hız verir. Bu ilerleme neden başka partilerin değirmenlerini döndürsün? Bu düzenin gençliğin isteklerine uygun düşmemesi, daha fazla esnekliğe, daha az disipline, daha büyük bir dinamizme ihtiyaç duyulması mümkündür. Ama gençlik sosyalizm yönünde harekete geçerse, başarı muhakkaktır.

BÖLÜM II

DEMOKRASİNİN BÜYÜK MESELESİ

İstikrarsızlık

Parlâmento rejiminde iktidar denemesi halk oyunun kararına bağlıdır. İktidarın kaynağı olan bu karar aynı zamanda oynaktır. Halkın kararlarına yön verme çabaları da, ister istemez, halk oyu kararlarının özelliklerini taşır. Halk, sıkıntısının sebebi ister şartların elverişsizliği, ister idarenin hâtası olsun, memnuniyetsizliğini idarecileri değiştirmekle açıklar. Bu değişiklik, uygulanmakta olan politikanın da değişmesine varır. Fakat halk yeni politikayı kararlaştırmaz, yalnız bir kısım insanların yerine başkalarını koyar.

İktidar denemesi, bir buhranın seçmenleri önemli bir değişiklik isteğine yönelttiği sıkıntılı devrelerde ortaya çıkar. Şu halde sosyalistlerin yönettiği veya ilhamını onlardan alan bir

hükûmet oldukça istikrarsız bir temel üzerinde kurulur. Partilerin normal münasebetleri bir çoğunluk koalisyonu kurulmasına elvermemektedir. Şöyle bir faraziye kurulabilir: bir dalgalanmayla koalisyon partilerinin itibarları yükselmiş, hattâ bazı zorluklar yok olmuştur. Fakat dalgalar kırılmaya başlayınca çoğunluk azalır, hattâ kaybolur. İşte o zaman birlik dağılmıştır. Bir koalisyonun bütün bir Meclis devresi boyunca sürüp gittiği görülmemiştir.

Çeşitli teşebbüsler, özellikle 1936 ve 1956 denemeleri, iktidar denemesinin iki safhalı olduğunu ortaya koydu. Yeni seçimlerden hemen sonra Sosyalistler iktidarın başında yer alırlar. Tasarlanan reformlar gerçekleştirilir. Sonra itme gücü zayıflar. Yönetim Radikal önderlere geçer. İstikrarsızlık artar. Reformların sayısı ve önemi azalır. Koalisyon yavaş yavaş parçalanır ve yok olur. Koalisyon önce sağlam bir varlık gösterir, tesirli bir çalışma yapar, sonra zayıf bir devreye girer, sonunda bütün gücünü kaybeder. Radikaller 1899 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar istikrarlı bir idare yürüttüler. Sosyalistlerin buna benzer bir istikrarı sağladıkları bugüne kadar görülmedi.

Bununla beraber, sosyalizmin eseri dalgalanmalara dayanabildi. Muhafazakârların şiddetle tenkid ettiği kırk sekiz saatlik çalışma haftası, tesirleri önemli ölçüde azalmış olsa da, iş süresiyle ilgili mevzuatın bugün de temelini teşkil ediyor. 1936, 1946 ve 1947 yıllarında yapılan millîleştirmelerden geri dönmek şöyle dursun, muhafazakâr hükûmetler bile kendi politikalarında bunlardan yararlanıyorlar. İşçilere sağlanan haklar blânçosu geniş ölçüde kârlıdır.

Bu aralıklı ilerlemeler, kısa zaman içinde kolaylıkla gerçekleştirilebilecek programlar ister. Bunun için işçi sınıfının alınan tedbirleri yalnız seçim zaferinin heyecanından gelen hevesle değil, sürekli olarak desteklemesi gerekirdi. Sosyalist yönetimindeki hükûmetler B.I.T. (Uluslararası Çalışma Bürosu)

çalışmalarından geniş ölçüde yararlandılar. Bu uluslararası teşekkül sözü geçen reformları zaman içinde inceledi, hükûmetlerin görüşlerini, işverenlerin tenkidlerini, işçilerin delillerini topladı. Yapılan incelemeler çoğu zaman tavsiyeler ve anlaşmalara bağlandı ya da bağlanabilecek duruma getirildi.

Millîleştirmeler gerekçelerini zamanın şartlarından almaktadır. O.N.I.C. (Toprak Ürünleri Ofisi) ile buğday buhranına çare bulunmuş, silâh sanayii millî savunmayı «silâh tüccarlarının elinde bırakmamak» düşüncesile millîleştirilmişti. S.N.C.F. (Fransız Demiryolları Millî Ortaklığı) demiryolları işletmesinin 1914 Savaşındanberi süregelen açığına çare bulma imkânını sağlıyordu. 1945, 1946, 1947 millîleştirmeleri imâr zaruretlerini karşılıyordu. Millîleştirmelerin değeri süreklidir. Çünkü bunlar yalnız bir doktrini uygulamak kaygısıyla değil, millet hayatında önemli ve köklü yerleri olan meseleleri çözmek düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir. Kurulan işletmeler, yerlerine yenileri konmadan yıkılamazlar. Bunların yerine yeni müesseseler konulmaya kalkışılması ise, millî servetin çarçur edilmesine yol açar.

Buna karşılık, meseleye sosyal değişim açısından bakılacak olursa, uzun durgunluk, hattâ gerileme devreleriyle kesilen bu aralıklı gelişmenin hedefe kolaylıkla ulaştıracak bir yol olmadığı ortadadır. Hedef kavramı zaman içinde değişiyor. Bunun sebebi, bir taraftan ekonomi ortamının değişmesi, öbür taraftan denemelerin reformların değerinde yarattığı değişikliklerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce anlaşılamamış olan plâna bugün büyük önem veriyoruz. Sosyalist geleneğinde temel yeri tutan mülkiyet meselesi ise bugün daha az önemli görünüyor. Eser aralıksız olarak yenilenmelidir. Reformcu dalgalanmanın yavaşlaması ya da hızlanması sürekli bir çizgi vereceğine, dönüşler ve değişmeler gösteriyor. Nazariyeciler bu durumu tenkit etmekte haklıdırlar.

Komünistler bu düzensiz ve yavaş ilerlemenin karşısına, önceden hazırlanmış bir plân gereğince yürütülen, uygulama süresi içinde hiçbir temel değişikliğe uğramıyan, gerçekleştirilmesi özellikle 1928 yılındanberi devam edegelen çok daha hızlı bir gelişme koydular. Bununla beraber, hedefe henüz ulaşamadıklarını Sovyetler de söylüyorlar. Sovyetler kapitalist zulmünü belki kaldırdılar; fakat onun yerine, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce korkunç ölçüde baskılı olan, bugün daha az insanlık dışı görünmekle beraber gene de ağırlığını kaybetmemiş bir diktatörlük koydular. Kolektif üretimdeki ilerlemeyi Rus işçi sınıfı her çeşit şahsî ve siyasî hürriyetleriyle ödedi. Üstelik hürriyetlerden fedakârlık karşılığında, Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın en az ilerlemiş ülkelerindeki işçilerin yaşama seviyesine bile ulaşılmadı.

Sosyalizmin gayesi, partizan bir oligarşinin mutlak hâkimiyeti altında, kesinlikle derecelenmiş kolektif bir ekonomi kurmak değildir. Kolektif ekonomi bir vasıtadan ibarettir. Gaye kurtulmaktır. İşçiler kendi adlarına kullanılan bir âletin baskısı altında ezilmemelidirler. Şu halde en ihtiyatlı, aynı zamanda en uzun, ama demokrasiye dayanarak hürriyetleri koruyan bir yolun seçilmesi gerekiyor.

★ ★ ★

Sabırsızları kim tutacak, diye sorulabilir. Madem ki iktidara gelmek için yalnız doktrinlere bağlı insanlardan ve siyasî kuruluşlardan değil, kamu oyu derinliklerinden beslenen dalgalanmalardan da yararlanmayı düşünüyorsunuz, o halde partilere güvenmeyiniz. Beklenen dalgalanmalar kuvvetli olabilir, sosyalistleri umdukları noktaya getirebilir; fakat onları bu seviyede tutmaya yetecek mi? Bu dalgalanmalar met ve cezir gi-

bidir. Belli bir yüksekliğe ulaştıktan sonra geri çekilir ve hareket noktasına iner.

Bu iniş ve çıkışlar arkalarında bazı reformlar, bazı yeni müesseseler bırakabilirler. Kalıntılar kendiliklerinden, yani onları meydana getiren gücün desteğine lüzum kalmadan, faaliyetlerine devam edebilirler. Bunların değerlerini küçümsememek lâzımdır. Sosyalist iktidar yalnız bunları başarmış olsaydı bile, işçiler bakımından önemini ve varlığını devam ettirebilirdi.

Bundan başka, işçi sınıfı ve halk hareketleri içinde teşkilât duygusunun derinlemesine yer etmiş olduğunu da unutmamalıyız. Bu alanda savaşanların yarattıkları çeşitli ve çok değerli teşekküller var. Sendikalar, kooperatifler, karşılıklı yardımlaşma kuruluşları bunlar arasındadır. Bu teşekküller taşıdıkları sosyal değerin ötesinde, büyük bir ekonomik değere erişmişlerdir. Albert Thomas bunların yalnız özel amaçları bakımından değil, aynı zamnda işçileri yönetim ve sorumluluk meselelerine hazırlamak bakımından da büyük önem taşıdıkları fikrinde ısrar etmiştir.

Bu teşekküllerde işçilerin edindikleri düzenli, sürekli ve sağlam çalışma tecrübesi, onlara, çabaların zorluğuna ve uzunluğuna rağmen, teşebbüs kabiliyeti ve dayanma gücü verir. Bu teşekküller yeni toplumun sağlam temellerini hazırlıyacaktır.

Bunları siyasî savaşa sürmek söz konusu olamaz. Yapıları buna elverişli değildir. Fakat sosyalist iktidarın yaratacağı yeni müesseseler bunların etrafında geliştirilmelidir. Nitekim tarım kooperatifleri Buğday Ofisinin temeli, karşılıklı yardımlaşma kurumları Sosyal Güvenliğin çekirdeği oldu.

Sözü geçen teşekküller büyük hareketler yaratmaya veya gösterişli teşebbüslere girişmeye, şüphesiz, elverişli değildir. Fakat tohumları atılan müesseselerin yerleşmesi, bu tohumların yeşermesi bakımından yararlıdır.

Bunların Sosyalist görüş karşısındaki değerleri de tartışma

konusu olmuştur. Bütün hepsi kazanç esasına göre değil, işçilerin genel yararları amacına göre meydana getirilmişlerdir. Bu sebeple kapitalist müesseselerden farklı bir anlayış içinde işlerler. İşçi dayanışması kavramı üzerine oturtulmuşlardır. Kooperatifçiler bu müesseselerin gelişmesiyle sosyalist bir topluma ulaşılacağını savunurlarsa da, bunların, tek başlarına, sosyalist bir toplumu gerçekleştirmeye yeterli olmadıklarını kabul etmek gerekir. Bunlar kolektif hareket için zarurî olan insan unsurunu sağlarlar.

Sosyalistleri iktidara götüren dalgalar gerilediği zaman, bu müesseseler kanunlaşmış reformlarla birlikte faaliyetlerine devam eder ve ilerlerler.

BÖLÜM III

SOSYAL MESELELER

Sosyalistler iktidar yürütürlerken, toplum katlarının iktisadî bakımdan eşit olmadıklarını göreceklerdir. İktisat alanındaki eşitsizlik hürriyeti daraltıcı bir olaydır. Eşitsizlik sefaletin sınırlarına ulaşırsa, artık hürriyetten söz edilemez. Hürriyet, ancak, insanca yaşama imkânlarının sağlanmasıyla var olmaya başlar. Eşitsizlikle savaşmaktan vazgeçmek, insanı kurtarma savaşından vazgeçmek demektir.

İktisadî eşitsizlik yalnız gelir üzerinde değil, ekonomiye kumanda etme, onu idare etme imkânı üzerinde de görülebilir. Mülkiyet ekonomiye kumanda etmenin geleneksel yoludur. Sosyalistlerin saldırılarını mülkiyete yöneltmelerinin sebebi budur. Fakat mülkiyet herzaman aynı güçte değildir. İktisadî faaliyet dışında bırakılan malların mülkiyeti ancak muhtemel bir gücü temsil eder. Bu mallar üzerindeki mülkiyet hakkının tesirleri on-

ların iktisadî faaliyete sürülmesiyle başlar. Bir anonim ortaklığın sermaye çoğunluğunu elinde tutan hissedarının gücü ortaklığın bütün mallarına ve her çeşit faaliyetlerine yayılır. Azınlık hissesine sahip hissedarın gücü ise yalnız gelir üzerindedir.

Hiçbir şeye sahip olmayan ya da pek az mala sahip olan kişilerin bile büyük bir gücü ellerine geçirdikleri görülmüştür. Anonim ortaklıklarda bu duruma sık sık rastlanır. Ortakların devamsızlıkları, küçük bir hissedarın bütün ortaklık faaliyetlerinin kontrolünü ele geçirmesini sağlar. Fakat yöneticilerin ve müdürlerin durumları daha da ilgi çekici. Bunlar yılda bir defa hesap verirler. Aldıkları yönetim yetkisine dayanarak ortaklığın bütün malları üzerinde tasarrufta bulunurlar. Bunlar için, ortaklığın önemi ölçüsünde, geniş pazarlara tesir etmek, fiyat teşekkülüne hâkim olmak imkânları var demektir. Bu imkânları sağlayan yönetim hakkı hissedarlık sıfatına pamuk ipliğiyle bağlıdır. Burada artık yalnız işçilerin değil, ortaklığın pazara sürdüğü çeşitten mal üreten bütün üreticilerin hürriyetleri baltalanmaktadır.

Kitabın bu bölümü üretim bünyesi içinde gelir dağılışının incelenmesine, bundan sonraki bölümü üretimin yapısına ayrılacaktır.

Gelir dağılışında bir kısım insanlar pek çok, diğer bir kısım insanlarsa çok az pay alır. Gelirin bölünme şartları ve paylar kapitalist prensibin işleyişiyle beliriyor. Bu prensibe göre herkes en yüksek kazancın arkasından koşar. Payı tâyin eden insanın gücü ve becerikliliğidir. Bu payın alt ve üst sınırı yoktur. Böyle olunca, 19. Yüzyıl'ın ortasındaki kapitalist toplumda görüldüğü gibi, aşırı refahla sefalet yanyana yaşayabilecek demektir.

Kapitalist prensibe karşı daha başlangıçta savaş açılmış, aynı zamanda, Hıristiyanlığın benzerlerine yardım etme ilke-

siyle prensibin katılığı yumuşatılmaya çalışılmıştı. Fakat elde edilen başarı önemsizdi.

Diğer taraftan işçiler dayanıyor, gelişen demokrasinin sağladığı birleşme imkânından yararlanıyorlardı. Yeni kanunlar çıkarılıyordu. Bu kanunlar oldukça âdildi. Sendika, kazanç payının azalması, ücret payının artması yönünde tesirli olmaya başlamıştı. Daha sonra, çalışamıyanların savunulmasına girişildi. Bu gibilerin yardımdan değil, bütün insanlara tanınması gereken asgarî geçim hakkından faydalanmaları isteniyordu. Aynı zamanda, en yüksek gelirlerin belli bir miktarından fazlası Devlet tarafından vergi olarak alınmaya başlanmıştı. Gelirin kapitalist veya emekçi dağılış kanunları yanında, yavaş yavaş, ihtiyaçlara göre dağılış sistemi kuruluyordu.

Bugün toplumumuzda üç düzen çatışıyor ve birleşiyor: kapitalist kanun, emekçi kanun, demokratik eşitlik kanunu. Sosyalist bir hükûmet kavgaya seyirci kalamaz. Emeğin meşru hakkını alması, bütün insanlara uygun bir yaşama seviyesi sağlanması için müdahele etmek zorundadır.

(1)

Ücretler

İşçi çalışma gücünü bir ücret karşılığında satar. Bu ücret, prensip olarak, patronla işçi arasında serbestçe tespit edilir. Marx'a göre ücret işçinin ve ailesinin çalışma güçlerinin devamını sağlayacak bir değere eşittir. Bu formül ortaya aşağı yukarı asgarî bir miktar koyar. Ücret bu miktarın altına düşünce işçinin çalışma gücü kalmaz, işçi açlıktan ölür. Gene Marx'a göre bu fiyat kesinlikle değil, gelişen ve yükselen hayat pahasına göre değerlendirilmelidir. Marx, ücreti fizyolojik bir mik-

tara indiren «Tunç Kanunu» (*) nu kabul etmez. Yani Marksçı ücret kavramı ilk bakışta göründüğünden çok daha yumuşaktır. Bu anlamda ücret kesin bir ölçüye elverişli olmayan, psikolojik ve sosyal görüşlere bağlanmıştır.

Bununla beraber iş pazarı şartlarını da göz önünde tutmak gerekir. Bazen sanayide çalışma azalır, işçinin bu pazara akın ettiği görülür. Bu takdirde ücretler düşme eğilimindedir. Bazen de bütün sanayi kolları tam kapasiteyle çalışır; o zaman iş arayanların sayısı azdır. Bu takdirde de ücretler yükselir. Bu değişiklikler belli hudutlar içinde kalır: ücretler asgarî geçim haddinin altına düşemiyeceği gibi, üretilen malların maliyeti de bu malların satışını zorlaştıracak seviyeye çıkamaz. Fakat bir yükselme devresinde ücretler iktisadî faaliyetlerin artışını yakından kovaladığı halde, bir inme devresinde düşmemek için direnir. Böylece yükselme ve inme birbirini karşılamaz; genel ücret seviyesi uzunca süren bir devre içinde iyileşme eğilimi gösterir.

İkinci İmparatorluk'tan bu yana işçiler çıkarlarını özellikle sendika hareketiyle savundular. İşçilere durumlarını yavaş yavaş düzeltme imkânını sağlayan şiddetli çatışmaların tarihçesini yapmak istemiyorum. Şiddet azaldı. 1914 Savaşından önce, çözülebilmesi için grev ya da lokavta başvurulması gereken anlaşmazlıkların bugün toplu sözleşmelerle ortadan kaldırılması mümkün oluyor. Uzlaşma ve sözleşme 1936 yılındanberi mecburîdir. Sözleşmeler, taraflar arasında yer almayan, hattâ sözleşmeyi imzalayan sendikanın üyesi olmayan işçilere, mesleklere ve bölgelere de uygulanmaktadır.

Aşılması gereken son bir safha var: mecburî tahkim. Bu usûl bazı ülkelerde uygulanıyor. Fransa'da, İngiltere'de ve başka bir çok ülkelerde bunu ne patronlar ne de işçiler benimsemiş-

---

(*) **Lassalle'in ücret nazariyesine verilen isim.**

tir. İşçi grev hakkının zedelenmesinden çekinmekte, patron ise işletmesinin dengesini bozabilecek nitelikte saydığı teklifleri reddetme hakkını elden bırakmaya yanaşmamaktadır. Buna karşılık, ihtiyarî tahkime sık sık baş vurulmuş, iyi sonuçlar alınmıştır.

Sanayici bir zamanlar kendi başına tâyin ettiği ücretlere artık hâkim değildir. İşçilerin kazanç seviyesi patronun bileceği bir iş olmaktan çıkmış, Vuillermé'nin anlattığı yaygın sefalet artık çok seyrekleşmiştir. Bu gelişme Devlet'in doğrudan doğruya müdahelesiyle elde edilmiş değildir. Kanun görüşmelerin ve anlaşmaların çerçevesini belirtmiş, taraflar arasındaki anlaşmanın yerini tutacak bir karar alma yetkisini resmî makamlara tanımamıştır. Bunun istisnası, Çalışma Bakanlığı'na geniş yetkilerin tanındığı 1939-1950 devresinde görülür.

Bu siyaset, sonucu bakımından dikkat çekici: 1957 yılında faal nüfus başına ortalama gelir 794 bin frank iken, işçinin ortalama geliri 705 bin franga ulaşmıştı. Asgarî ya da bunun altında bir ücret alan işçiyle yüksek memurlar, hattâ büyük işletmelerin müdürleri bu ortalamada aynı bölümde toplanmışlardır. Yâni işçi topluluğu içinde büyük eşitsizlikler yer almaktadır. Aşağı yukarı yüzde 10 bir yükselmeyle işçi geliri faal nüfus başına düşen ortalama gelire eşit duruma gelmektedir. Adil bir bölünme sağlanabilmesi için, bu miktarın ücretleri düşük işçiler arasında dağıtılması gerekecektir.

Âdil bölünme kesin eşitlik demek değildir. Çalışan her şahsın geliri onun emeğinin derecesine, niteliğine ve verimliliğine uygun olmalıdır. Fakat asgarî ücretle müdürlerin en yüksek aylıkları arasında bire yirmi, hattâ daha fazla fark olması doğru mu? Şu halde ortaya iki mesele çıkıyor: düşük ücretlerin arttırılması, çok yüksek ücretlerden kısıntı yapılması.

11 Şubat 1950 tarihli kanun asgarî ücretleri tâyin etme yoluyla ücret meselesine bir hal çaresi getirdi. Yılda 2000 saat,

yani haftada 40 saat çalışan bir işçi asgarî ücret seviyesine göre yılda 300 bin frank kazanır. Garanti edilen ücret Paris bölgesinde yaşayan basit bir işçi ailesinin gerçek masrafları üzerinde yapılan bir araştırma sonunda tespit edilmiştir. Bazen şaşırtıcı sonuçlar veren bu metoda bir çok itirazlar yöneltildi. Asgarî ücret Paris'te yalnız çok genç, hasta ya da ihtiyarlık yaşına girmiş işçilere uygulanıyor. Diğer bölgelerde uygulama daha yaygın; fakat çok da geniş değil. Yararlananların sayıca azlığı bu ücret seviyesinin düşük olduğunu gösteriyor.

Bu ücrete, ortalama ücrete göre hesaplanan aile yardımları eklenir. Yani işçinin asgarî kazancı kanunla tespit edilmiştir. Uygulama sendikaların denetimi altındadır. Yalnız, bu uygulamanın önemli bir ilerleme sayılabilmesi için yeteri kadar genel olması gerekiyor. Ne yazık ki, bir kısım işçiler hâlâ düşük ücretler kabul etmek zorundalar.

Ölçünün öbür ucunda yüksek aylıkları görüyoruz. Sayıları azalan bu aylıkların ücret ortalamasına tesiri önemli değil. Fakat bu ortalamayla en yüksek aylıklar arasındaki fark, asgarî ücretle ortalama ücret arasındaki farktan çok fazladır. Bu fark, belli bir ölçüde, haklı görülebilir. Emeğin derecesinin, niteliğinin, hattâ verimliliğinin tatbikatçılara kıyasla yöneticilerde daha yüksek olduğu öne sürülüyor. Fakat, acaba, ortada bir aşırılık yok mu? Bu aşırılığın sebebi yöneticilerin, hakları olmasa da, aslan payını kendilerine ayırabilme yetkisini ellerinde tutmaları değil mi?

Sosyalistler bu eşitsizliğin düzeltilmesine büyük önem vermişlerdir. Özellikle İngiltere'de, yalnız Sosyalist iktisatçılar değil, İşçi Partisi Hükûmeti de gelirlerin yeni baştan dağılması konusuna parmak basmıştır. Çalışanların kazançlarının ayarlanması yanında, gelirler üzerinden alınan vergilerin yüksek ücretleri de kavrayacak tarzda uygulanmasına önem verilmiştir.

Gelirlerin yeni baştan dağıtılması, müterakki gelir vergisi

yoluyla sağlanıyor. Gelir vergisinin gelir dağılmasına tesir edebilmesi için, bütçenin en yüksek geliri bu vergiden sağlanmalıdır. Satın alınan mallar yoluyla toplanan vergi alımlarla orantılı olarak, yani ihtiyaç ölçüsüne göre mükellefe dağılır. Alımlara ayrılan gelir dilimi, düşük ücretlerde yüksek aylıklarda olduğundan daha küçüktür. O halde bu vergi tersine müterakkiyet göstermekte, yani fakiri zenginden daha ağır bir mükellefiyet altına sokmaktadır. Bu eğilim, ya önemli ihtiyaç maddelerinde vergi indirimi yapmak ya da lüks ve yarı lüks maddelere vergi eklemekle düzeltilir. Bununla beraber vergilendirmeyi gelirle tam orantılı duruma getirmenin yolu henüz bulunmuş değil. Eşya üzerinden alınan vergi (vasıtalı vergi) sosyal eşitsizliği hafifletecek yerde ağırlaştırır. Bu eşitsizlikler hafifletilmek isteniliyorsa, vasıtalı vergiler kaldırılmalı, bütçenin bütün gelirlerinin gelir vergisinden elde edilmesi yoluna gidilmelidir. Buna da teknik sebepler karşı durur. Eşyadan alınan vergi tahsili kolay, kaçakçılığa en az elverişli bir vergidir. Bu özelliğin vergi adaletini zedeleyeceğini belirtmek yerinde olacaktır: fakir ödemek zorunda olduğunu öder, zengin vergi kaçırma yoluyla kendine düşen payı azaltabilir.

Şu halde bir vergi sisteminin gelir seviyelerinin ayarlanmasına yardımcı olabilmesi için tüketim vergileri kısmının azaltılması, gelir ya da sermaye vergisi parçasının arttırılması gerekir. Gelir ve sermaye vergileri İngiltere'de bütçe gelirlerinin (sosyal güvenliğe katılma payı hariç) 1938 yılında yüzde 58 ni 1953 yılında yüzde 55 ni sağlamıştır. Birleşik Amerika'da 1938 yılında yüzde 30 olan nisbet 1953 yılında yüzde 65'e yükselmiştir. Fransa'ya gelince bu nisbet 1952 de yüzde 33, 1953 de yüzde 36, 1954 ve 1955 de yüzde 35, 1956 ve 1957 yıllarında yüzde 38 idi.

Sistemimizin eşitlendirici değerini ölçebilmek için, özellikle yüksek gelirlere uygulanan vergi nisbetleri yanında bu gelir-

lerin miktar ve önemlerini de göz önünde tutmalıyız. Yüksek gelir dilimlerine uygulanan nisbet Fransa'da Anglo-Sakson ülkelerine kıyasla düşüktür. Fakat yüksek gelirin hem sayısı hem de önemi o ülkelerde bize kıyasla daha fazladır. Başka bir deyimle, millî gelirin dağılışını düzenlemek bizim için daha zordur.

Bununla beraber bir malî reform durumu düzeltebilir. Gelir ve servet vergileri nisbetini yüzde 50 arttırmak, yüksek dilimler için bu nisbeti daha da yükseltmek mümkündür. Fakat maliye manivelâsı Fransa'da, İngiltere ve Birleşik Amerika'ya kıyasla her zaman daha az tesirli kalacaktır.

(2)

Ücret Değişiklikleri

Sanayide gelir dağılışı aynı kalamaz. Ücretin esasları belli bir duruma göre tespit olunur. Bu durum fiyat hareketlerine, fabrikanın verimini arttırmasına ya da işçilerin patron karşısında kendi paylarını arttırabilecek güçte olmalarına göre değişir. Hayat pahalılığı arttığı halde nominal ücretler aynı kalmışsa, gerçek ücret düşer. Fakat bu düşme hemen meydana çıkmaz; az çok uzunca bir süre tartışma konusu olur. Bazıları bu düşmeyi geçici sayarlar. Devam ederse, tepkisi memnuniyetsizlik şeklinde belirir. Bu tepkinin sendikaları harekete getirebilmesi için de bir süreye ihtiyaç vardır. Bu süre fiyat yükselişlerinin hızı ölçüsünde kısalır.

Hayat pahalılığına bağlı olarak ücretlerin kendiliğinden yükseltilmesi bazı kanunlarda yer almıştır. 1938 yılında 4 Mart tarihli bir kanun, işçilerin ya da patronların isteği üzerine üc-

retlerin hayat pahalılığına bağlı olarak tesbitini kabul etti. Bu sayede, önceki iki yılın huzursuzluğuna karşılık 1938 yılı bir sosyal barış yılı oldu. Gerçi kanunda enflâsyon doğurucu sürekli bir ücret yükselmesini tahrik etme kusuru görülüyordu. Bu görüş sebeple sonucu birbirine karıştırmak demekti. Enflâsyonu harekete getiren ücret yükselmesi değildir. Ücret yükselişini yaratan enflâsyondur. Bir hakemin müdahelesi artışı ihtiyaçla sınırlayabilir. Spekülasyoncu ve geçici fiyat artışlarını tesirsiz bırakan bir süre konmasını mümkün kılar. Bu kanunun hükümleri 1 Eylül 1939 tarihli bir kararnameyle geçici olarak yürürlükten kaldırıldı.

Asgarî ücreti tâyin eden 11 Şubat 1960 tarihli kanun, bu ücretin endekse bağlanabileceği hükmünü koymuştu. 1957 yılında bir değiştirme yapıldı ve endeksleme metodunun otomatik niteliği daraltıldı. Buna göre, geçim endeksi yükselişi arka arkaya iki ay sürdüğü takdirde asgarî ücret üçüncü ayın başında yükseltilebilecekti. Bu sürenin konmasıyla fiyat yükselişi yerleşmeden ücret yükselmesi önlenmiş oluyordu. Böylece endeksleme yoluyla varılacak sonuç, ücret düzenlemesi uygulanmadığı takdirde varılması gereken sonuca yaklaşacak demektir. Asgarî ücreti arttırmanın bütün ücretleri yükselteceğini söyleyenler olmuşsa da bu görüşü benimsemeyenler de vardır. (*) Gerçi asgarî ücretin yükselmesi diğer ücretlerin de yükselmesini, ücret kademelerinin sıklaşmasını bir an için meydana getirebilir. Fakat, bir süre sonra, ücret çeşitleri bağımsızlıklarını yeniden kazanır, eski ayrılıklar yeniden yerleşir. Asgarî ücret endeksleme uygulamasının ücretler üzerinde genellikle az tesirli olmasının sebebi, asgarî ücretin sanayide ödenen ücretlerin çoğundan, hattâ en düşük olan basit el işçisinin ücretinden

(*) **Marchal et Lecaillon: La répartition du revenu national, T.I. pp. 323**

bile düşük olmasıdır. Bununla beraber, asgarî ücretin arttırılması bir ücret yükselişi hareketi doğurur ve bu hareket ücret çeşitlerine göre şekillenir. Yani asgarî ücretin fiyat ve ücret hareketleri üzerinde tesiri vardır.

Fakat bu tesirin yanında, tek ve toplu ücret görüşmelerinin de geniş bir tesir alanı vardır. Hayat pahalılığı karşısında işçinin tepkisi çabuk olmaz. Bu tepki bazen uzunca bir devrenin sonunda, fiyat artışlarının evlerde yarattığı sıkıntı ağırlaşınca meydana çıkar. Sürenin uzunluğu tepkinin şiddetini arttırır. Baskı, aylar bazen de yıllar boyu sürmüşse, tepki bir patlama şeklini alır. Bunun 1936 da, 1953 de ve 1955 de pek çok örnekleri görüldü. Toplu sözleşme görüşmeleri, genellikle, daha kısa süreler içinde çözüm yolları bulunmasını sağlar. Fiyat yükselişi devrelerinin gelişme devreleri olması, bu devre içinde işsizliğin azalması, iktisadî faaliyetin genişlemesi, kazancın artması toplu sözleşmeleri kolaylaştırır. Buna karşılık, konjonktürün dönüş devrelerinde zorluklar artar. Alçak konjonktürden yüksek konjonktüre geçiş devresinde işçiler ücret artışlarını uzunca bir süre sonunda, zorlukla elde ederler. Çünkü gelişme devresinin kazancını yeni yeni elde etmeye başlayan işverenler, beliren konjonktürün devam edeceğine inanmak ihtiyacındadırlar.

Sistem mükemmel olmaktan gene de uzak. Görüşmeler, yapılışlarında benzerlik olmayan iki gücü karşı karşıya getiriyor. İşçi gücü, sendika üyelerinin dayanışma ve savaşma anlayışlarına bağlıdır. Dayanma imkânları zayıf olan işçiler küçük de olsa bir ücret artışını kabul etmek zorunda kaldıkları için, bu güç bazen çöker, bazen birden şiddetlenir, bazen de şiddet içinde erir gider. Eğer işçiler iyi teşkilâtlanmışlarsa, onları yönetenler sanayinin meselelerinde derinliğine bilgi sahibiyseler, sükûnet içinde en iyi sonuçları elde etmek imkânı vardır. Fakat sendika, teşkilât olarak her zaman istikrar gösteremediğinden başarısızlık tehlikesiyle karşılaşır.

Patronlar bir zamanlar ayrı ve rakip müesseselerdi. Onların dayanmaları da, tıpkı işçininki gibi, uzun süreli olmıyabilirdi. Şimdi patronlar da işçiler kadar teşkilâtlıdır. Şüphesiz aralarında, hâlâ, dayanışmayı zayıflatabilecek çekişmeler, çatışmalar oluyor. Fakat patron kuruluşlarının sanayinin meselelerini derinliğine bilmekte ve sağlam vesikalara dayanmakta üstünlükleri söz götürmez. Patronların bir başka gücü daha var: yumuşak ve hesaplı hareket etmesini bilirler. Buna karşılık zayıf noktaları şöyle sıralanabilir: sanayiciler kendi aralarında, işçilere kıyasla, daha çok ayrılmışlardır; bir kısmının maliyeti diğerlerinden çok farklıdır; bir kısmı çalıştırdıkları personel ile işbirliği aramakta, bundan randıman artışı ummakta, diğer bir kısmıysa az kazançla dengesini kurmaya çalışmaktadır.

Bütün bu unsurlar bir araya getirilince, eşit olmayan iki gücün karşı karşıya geldiği görülüyor. Bu iki güç görüşmelerde, belki de grevlerde boy ölçüşeceklerdir. Sonuç bana pek de parlak görünmüyor. Başlangıçta şiddetli bir anlaşmazlık sürüp gidecektir. Bundan başka, anlaşmazlık doğuran noktaların tesbitinde ve değerlendirilmesinde, psikolojik bakımdan, tesadüflerin rolünü kabul etmeliyiz. İşverenler ve işçiler gene de bu metodu tercih ederler; hükûmetin işlerine karışmasına kuşkuyla bakarlar. Çünkü hükûmet iktisadî düşünceleri teknik ve sosyal gereklerden üstün tutabilir. Sonra, böyle bir anlaşma dışardan bir kuvvetin karışmasına lüzum kalmadan varılan bir uzlaşma, bir yatışmadır, herkesin isteğiyle meydana gelmiştir. Bu son görüşlerden birincisine itiraz edilebilir. Gerçekten, teknik ve sosyal görüşlerin öne geçtiği bir anlaşma enflâsyon eğilimini besleyebilir, taraflar da bu sonucu kolaylıkla kabul edebilirler. Buna karşılık, tarafların anlaşmaya varmalarıyla sosyal barış yerleşir. Bu sonucun önemi ise söz götürmez.

Ücretlerin hayat pahalılığına uydurulması söz konusu olunca, uzlaşma ve hakeme başvurma müesseselerinin bir arada ele

alınması daha üstün sonuçlara varılmasını sağlayabilir. Bu deneme 1938 yılının sosyal bakımdan çok karışık bir devresinde yapıldı. Patronlar hakem kararlarında taraf tutulduğundan şikâyet ediyorlar, işçiler kendi çıkarlarına uygun görmedikleri kararlara karşı greve başvuruyorlardı. Fakat sonunda sosyal barış sağlandı, grev sayısı azaldı. Gene de, 1938 kanununun mükemmel olduğu söylenemez. Her anlaşmazlık dolayısıyla tarafların, ya da, onların bu konuda da anlaşmaya varamamaları üzerine, Çalışma Bakanlığının bir hakem tâyin etmesi yerine, devamlı yargı organları kurulması şüphesiz daha iyidir. Avustralya, Yeni-Zelanda ve İsveç örnekleri dikkatle incelenirse, düzgün ve tesirli bir teşkilât modeli ortaya konulabilir. Böyle bir teşkilâta yöneltilen en önemli itiraz, işçilerin ve patronların genellikle birbirlerine karşı oldukları görüşüdür. Bu itiraz gerçeklerden çok bazı önyargılara dayanmıyor mu? Burada üzerinde dikkatle durulmaya değer bir noktaya dokunduğumuza, bundan önemli sonuçlar çıkarılabileceğine inanıyorum.

Buna karşılık, ücretlerin endekslenmesi sisteminden vazgeçilmesi gerekir. Gerçi bu sistem bütün Fransa için bir olan, soyut verilere dayanan genel asgarî ücret bakımından uygun ve elverişlidir. Sistemin mantığı, ücretin endekse bağlı olarak kendiliğinden değişmesini gerektirir. Fakat 1957 de bu otomatik bağlılığın gevşediği görüldü. Çeşitli üretim, çalışma ve yaşama şartlarını kavramayan gerçek ücretlerde ise durum bambaşkadır.

İşçilerin ücret artışı isteğinin ikinci sebebi verim artışıdır. Marx bu meseleyi çekici bir ifadeyle ortaya atmıştı: Üretimi arttırmak isteyen kapitalist, tesislerini tip değişikliği yapmadan genişletebilir. Bu takdirde maliyet değişmiyecek, üretim tesislerin genişletilme oranından daha yüksek bir oranda artacaktır. Ücret seviyeleriyle değer fazlası miktarlarında da değişiklik yoktur. Fakat işletme teknik bakımdan ya da emeğin dü-

zenlenmesi bakımından daha iyi durumu sokulabilir. Bu takdirde işçi sayısı azalır, sabit sermaye genellikle yükselir. Üretim artmış, maliyet azalmıştır. Değer fazlası üretim artışı oranında değil, daha büyük ölçüde olacaktır. Marx'a göre ücret değişmiyecektir. Çünkü ücret işgücünün üretilme maliyetine bağlıdır. Bu yüzden kapitalizmin gücü, proleteryanın da yoksulluğu artar. Bununla beraber Marx gerçekte ücretlerin de düzeldiğini görüyordu. Yalnız, bunu ne kesin ne de genel sayıyor, sadece işçi isteklerine bağlıyordu. Oysa yüz yıldanberi sürüp gelen gelişme ve verim artışı yönündeki çabalar işçinin yaşayışında Marx'ın kabul edebildiğinden çok fazla bir düzelme sağlamıştır. Bunun sebepleri çeşitli. Kapitalistlerin kazançlarının artması işçi isteklerini kuvvetlendirmiştir. Kazanç artınca, teşebbüs işçisine daha fazla para ödeyebilir, yüksek maliyetin elvermiyeceği tâvizler işçiye tanınabilir. Sendika, hattâ tek işçi bu durumdan faydalanacaktır. Dahası var. Fabrikasındaki değişiklikten işçisini faydalandırmak patronun çıkarınadır. Bu değişiklik işçi bakımından sakıncasız sayılamaz. İşçi sayısı üretim artışından daha büyük oranda azalmış olabilir Makineleşmeye karşı durmanın sebebi budur. Öte yandan, verimin artması emeği de arttırır. Çünkü verimin artması, herşeyden önce, yeni metodlara uyma çabasını gerektirir. Serî üretim birçok el işçisini uzman işçi durumuna geçirir. İç ulaştırmada makineleşme birçok işçiyi boş bırakır, onların yerine daha az sayıda nezaretçi alınır. İşçi hayatında bir düzelme yapmayan her teknik değişme, yeni şartlara uyma bakımından elverişsiz bir iklim yaratır. Buna karşılık çalışma daha metodlu, çoğu zaman daha sıkı olur. Emeğin makineye uydurulması gerekir. Oysa atölye niteliğinde olan eski tip fabrikada işçi, çalışırken, az da olsa dinlenme imkânına sahiptir. Makineleşmenin gelişmesiyle birlikte çalışma temposu hızlanır. Emek kronemetreyle inceden inceye ölçülür, hesaplanır. Sonuç olarak, çalışma daha yorucu olur. Gerçi fazla

güç harcamaya artık ihtiyaç yoktur; fakat güç harcama, zahmetli de olsa, devamlı olmayabilir. Atölyeyi yeni şartlara göre teşkilâtlandırmak işçinin rızasını gerektirecektir.

İki unsurun birleştirilmesi ortaya önemli sonuçlar çıkarmıştır. Uluslararası çalışma Bürosu yayınladığı bir incelemede (*) verimin artmasıyla birlikte ücretin de arttığını, çalışma süresinin kısaldığını gösterdi. Bu inceleme Federal Almanya'yı, Birleşik Amerika'yı, Japonya'yı, Norveç'i ve İngiltere'yi içine alıyor. İşçi gelirleri hayat pahalılığı gözönünde tutularak incelenmiştir. Bu gelirlerdeki artış gayri safî millî hasıla artışından fazla, işçi gelirinin artış oranı ise iş hacmi artış oranının çok üstündedir. Çalışma süresinin kısalması da, yeni kurulan yüksek teşkilâtın yüklediği ek zahmetin sonucudur. Bu sayede, ayrıca, çalışanlar sayısının azalmasından doğan teknolojik işsizlik de hafifliyor. Günlük çalışma süresi ne Japonya'da ne de İngiltere'de kısaldı; hattâ Japonya'da uzadı. Almanya'da, Birleşik Amerika'da, Norveç'te 1 - 3 saatlik indirimlerle haftalık süre 40 saate indi. Bu durum verim artışının olumlu ve mantıkî bir sonucudur. Görünüşe göre, verim arttığı ölçüde iş süresi azalmaya devam edecek. otomasyon gerçekleştiği zaman en kısa süreye ulaşılacaktır.

Söz konusu inceleme bazı fiyatlarda inme meydana geldiğini de gösteriyor. Fakat burada fiyat ölçüsü frank değil, saç traşı sayısıdır. Şüphesiz bu oldukça tuhaf bir ölçüdür. Fourasté aynı ölçüyü verim üzerindeki incelemesinde kullanmıştı. Sebep olarak, saç traşı fiyatının para değerindeki dalgalanmaları oldukça yakından izlemesi, saç traşının ham madde kullanılmıyan ve verimi önem taşımayan bir hizmet çeşidi olması gösteriliyor. Bu yoldan hesaplanan fiyat inişi emsali, 8.5 bulunmuştur.

(o) **Revue International du Travail - Juillet 1960 p, 1**

Nihayet, sermayenin payını muhafaza ettiği bir gerçektir. Bu pay yalnız üretimin değil satışın da artmasına bağlıdır. Satışın artması için, «ödenebilen ihtiyaç» lar miktarının artması gerekir. Bu niteliği taşıyan ihtiyaçların artması ise millî gelirin yükselmesi, dış pazarların genişlemesiyle mümkündür. Sanayicilerin hem fiyatlar hem de ücretler üzerinden fedakârlık yapacakları farzolunuyor.

Çok ilgi çekici olan bu incelemenin yalnız genel sonucu üzerinde durmak gerekir. Bu sonuç, genel verilere dayanmakta. Verim artışı basit bir olay değildir. Ülkeden ülkeye, sanayiden sanayie, hattâ bir fabrikadan öbürüne değişir. Bu sebeple sonuçları, çöküntüleri ve düzelmeleri kapsayan uzun devreler için benimsemek ihtiyatlı bir davranış olacaktır.

Varılan sonuçlar hangi metodla elde edildi? 1936 da ve 1956 da kanun yoluyla müdahele metodunun iki örneğini görürüz. 1963 yılında çıkarılan bir kanunla haftalık çalışma süresi 40 saate indirilmiş, ücretli yıllık izin müessesesi gine kanun yolundan getirilmişti. 1956 yılında çıkan diğer bir kanun yıllık izinlerin süresini uzattı. Gerçi kanunların kabulünden önce bu reformlar toplu sözleşmelerle yer yer gerçekleşmişti. Fakat bu reformların doğuşunda verim arttırılması düşüncesinin rolü ikinci derecede tesirliydi. Toplu sözleşme yoluyla yürürlüğe konmuş reformların kanunlaştırılmasının diğer bir örneğini de 1956 da görüyoruz. Madenlerde, demir-çelik ve otomobil sanayileriyle millîleştirilen sanayi kollarında izin süreleri, toplu sözleşmeler yoluyla, kanunda yazılı sürelerin üstüne çıkarılmıştı. Bunu göz önünde tutan kanun koyucu 1956 yılında izin sürelerini genel olarak arttırdı.

Gerçekte ücret artışları ve çalışma süresinin kısaltılması, karşı karşıya görüşmeler ve toplu sözleşmelerle sağlanmıştır. İmzalanan anlaşmalarda verim kaygısından söz edilmemiş olması mümkündür. Fakat çoğu zaman bunun sözü edilmiş, iş-

verenler bu noktanın açıkça ortaya konulmasına her zaman önem vermişlerdir.

Bu metodun uygulanmasında zaruret de vardı. Çünkü aynı sınıfa giren işletmelerin hepsinde verim aynı ölçüde artmıyordu. Bazı marjinal fabrikalarda verimin hiç artmadığı, hattâ azaldığı görülüyordu. Ne var ki belli başlı işletmelerde beklenen sonuç elde edilince, sanayicilerin işçiyi kazanmak amacıyla giriştikleri rekabet bu uygulamayı genelleştirmiş, kanun yoluyla müdahele zeminini hazırlamıştı.

Eşitlik ve süreklilikten yoksun görünüşüyle bu sosyal ilerlemenin şaşırtıcı sonuçlar vermesi tehlikesi vardır. Acaba meselenin başka türlü ele alınması düşünülebilir mi?

Kanun yoluna ancak örf ve âdet yerleştikten, bunlara aykırı olayların sayısı azaldıktan sonra gidilebilir. Bu süre içinde her mesele ayrı bir inceleme konusu yapılmalıdır. İnceleme belli bir çözüm şekline varmak için değil, genel bir ölçü bulmak amacıyla yürütülmelidir. Böyle bir ölçü yoksa mecburî tahkim yoluna gidilemez. Çünkü hakem kararını bir genel kurala dayamak zorundadır. Şu halde ölçü yokluğunda uygulanabilecek usûl toplu görüşme olabilir.

İşçi kazançla ücret arasındaki paylaşma noktasını değiştirmek istediği zaman da durum aynıdır. Gerçekten, ücret iki nokta arasında dolaşır. Birincisi, en yüksek nokta olan kazançtır. Diğeri, yani alt nokta, işgücünün devam ve üretim maliyetidir. Alt nokta bütün teşebbüsler için, hiç olmazsa aynı bölgede yer alan işletmeler için objektif olarak tesbit edilebilir. Fakat üst nokta işletmeye, işletmenin yönetilişine göre değişir. Yanyana çalışan iki fabrika değişik sonuçlar alabilir. Bu işletmelerin benzer şartlarda çalışan, benzer şartlarda yaşayan işçilerine aynı târife üzerinden mi ödeme yapılacak? Bölge ya da ülke ölçüsünde yapılan toplu sözleşmeler bu noktaya yöneliyor. Fakat ortalama çizgisinin yanında değişik özel durumlar

da var. Anlaşmanın yükünü taşıyamıyacak olan marjinal işletmeler ortadan silinebilir. İşsizlikten korkan, iş bulabileceğine güveni olmayan işçiler daha düşük fiyatla çalışmayı kabul edebilirler. Bunların örnekleri sendika federasyonlarının söz konusu eğilimlerle savaştıkları Fransa'da ve İngiltere'de eksik olmadığı gibi, toplu sözleşmelerin işletme ya da fabrika esasına göre yapıldığı Birleşik Amerika'da da çoktur. Çoğu zaman güç şartlar altında çalışan tek fabrikalarda bile aynı örneklere her zaman rastlanır.

Tersine, bir fabrika daha üstün sonuçlar alıyorsa, işçiler orada ortalama ücret seviyesine çalışmaya razı olacaklar mı? Yüksek kazancın bir parçasını daha ellerine geçirmek istemiyecekler mi? Amerikan sendikalarının bölge ya da ülke esasına göre yapılacak toplu sözleşmeler yerine, işletme esasına göre yapılan toplu sözleşmeleri tercih etmelerinin sebebini bu noktada aramalıyız.

Başka bir yol düşünülebilir mi? Hakemlik müessesesini hemen ayırıyorum. Hakem, kanundan ya da bir toplu sözleşmeden alacağı bir ölçü olmadıkça karar veremez. Tabiatı icabı buna imkân yoktur. Öteyandan, işçinin kazançtan pay almasını yaygın ve mecburî kılma yolunda teşebbüsler var. 7 Ocak 1959 tarihli bir kararname, personelin kazanca katılmasıyla ilgili bir çerçeve tesbit etti. Gayet ince sistemler tasarlandı. Bunlar arasında M. Schull·r'in orantılı ücret sistemine işaret etmek isterim. Değişik usuller teklif edildi, hepsi de sanayiciler tarafından çekingenlikle karşılandı. Bunların hiçbiri muhasebenin ve idarenin belli bir ölçüde denetimine gidilmeden uygulanamaz. Denetim, birlikte yönetime götüren yoldur. Bu yüzden, öne sürülen usullerin uygulanması kolay olmuyor.

Diğer bir engel de bu usullere işçilerin karşı durmalarından doğuyor. Sendikalar kazançların birbirinden farklı oluşunu işçi birliğine aykırı görmektedirler. Mücadelelerini, belli bir

nitelikteki emeğin hangi işletmede olursa olsun aynı değeri taşıdığı noktasında toplanmışlardır. Tek bir emek pazarı vardır, orada tek bir fiyat olmalıdır. Fiyat tekliği yıkıldığı anda toplu işçi savunması imkânı ortadan kalkar. Fabrika içindeki işçi topluluğu yeterli değildir. Çünkü işçi, patron karşısında zayıf durumdadır. Zaten, şekli ne olursa olsun kazançla ücret arasında kurulacak bir bağ işçinin teşebbüs rizikosuna katılması tehlikesini, ücretin belli bir gelir olma niteliğini kaybetmesi sakıncasını doğurur. Buna karşılık işçinin elde edebileceği fazla bir şey yoktur.

İşçinin teşebbüse ortaklığı meselesine ileride tekrar dokunacağım. Şimdiden şu kadarını söylemek isterim: Kapitalist teşebbüs çerçevesinde kalındığı sürece bu sistem psikolojik açıdan da büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Daha ileri gitmek, kanun yoluyla reform ya da mecburî tahkim usulünün uygulanmasını istemek bugünün şartları, yani karşılıklı güvensizlik içinde mümkün değildir. İşçinin yaşama şartlarını düzeltmek ve onu yükseltmek için en elverişli yol, gene toplu görüşmelerdir.

(3)

Sosyal Güvenlik

Ücret işçinin ve ailesinin geçimini sağlar. İşçinin biriktirebileceği para, onun hastalığı, sakatlığı, ihtiyarlığı ve hele ölümü halinde ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabilmekten çok uzaktır. Bu gibi durumlar sosyal güvenlikle karşılanır. Bu yoldan işçilere her yıl büyük paralar ödenir. Meselâ 1957 yılında öde-

nen miktar 1.473 milyara ulaşmıştır. Bu yardımlar ve bu ödemeler ücretin doğrudan doğruya bir parçası olmamakla beraber, işçi sınıfının kaynaklarının önemli bir parçasıdır.

Çok yüksek bir sosyal değer taşıyan bu müessese 1930 yılında doğdu. Yani pek yeni; henüz kesin şeklini almış sayılamaz. Otuz yıllık denemeden sonra, bugün, toplu bir reforma konu olması gerekiyor.

Önce, sistem tam değil. 22 Mayıs 1946 tarihli kanun, yabancılar da dahil olmak üzere, bütün nüfusu sosyal güvenlik içine aldı. Fakat bu bir prensip ya da bir programdan başka bir şey değildi. Ücret karşılığında çalışan işçiler bakımından bu prensibin ya da programın yerine getirildiği söylenebilirse de bu alanda da yetersizlikler ve boşluklar var. Hekim ve ilâç harcamalarının yüzde 80 oranında ödenmesi gerekiyor. Gerçekte, en son anlaşmalara göre, sosyal güvenliğin kabul ettiği kısım bu oranın altında. Hissedilir bir ilerleme elde edildi ama anlaşmazlıklar giderilebilmiş değil. İşsizlik sigortası yok. Hastalık, sakatlık ve ihtiyarlık ödemeleri şüphesiz önemli. Fakat bu ödemeler işsizlik tehlikesini karşılayamıyor. Devletin malî desteğinden yararlanan belediye ve vilâyet fonlarından yapılan ödemeler sigorta ödemesi değil, bir yardımdır. İhtiyarlık ve sakatlık ödenekleri, ilkel ihtiyaçları bile karşılamıya yetmiyor.

Bağımsız işçilere gelince, daha 1946 da açıklanan prensip uygulama alanına yeni yeni giriyor. Çiftçiler, küçük sanat sahipleri, tüccarlar ve serbest meslek sahipleri için ihtiyarlık sandıkları kurulmuştur. 30 Haziran 1956 tarihli kanunla, 65 yaşını geçen ve gelirleri yılda 201 bin frangı aşmayan yaşlılara Devlet'in karşılıyacağı bir ödeme yapılması kabul edilmiştir. Hekim ve ilâç harcamaları konusu çiftçiler için bugünlerde ele alınıyor.

1946 kanununun birinci maddesinin uygulanmasına henüz başlanmıştır denilebilir. Kanun koyucunun bütün nüfusa vaadet-

tiğini gerçekleştirebilmek için, şimdiden toplu bir reforma gitmek lâzımdır.

Sözünü ettiğimiz reform sosyal güvenlik meselesini bütünüyle ortaya koyacaktır. Fransa'da sosyal güvenlik sigorta anlamında yürütülmektedir. 1912 de işçi ve köylü emekliliği kurulduğundan beri ödenekler bu haktan yararlanacaklarla onların patronları ve biraz da Devlet tarafından ödenir. Sosyalist Partisi ve işçi sendikaları içinde başlangıçtan beri buna itirazlar yükselmişti. Jules Guesde işçilerin prim ödemelerini protesto etmişti. Jaurès, tersine, bu ödemeyi destekledi. Çünkü, Jaurès'e göre, böyle bir ödeme hem şahsî bir hak hem de işçilerin sigorta sandıklarının yönetimine katılma imkânını doğuruyordu. 1928 ve 1930 da sosyal sigortalar genel rejimi kurulunca tartışmalar yatıştı. Fakat sigortanın yapacağı ödemeleri şahıslara bağlı bir hak durumuna getiren kapitalizasyon metodu yerine, para değerindeki değişmelerin baskısı altında dağıtma sistemi gelip yerleşti. Fransız sosyal güvenlik rejiminin temeli yine de sigorta prensibidir.

İngiltere'de, Birleşik Amerika'da, İsviçre'de başka bir prensip uygulanır. Gerçi bu prensip yaygın değil; ama yıldan yıla genişliyor. Bu uygulama anlayışıyla sosyal güvenlik gitgide bir âmme hizmeti oluyor. Kaynaklar bütçeden karşılanır, hizmetler bütün vatandaşlara yapılır. Resmî fonlardan yapılan ödemeler herkes için aynıdır. Bu ödemelerle meslek kazancı arasında bir ilişki aranmaz. Artık sosyal bir ödeme söz konusu değildir. Ödemeler vatandaşlık hakkından doğar, bu hakka dayanır. İsveç Kralı tahta çıktığı gün 69 yaşına basmıştı. Bu sebeple kendisine derhal ihtiyarlık aylığı bağlandı.

Anglo-Sakson ve İskandinav ülkelerinde bütçeye yüklenen bu ödemeler esas olarak gelir vergisiyle karşılanır. Yani sosyal güvenliğin malî yükü müterakki bir bareme göre dağıtılır. O halde rejim gelirlerin yeni baştan dağıtılması düşüncesine da-

yanıyor demektir. Bu dağıtma anlayışı, tehlikeleri ve acıları hafifletme amacıyla yapılan harcamaları zenginlere yüklemesi bakımından ilgi çekici bir özellik gösterir.

Aynı sistem Fransa'da uygulanmalı mı? Hangi ölçüde uygulanmalı? 1912 gerekçelerinin hepsi, bugün, o zamanki değerini muhafaza etmiyor. O devirde işçiye tanınan imkânların geri alınması korkusu vardı. Sigortadan sağlanan hakların şahsîleştirilmesi bir teminat sayılabilirdi. Fakat bu görüş önemini artık kaybetmiştir. Sistemin sürekliliğini sağlayacak olan, onun bütün millete yayılmasıdır. Bu hizmetten yararlananların müessesenin yönetimine katılması, artık herhangi bir karşı koyma söz konusu olmadan, teşkilâta bağlanabilir. Bu bir yenilik değil, durmadan yayılan bir prensibin uygulanması zaruretidir.

Bu durum bütün zorlukların ortadan kalktığı anlamına gelmez. Sosyal güvenlik yükü bugünün gelir vergisi hasılasıyla aynı sınıftandır. Bu yükün gelir vergisinde artırım yapma yoluyla karşılanamıyacağı da bir gerçektir. Öte yandan, hastaların diledikleri hekime başvurabilmeleri usulünün uygulanmasını savunan, mesleklerinin «memurlaştırılma» sını istemeyen hekimlerin ve eczacıların direnmeleriyle karşılaşılıyor. Nihayet, bu âmme hizmetinin sosyal güvenlikten yararlananlar eliyle mi yürütüleceği, yoksa idarî bir karakter mi göstereceği meselesi ortaya çıkıyor.

Mesele çözülmüş değil; fakat enine boyuna incelenmiştir. Bütün sosyal güvenlik kolları için, hiç olmazsa ihtiyarlık, sakatlık kolları için, tatmin edici çözüm şekilleri bulunabilecek gibi.

(4)

Gençlik ve Kültür

Sosyal meseleler yalnız üretimin teşkilâtlandırılmasından doğan maddî meseleler değildir. Gençlik ve kültür meselelerini

de büyük önemi içinde ele almak gerekir. Bu meseleler siyasî, ahlâkî ve iktisadî yönleriyle bugünün sosyal gelişmesinde önemli bir yer tutar.

İnsanlar genç yaşlarında edinecekleri kültürle belli bir medeniyet seviyesine ulaşmadıkça demokrasi gerçekleşemez. Demokrasi, şahsiyetleri belirmiş vatandaşlar ister. Şahsiyeti geliştiren, yani insanın öğrendiğini kendine mal edebilmesini, yeni bir çabayla öğrenme kaabiliyetinde olmasını sağlayan da kültürdür. Yetişmiş bir vatandaş, kalabalık içinde bir rakkam değil, bir ilerleme unsurudur. Sosyalizmin gelişmesi işte böyle faal bir hücrede başlar. Kültür seviyesi düşük toplumlar gösterişli bir diktatörlük idaresinin şekilsiz, şahsiyetten yoksun yığınları olmaktan kurtulamaz. Sosyalizmin gelişmesi, topluluk unsurlarının çeşitlenip zenginleşmeye başlamasıyla başlar, o unsurların şahsiyetlerinde ilerlemeyle devam eder.

Bununla beraber, olaylara yalnız bu açıdan bakamayız. Toplumun gelişmesi için gerelki olan kültür, insanlar arasında eşit olarak bölünmemiştir. Tabiî eşitsizlikler böylesine bir bölünmeyi önler. Vücutça ya da kafaca kaabiliyet farkları yanında, herkese ayrı ayrı mutluluk ya da felâket, talih ya da talihsizlik payları dağıtan tesadüfleri de hesaba katmalıyız. Bunlara toplumun da bazı haksızlık unsurları kattığı doğrudur. Servetin ve gelirin akrabalar arasında haksız bölünüşleri çocukların, hattâ yetişkinlerin kültürden eşit pay alabilme imkânlarını daraltır. Şu halde iktisadî bir mesele olan servet dağılışına bağlı, sosyal bir kültür meselesi vardır. Burada şahıs menfaati sınırını aşan bir toplum menfaati kavramıyla karşılaşıyoruz. Gerçi insanın kaderi kendi kültür payıyla ilgilidir; fakat milletin ve insanlığın geleceği, kültürün tesirli bir şekilde dağıtılmasına çok daha sıkı bağlarla bağlıdır. Kapitalizm bu dağılışı da servetin dağılışına bağlıyor. Bu yol insanlar arasında haksızlıklar meydana getir-

diği gibi, sayısız insan değerlerinin heba olması sonucunu da doğuruyor.

Şu halde sosyalistler ve ilhamını sosyalizmden alan bir hükûmet, çabaları arasında, yetişme ve kültüre en büyük payı ayırmak zorundadır. Ne 1936 nın Halk Cephesi ne de 1956 nın Cumhuriyetçi Cephesi bundan kaçınabilmiştir. Bu nokta, bütün demokratları birleştiren, ortak programlarda oy birliğiyle yer alan bir noktadır. Ne yazık ki Cumhuriyetçi Halkçılar'la bu noktada anlaşmazlık var. Yetiştirme ve kültür çabası ancak hürriyet ve vicdanlara saygı gösterme esasları içinde yürütülebilir. Sosyalistlerin isteği sosyalist yetiştirmek değil, insan yetiştirmektir. Gençlere, hattâ yetişkinlere ilhamını kendi fikirlerinden alan bir kültür vermek isteyen demokratlar, zihinlerin içinde gelişip serpilmekte güçlük çekeceği ağır ve kalın bir hava yaratmış olurlar. Bununla beraber katolikler, çokluk, kendi inanışları yönünde bir gelişme, bir kültür istiyorlar. Biz hürriyetin böylesine eksilmesini, insan zekâsının böylesine baltalanmasını kabul edemeyiz. Bunun içindir ki, aramızda anlaşmazlık var. Anlaşmazlık siyasî olmakla kalmıyor; kökleri fikir ve ahlâk görüşlerimize kadar uzanıyor.

Program çok geniştir. Üç temel bölüme ayrılıyor. Birincisi doğrudan doğruya eğitimle ilgili. İkincisi, bu eğitimin tamamlanması ve yayılması ki, ya boş zamanların değerlendirilmesi ya da okul sonrası veya okul devreleri için kurulacak teşkilâtla yürütülür. Üçüncüsü ise, bilgileri tamamlanacak ya da sanata veya tekniğe alıştırılacak yetişkinleri ilgilendirir. Bu geniş program nüfus artışıyla daha da genişler. Bir yandan daha kuvvetli bilgi vermeye, bunu hem okulda hem de okul dışında gerçekleştirmeye çalışılırken, bir yandan çocukların ve gençlerin sayısı artmaktadır.

Lêo Lagrange 1936 da her yaştan işçilerin vücutça ve fikirce geliştirilip yetiştirilmeleri için işçilerin boş zamanlarını

kullanmayı düşünmüştü. Yeni bir çığır açılmıştı. Kırk saatlik hafta ve ücretli izinler böylesine bir görevę girişme imkânı veriyordu. Lagrange genel plânı güvenle, heyecanla çizdi. Ne yazık ki savaşta ölmesi görevini tamamlamasına imkân bırakmadı. 1956 da Billières geniş bir eğitim reformu hazırladı. Plân, pedagoji meselelerinden başka, okul süresinin uzatılması, burs ve okul yardımları, nüfus artışıyla ölçülü okul yapımı ve eğitimin genişletilmesi meselelerini de içine alıyordu.

Bu önemli plânlar kısmen uygulamaya kondu; fakat büyük kısımları gerçekleştirilemedi. Açılacak alan çok genişti. Başarıyı ideoloji ya da siyaset karşı koymaları değil, maddî zorluklar engelledi. Bunları burada anlatmak niyetinde değilim. Georges Maleville'in bu koleksiyonda yayınladığı küçük kitaba başvurulmasını söylemekle yetineceğiz. Fakat sosyal değişmenin en önemli meselelerinden birini belirtmeden geçemezdim.

BÖLÜM IV

PLÂNLAMA

İnsanlığın kurtulmasının tek şartı işçinin sefalet ve sosyal tehlikeler altında ezilmemesi değildir. Toplum hayatının ekonomik gücün baskısından çıkması da gereklidir. Kapitalist toplum içinde kumanda etme hakkı, toplum karşısında sorumsuz bir önderin kendi yararına kullandığı şahsî bir imtiyazdır. Kumanda etme hakkı topluma karşı sorumluluğu gerektiren, toplum yararına yürütülmesi gereken sosyal bir görev olmalıdır. Mülkiyet, şahsın ekonomik gücünün en ileri bir şeklidir. Marx ve onu izleyenler, sosyal mülkiyetin şahıs mülkiyeti yerine geçmesini toplum değişmesinin şartı sayarlar.

Çok yuvarlak bir görüş bu. Daha tesirli ve her halde daha kesin başka ekonomik güçlerin var olduğunu belirtmiştim. Bunlar teknisyenlerin ve müdürlerin gücüdür ki, Kral güçsüzlüğünün saray bakanlarına sağladığı güç gibi, hissedarların bilgisiz-

liklerinden, ilgisizliklerinden beslenir. Yine bunlar büyük işletmelerin — tekel ya da kartellerin — güçleridir ki, pazarı ellerinde tutar, başka üreticileri olduğu kadar, tüketicileri ve müşterileri de kendi yasalarına uydururlar. Sosyal mülkiyetin şahıs mülkiyeti yerine konması, ekonomik gücü ortadan kaldırmak için bugün artık her durumda zorunlu olmadığı gibi, bir çok durumlarda yeterli de değildir.

Sosyalleştirme ya da millîleştirme, uzun bir süre, bütün dünya için derde deva, hattâ devrimin ta kendisi gibi gösterildi. Bugün meseleyi başka açıdan ele almak gerekiyor. Toplum değişmesinin tek vasıtası millîleştirme değildir.

Toplum değişmesinin asıl konusu, ekonominin hedeflerini kararlaştırma, bütün çabaları bu hedeflere yöneltme yetkisinin topluma verilmesidir. Bu amaca erişebilmek, ekonominin gelişeceği çerçeveyi gösteren bir plânı ortaya koymadan mümkün olamaz. Gelişme hem üretimin hem de verimin artmasını şart koşar. Sefalet ya da durgunluk içinde işçinin kurtuluşu düşünülemez. Tam çalışma ve bolluk refahın temel şartlarıdır. «Kapitalizmin yedek ordu» su bir kurulursa, işçinin daha iyi yaşama şartlarına kavuşması hayal olur.

Öte yandan, gerçek ücret verimlilikle birlikte yükselmeli, hayat pahalılığı verim artışını yutmamalıdır.

Bütün bu hedeflere aynı zamanda ulaşabilmek için disiplinli bir üretime ihtiyaç vardır. Plân bu disiplini elde etmeye yöneltilir. Fakat plâncıların silâhları her zaman yeteri kadar tesirli olamaz. Çünkü bazen bir kısım şirketler rekabeti boğar, bazen de bunların gücü plânın gücünden üstündür. Bu gibi durumlarda Devlet hakemliğinin ve plân direktiflerinin büyük kapitalizmin iradesiyle tesirsiz kalmasını önlemek için, kolektif ekonomiye başvurmak zarureti belirir. Özel teşebbüsün yetersiz göründüğü ya da kapitalist şirketlerin işçi sınıfı için elverişli bir karara karşı durdukları zamanlar için de durum aynıdır.

(1)

Plân

Ekonomide en yüksek ve en yararlı üretimi elde edebilmek için bütün faaliyetler arasında ahenk kurmak şarttır. Faaliyet kolları birbirini yürütür. Birinci kademedeki sanayinin imalât sanayiine yeteri kadar enerji ve ham madde vermesi, meselâ demir ve çelik sanayiinin çelik yetiştirmesi, imalât sanayiinin de ödenebilen ihtiyaçları karşılamaya yeter miktarda üretim yapması gerekir. Herhangi bir safhasında üretim yeter miktarda değilse, bütün bağlı faaliyet kolları üretimlerini azaltmak zorunda kalırlar. Eğer fazlalık varsa, mallar fabrika depolarında yığılır. Her iki durumda da sanayi felce uğrar.

Şu halde sanayi hayatını ahenge kavuşturmak, ham madde ve pazar meselelerini düşünmek, bütün sanayinin işleyişini bunlara uydurmak gerekir. İşte plânın amacı budur.

Ne kadar güçlü olursa olsun bunu tek bir teşebbüs başaramaz. Çünkü onun toplayacağı bilgiler, yapacağı hesaplar ister istemez kendi üretim konusuyla sınırlıdır. Bir teşebbüs ekonominin bütünü için geçerli bilgileri şüphesiz toplayabilir. Büyük teşebbüsler böyle yaparlar. Özellikle Birleşik Amerika'da bu yolu tutan büyük işletmeler, üretimlerini, bilim açısından incelenmiş ihtimallere, zengin belgelere dayar ve plânlarlar. Ne kadar mükemmel sayılırsa sayılsın, bu sınırlı plânlamaların iki sakıncası vardır.

Bu çeşit incelemeler elden geldiği kadar derinleştirilse de tahminler ister istemez sınırlıdır. Bir petrol ortaklığı muhtemel pazarları inceler. Orta Doğu'nun, Büyük Sahra'nın, Birleşik Amerika'nın ve Venezuella'nın çıkarabileceği petrol miktar-

ları, bunların maliyetleri tahmin edilebilir. Bir taraftan da muhtemel satışlar, başka enerji maddelerinin rekabeti göz önünde tutulur. Bu incelemelere göre üretimin arttırılması ya da azaltılması gerektiği sonucuna varılır. Üretim arttırma ya da azaltmanın fiyatlar üzerinde tesirleri ortaya konur. Bütün bunlardan sonra üretim ayarlanır. Teşebbüs içinde girişilen bu ahenklendirme çalışmalarıyla varılan kararların her ülkenin millî ekonomisinde ya da uluslararası ekonomide yapacağı tesirler göz önünde tutulmaz. Bu tesirler, ancak, geri tepme yoluyla petrol sanayiinde meydana getirebileceği değişiklikler ölçüsünde şirketleri ilgilendirir.

Öte yandan, incelemeler millî ekonominin yararına değil, incelemeyi yapan şirketin çıkarına göre yöneltilir. Gaye işletmeden en yüksek kazancı elde etmektir. Çok büyük bir kuyu üretimi arttırıyor, bu sebeple fiyatı düşürüyor, kazancı azaltıyorsa, çıkarılan petrol miktarı indirilebilir. Büyük bir şirketin geniş görüşlü olacağı, yalnız yakın geleceği değil, uzağı da düşüneceği, böylece tahminlerinin millî ekonomi yararına yapılacak tahminlerle birleşeceği düşünülebilir. Fakat bu iki tahmin çeşidi arasında, her halde, daima bir zaman açıklığı yer alacaktır.

Şu halde plânlama millî ekonomi seviyesinde âmme kuvvetinin yetkisi ve hakemliğiyle yürütülmelidir.

Burada karşımıza iki tehlike çıkıyor.

Bunlardan biri, Sovyet ekonomisinin düştüğü durumdur. Orada plân her işletme için uyulması mecburî bir emirdir. İşletmeye şu kadar ton kömür çıkarması, şu kadar metre kumaş dokuması, şu miktarda makine ya da kamyon yapması emri verilmiştir. Her fabrikanın alacağı ham madde, bunları verecek fabrika ya da fabrika grupları plânda gösterilmiştir. Üretilen malların sürüleceği yerler, ücretlerin ödenmesi için açılacak krediler, fabrikanın işlemesini sağlayacak banka ödemeleri ve yatırımların finansmanı plânda bir bir yer almıştır. Azamî fiyat

bellidir. Bu katı sisteme biraz yumuşaklık getiren, işletme yönetimine ufacık bir muhtarlık verilmesi işi büyük zorluklarla gerçekleştirildi.

Böyle bir rejimin sonuçları hürriyet için tehlikelidir. İşletmeler her türlü teşebbüs imkânından yoksun bırakılmıştır. Plânda emredilen miktarı çıkarmıya mecburdurlar. Üretimi arttırma imkânları sınırlıdır, çünkü yatırımlar bellidir. İşletme içinde yapılabilecek kaydırmalarla ya da yatırıma ayrılan fonların daha dikkatli kullanılmasıyla elde edilecek imkânlar üretime yönelterek emredilen miktardan fazla mal çıkarılabilir; fakat bu fazlalardan işletmelerin yararlanma imkânı sınırlıdır. Çünkü, çoğu zaman, üretilmesi emredilen miktarlar sonradan arttırılır, fazladan elde edilen malların miktarı azalmış olur.

İşletmelere uygulanan sınırlı teşebbüs imkânı ve katı yönetim prensipleri, üretim faaliyetinin bütün sorumluluğunu plâna ve plânı hazırlayanlara yükler. Plâncılar bölgelerdeki üretim faaliyetinin her ayrıntısından sorumludur. Buna karşılık, kararlarının tepkileri ve tesirleri üzerinde doğrudan doğruya fikir edinmek imkânından yoksundurlar. Zirvede işlenen hatalar temele kadar yayılır. Bu hataların düzeltilmesi, zararlı tesirleri görülüp anlaşıldıktan sonra mümkün olur.

Serbest teşebbüslerle millîleştirilmiş işletmelerin yanyana yaşadıkları bir karma ekonomi içinde böyle bir rejimin uygulanması imkânsızdır. Bir kapitalist yukarıdan gelen, kendi dışında bir kararın kendi otoritesini, teşebbüs kaabiliyetini ortadan kaldıran disiplinine boyun eğmez. Şu halde böyle bir disiplin, kolektif ekonomiyle özel ekonominin yanyana yaşadığı bir rejimde uygulanamaz. Bununla beraber, karma ekonomide de faaliyetlerin birlikte düzenlenmeleri gerekir. Bunun için Jean Monnet'nin hazırladığı formülden daha esnek bir formüle ihtiyaç var. İngiltere'de ekonomik bütçe fikri benimsenmiş, uygulamaya konmuştur. Ekonomik bütçe Hazine Bakanlığının ha-

zırladığı kısa süreli bir plândır. Batı Avrupa, hattâ Kuzey Amerika ülkeleri de bu çeşitten teşkilât kurmuşlardır. Yeni ülkeler, üretimi kamçılama ve medeniyet kervanına katılmada plânlama müesseselerinden fayda umuyorlar.

Monnet plânı tipinde bir plân, aslında, bir tahmindir. Böyle bir plân millî kaynaklar, bunların üretim kapasiteleri, iç pazarlar ve ihracat imkânları hakkında edinilen gerçek bilgilere dayanır. Yani plânın ortaya çıkması için, nazarî olarak, iki tablonun karşı karşıya getirilip aralarında ahenk kurulması yeter. Bu sayede, kullanılmayan üretim imkânları ve karşılanamamış ihtiyaçlar görülecek, bu eşitsizlikler teşebbüslere bildirilecektir. İlk sonuçlar işletmelerle birlikte gözden geçirilip işletmelerin programları da göz önünde tutularak boş duran üretim araçları harekete getirilir, karşılanmamış ihtiyaçlara karşılık sağlanır. Böylece plân sanayicilerle değilse bile, onların sendika temsilcileriyle varılan bir prensip anlaşması niteliği kazanır.

Millîleştirilen işletmeler ve âmme idaresi yönünden, plân hükûmetin ya da kanun koyucunun kararı niteliğindedir. Plânın hükümleri idare kademelerini bağlar, âmme yatırımlarının dökümünü gösteren program kanunlara uymayı mecburî kılar.

Devlet de plân gereğince yürütülen yatırımlar için gelişme fonundan bazen düşük faizli kredi tahsisleri yapar. Bütün bunlara rağmen, söz konusu ettiğimiz plân yine de bir tahmin niteliğindedir. Ne var ki, plâncıların çalışmaları Fransız ekonomisinin boşluklarını, düzensiz bir gelişmenin tehlikelerini açıkça belirtmiştir. Tasarlanan çeşitli ilerlemelerin önem derecesini, bunların gerçekleştirilmesinde karşılaşılacak zorlukları yine bu çalışma ortaya koydu.

Bu bakımdan plân iki boşluk gösteriyor. Birincisi, devrî istihsal değişikliklerinin göz önünde tutulmaması. Plân hazırlanırken, Fransız ekonomisi sanki hiçbir gerileme tehlikesiyle karşılaşmıyacak, hep ilerleme gösterecekmiş gibi düşünülmüş-

tür. Bu körü körüne iyimserlik, farkına varılmadan, ekonomiyi enflâsyona sürükleyebilir. Gerçekten, tesbit edilen iddialı hedefler birinci beşyıllık devrede enflâsyoncu itmelere sebep oldu. Bunun, şüphesiz, başka sebepleri de vardı; ama savaş ve işgal yüzünden yıkılan bir ekonominin kurtuluş sırasında tahmin edilen tarihten önce düzene girmesi de bu cesur davranışla mümkün oldu.

Plânın ikinci boşluğu, tahminler yapılırken malî imkânların bir bütün olarak ele alınmamasıdır. Resmî dairelerin orta vadeli bir gelişme hesabı yaptıkları bir gerçektir; fakat bütçe içi harcamalarla ilgili kısımlarını enine boyuna tartışan hükûmet, bütçe dışı harcamalarla ilgili kısımlara el sürmez bile. Bunlar dosyalarda kapalı kalır. Gerçi bir tahminin gerçekleşmeme tehlikesi her zaman vardır. Tahminlerin kullanılması, bu sebeple, özel bir dikkat ister. Söz konusu tehlike maliye alanında sanayi ya da tarım alanında olduğundan daha büyüktür.

Plânın en büyük eksikliği, şüphesiz, sadece hükûmeti bağlamasıdır. Sanayicilerin ne sendikaları ne de kendileri bir taahhüde girerler. Bunlar plânı beğenir ya da beğenmezler, herhalde plânı gerçekleştirmeyi vaadetmezler. Tesirli bir plân uygulaması bakımından Devlet'in sağladığı imkânlar da yeterli sayılamaz. Nitekim yatırımları düzenleyen gelişme fonuna Devlet'çe sağlanan imkânlar hem sınırlı hem de yetersizdir. Bankalar plânı göz önünde tutarlar ama, başta Fransız Bankası, millîleştirilen bankaların hepsinin yönetimi bağımsızdır. Zaten bu müesseselerin içinde bulundukları sermaye ve para kaygıları onları plân uygulamasından bazen büsbütün uzaklaştırır.

İlgili daireler kanunlarla belirli malî ve idarî imkânları, plânı göz önünde tutmadan, kanun metinlerine göre dağıtırlar. Başta Plân Genel Komiserliği olmak üzere, dairelerin hiçbiri olayları gereği gibi inceleyecek durumda değildir. Görevlerini

işletmelerin ve yatırımların önemlerini gözeterek değil, genel kuralları uygulayarak yerine getirirler.

Bütün sanayinin plânla yönetilmesi şüphesiz söz konusu değildir. Fakat plânın daha yararlı olması mümkündür. Bunun için, tesirli tedbirleri arttırmak, kredi veren bütün âmme müesseselerini tek yönetim altında toplamak, hepsini plânın hizmetine vermek lâzımdır. Bu, zor ve geniş bir reformdur. Fakat ekonomiyi anarşiden kurtarmak için kaçınılmaz bir yoldur.

(2)

Güdümlü Ekonomi ve Özel Teşebbüs

Özel teşebbüs prensibi herkesin elindeki imkânlarla dilediği malı üretme hakkına sahip olmasını gerektirir. Müteşebbis işini dilediği gibi yürütür. Üretimi genişletir veya daraltır, yatırımlarını artırır veya azaltır, ücret meselesini işçileriyle serbestçe tartışır, satış fiyatlarını kendisi ayarlar. Teşebbüsün bu derece geniş bir serbestlikten gerçekte faydalandığı görülmüş müdür? Bu soruya «evet» demek güç. Bu serbestlik herhalde artık tam değil, sosyal ihtiyaçların baskısı altında durmadan azalıyor. En yumuşak şekilde plânlanmış bir ekonomi bile, serbestliği sınırlama mecburiyetini doğuran teknik ya da ekonomik şartlar yaratır.

Bu serbestlik gereksiz yere de sınırlanmamalıdır. Sosyalizm, çoğu zaman, hedefi mülkiyetin ve üretimin sosyalleştirilmesi olan bir sistem gibi gösterilmiştir. O takdirde gaye ile vasıta birbirine karıştırılıyor demektir. İşçiler için maddî ya da manevî bir ilerleme, üretimin ve verimin arttırılması söz konusu

olmadıkça sosyalleştirmeye gidilmemelidir. Sovyetler toprağı devletleştirdiler. Büyük acılara mal olan bu uygulamanın, aradan otuz yıl geçtiği halde, beklenen sonuçları verip vermediği hâlâ tartışılıyor. Demokratik sosyalizm bu denemeyi yenilemiyecektir. Günün birinde kolektif tarım teşkilâtı kurulsa bile ancak gelişmenin bir sonucu olacak, gelişmenin gerekli kıldığı sınırlar içinde kalacaktır.

İşçinin görevini kapitalist yöneticinin, yani mal sahibinin görevinden ayıran kapitalizm, gelişmesinin belli bir noktasından sonra kolektif ekonomiye yönelir. Kapitalist işletme anonim ya da kolektif ortaklık şeklini alınca artık şahıslardan ayrılmış olur. Böyle bir işletmenin teknik yapısı değiştirilmeden sosyalleştirilmesi mümkündür; ama bütün sıfatların aynı kimsede toplandığı şahıs işletmeleri için durum aynı değildir.

Bu görüş tarımda aile işletmeleri, küçük sanatkârlar ve esnaf için geçerlidir. Fakat aile ya da şahıs işletmeleriyle kapitalist müesseseler arasında, her iki grupla da benzerlikleri olan çeşitil teşebbüsler var. Bunlarda işletmenin başı ile mal sahibi arasındaki ayrılık daha az belirlidir. Üretimin anonim ya da kolektif niteliği söz götürür. Bu çeşit teşebbüslerde kolektif teşkilâtın uygulanması zordur. Bunlara el konmak istendiği zaman ortadan kaybolmaları tehlikesi belirir.

Léon Blum Sosyalist Partisi'nin 1945 bildirisine soktuğu basit bir kelimeyle sosyalleştirmeyi kapitalist üretim ve değişim araçları katına indirdi. Bir kısım Orta Avrupa ülkeleri, daha da ileri giderek, orta büyüklükte işletmeleri millîleştirme alanı dışına çıkardılar. 1946 kanunu bu esası benimsediğinden küçük maden işletmeleri ve küçük elektrik santralleri millîleştirilmedi.

Millîleştirmenin uygulandığı alanda özel teşebbüsü serbest bırakıp ona yeni işletmeler kurma hakkı tanımak mümkün mü? Bu noktada görüşler ayrılıyor. Millîleştirme alanlarında «özel

sektör» e yer ayrılmasında fayda görenler var. Bankalar, sigorta şirketlerine, deniz ulaştırması ve savaş sanayiinde bu formül uygulandı. Formülün geçişi kolaylaştırma faydası yanında, millîleştirilen işletmeleri rekabet sınavına sokup en düşük maliyetleri araştırmaya zorlaması gibi bir özelliği de vardır.

Çift sektör pazar ekonomisini devam ettirecektir. Millîleştirilen işletmelerin malları pazara sürülür, orada, çekişmelerden çıkan fiyatlarla satılır.

Millîleştirilen işletmeler fiilî ya da kanunî bir tekelden faydalanıyorlarsa, pazarla bunlar arasında bir engel konmuş, işletmeler pazardan ayrılmıştır. Fransa'da bu çeşit işletmelerin en önemlisi posta hizmetidir. Devlet'in ya da âmme kuruluşlarının başlıca müşterileri oldukları millî işletmeler bu çeşittendir; uçak ve silâh sanayii gibi (*). İmtiyazlı işletmelerin durumları da aynıdır; elektrik, gaz ve kömür işletmeleri gibi.

Özel teşebbüsler de tekel kurup pazar idaresini ellerine geçirebilirler. Bazen tekel bir kaç teşebbüs arasında paylaşılır. Bunlar kendi aralarında rekabete girişmiş, fakat biribirlerini eleyemiyeceklerini gördüklerinden anlaşma yoluna gitmiş işletmelerdir. Böyle bir anlaşma, faaliyetine devam edebilen küçük teşebbüsleri, müşterileri ve tüketicileri de tesiri altına alır.

Sanayi ve ticaret faaliyetlerinin büyük kısmı, pazar kanununa bağlıdır. Bu kanun acaba plânla bağdaşabilir mi? Sözünü ettiğim, Fransız ya da İngiliz plânları gibi esnek plândır. Sovyet plânı, arzı düzenlemek suretiyle, pazarı zaten ortadan kaldırıyor. Tüketim kayıtları kaldırılırsa son talep serbest kalır; ama bu talep ancak plân ölçüsünde, plânın koyduğu fiyatlarla karşılanabilir.

Batı ülkelerinde durum başka. Sanayiciler plânı gerçekleş-

(*) **Bu işletmeler dış satışlarında, tabiî, uluslararası rekabetle karşılaşırlar.**

tirme veya aşma, yani plân verileri yerine kendi tahminlerinden elde ettikleri özel verileri koyma imkânlarına sahipler. Burada plân pazarı değil, pazar plânı ayarlıyor demektir. Gerçi plânın da pazar üzerinde tesirleri vardır. Meselâ, geliştirme fonundan verilen uzun ya da orta vâdeli krediler yatırım hacimlerini değiştirme, talebi arttırma yollarıyla pazara tesir eder. Yalnız tesirler düzen verme ölçüsünde değildir; yani plân pazara tesir eder, fakat pazara düzen vermez.

Bu duruma göre ekonominin yönetimi Devlet'in eline geçmiştir denilebilir mi? Plân sadece yön verebiliyor. Pazarın düzenlenmesi için daha başka tedbirlere ihtiyaç var. Yatırımların devletleştirilen ya da millîleştirilen işletmeler eliyle dağıtılan krediler koluyla bir dereceye kadar düzenenebileceğini görmüştük. Bu müdahalelerin tesirini ölçmek gerekir. Bundan başka, fiyatlara yapılabilecek tesirler de incelenmelidir. Nihayet, teşebbüsün kuruluşu konusuna da değinmek gerekecektir.

(3)

Yatırımlar

Plânda yer alan yatırımlara Devlet'in yardımcı olduğuna işaret etmiştim. Bu yardım önemli olmakla beraber istenen miktara ulaşamıyor.

1954 rakamlarını cle alalım (*) Bu yıl, bir gerileme devresiyle bir gelişme devresi arasında bir geçiş yılıdır. Millî hesaplara göre biriken bürüt sabit sermayenin tutarı 2.571 milyardı.

(*) Bu rakamlar eski frank miktarını ifade eder.

Plâna giren çeşitli sektörlerde yatırım, yatırımlar toplamının beşte üçü olan 1.548 milyara varmıştı.

Bu toplam şu kaynaklardan sağlanmıştı :

— Otofinansman ve sermaye piyasası 799;
— Resmî fonlar (sübvansiyon, savaş tazminatı, geliştirme fonu) 566;
— Banka kredileri 182;

Görülüyor ki, en büyük parçayı otofinansman ve sermaye piyasası sağlamıştır. Devlet'in yardımı, toplamın üçte biri kadardır. Plâna giren yatırımlar değil de, yıl içinde biriken sabit sermaye göz önünde tutulursa, bu oran beşte bire düşer.

Bu rakamlar, iktisadî faaliyetlerin tümüne kıyasla plânın yetersizliğini ortaya koyuyor. Yatırımların ancak beşte üçünü karşılayabilen bir plânlamanın yetersizliği açıktır. Yumuşak bir plân şüphesiz iktisadî faaliyetin tümünü karşılayamaz. Fakat yetersizlik yine de ortada. Bu yetersizliğin bir sebebi 1954 yılının nisbî para bolluğu olabilir. Aslında, plân Genel Komiserliği'nin orta boyda ticaret ve sanayi ile tarım üzerinde tesir yapabilecek güçte olmamasından ileri gelmiştir.

Bu rakamlar plânın yetersizlik ölçüsünü gösteriyor. O halde plânın bütün ekonomiye, hiç değilse ekonominin önemli bir parçasına yayılması için ciddî bir çabaya ihtiyaç var. Hedefe türlü yollardan ulaşılabilir. Plân genel komiserliği çalışmalarını, Paris ve diğer önemli sanayi merkezlerinin büyük sanayi müesseseleri üzerinde toplamıştır. Vilâyetlerde kurulan sanayinin de incelenmesi, bunlara yardım eli uzatılması gerekiyor.

Plân Genel Komiserliği iki işi daha başarmak zorundadır. Bunlardan birincisi Fransız sanayiinin bütün üretim imkânlarını ve üretimini ortaya koyan tam bir sayım yapılmasıdır. Bu iş gerçi pahalıya mal olur; fakat yapılmasında zaruret vardır. İkincisi, iç ve dış pazarların incelenmesidir. Dış pazarlar konusunda, ticaret ataşelerinin, dış ticaret merkezlerinin topladığı

önemli belgeleri plân Komiserliği sistemli bir şekilde değerlendirmelidir. İç pazarlara gelince, bunlar da iyi bilinmiyor. Bir kısım önemli iç pazarlarımızı belki de yabancı satıcılar tutmuştur. Fransız sanayiinin geliştirilmesi ya da yeni müesseseler kurulması yoluyla bu pazarların yeniden ele geçirilmesi mümkün olabilir.

Sonra genişleme çabası daha sağlam malî imkânlara kavuşturulabilir. M. Monnet, Plân Komiserliğince yönetilecek bir iş bankası kurmayı düşünmüştü. Bu tasavvur yavaş yavaş yerini önce Teçhizatın Yenilenmesi Fonu adı verilen, bugünkü adıyla Geliştirme Fonu'na bıraktı. Hazine Genel Müdürlüğü, Fransız Bankası ve Mevduat Sandığı, yeniden kurulacak bir müessesenin Devlet'i kendilerinin uyguladıkları sınırlar dışında bağlanmalara sürüklememesine dikkat ederler. Bu kaygı yerindedir. Yatırımlar için gerekli sermaye uzun vâdeyle iktiraz edilmeli, para piyasasından değil, sermaye piyasasından sağlanmalıdır. Öte yandan Devlet kredisi bir teminata bağlanabilir; yalnız, böyle bir krediden faydalanan işletme, ister özel sektör, ister âmme sektörü işletmesi olsun, bağımsızlığından ve itibarından bir şey kaybetmemelidir. Bir finansman plânı teklif etmek niyetinde değilim. Maksadım, hedefi göstermeye çalışmaktan ibaret.

Tatbikatta, bir kere plân hazırlanıp krediler tahsis edildikten sonra, Plân Komiserliği yatırımların gerçekleşmesini, teşebbüslerin gelişmesini çok uzaktan takibe başlar. Oysa Komiserliğin denetleme hakkını kullanması şarttır. Denetleme, bir taraftan yapılan yardımın verdiği sonuçları değerlendirmek, bir taraftan da bu yardımların başka alanda harcanıp harcanmadığını kollamak içindir. Gerçekten, bir işletme bir projeyi onaylattıktan sonra, projede yapacağı değiştirmelerle onu onaylanan gayeden başka bir gayeye çevirebilir. Bu değiştirmeler yerinde, işletme haklı olabilir. Fakat Komiserlik durumdan hiç olmazsa

bilgi edinmeli, değiştirmeleri yerinde görmezse karşı durabilmelidir.

Nihayet, plân dışında kalan yatırımların da denetleme konusu yapılması gerekir. Yürürlükteki mevzuatta çeşitli denetme yolları vardır. İnşaat, şehircilik dairesinin düşüncesi sorulduktan sonra verilecek izine bağlıdır. Orta vâdeli krediler üzerinde Fransız Bankası'nın denetim yetkisi vardır. Hazine'nin düşüncesi sorulmadan, Hazine'nin yaptığı programa uyulmadan para çıkarılamaz. Ağır ve tehlikeli işlerle ilgili mevzuat da denetim imkânları verir. Fakat, bütün bunlara rağmen, Plân Komiserliğinin vetosunu kullanabilmesi için mevzuat değişikliğine ihtiyaç var. Mevzuatta yapılacak küçük çapta bir reformla Komiserliğin plâna giren ya da girmeyen bütün yatırımlar üzerinde tesirli bir denetim yürütmeye yetkili kılınması mümkündür.

Yatırımlara bazı malî kolaylıklar da sağlanmıştır. Bu kolaylıklar hem gider hem de gelir vergileri alanlarında uygulanır. Yatırımların plâna uygun olup olmadığı konusu vergi dairelerinin başarabilecekleri işlerden değildir. Güvenilir incelemeleri yapabilecek daireler plân komiserliği içinde yer almalıdır.

(4)

Fiyatlar

Üretimin ve tüketimin pazar mekanizmasiyle denkleştiği kapitalist rejimde pazarın serbestliği sağlanmalıdır. Fiyatların yükselmesi yüksek maliyetli malları pazara sokar. Fiyat düşmesi yüksek işletme masraflı fabrikaların kapanması sonucunu verir. Fiyatların yükselişe ya da inişe yön aldığı devreler

buhran devreleridir. Fiyatlar düşerken işsizlik ve stok artışı, yükselirken de mal darlığı görülür. Her iki halde ortaya çıkan rahatsızlık işçiyi baskı altına alır. Söz konusu rahatsızlığın gelişmesi ya arzı ya da talebi yumuşatır. Fakat ekonomiyi dengesine yönelten, yatağına sokan da işte bu buhrandır.

Sovyet ekonomisi bu otomatik ve sert mekanizmanın yerine plân tahminlerini koymuştur. Pazar büsbütün ortadan kalkmamıştır; vesika usulü kaldırıldığındanberi mamûl maddelerin tüketimi serbesttir. Kolhozcular ve küçük sanatkârlar ürettikleri mallardan kendilerine bırakılan kısmı satabilirler. Yalnız, bu serbest pazar dar olduğu için dengeyi kurmaya yetmez. Arz ve talep arasında dengeyi plânla tesbit edilen gelir dağılışı sağlayacaktır. Ödenebilir tüketim ücret toplamıyla sınırlıdır. Her maddeden üretilecek miktar plânda gösterilmiştir. Plânın tahminleri gerçekleşirse mesele yoktur ; gerçekleşmezse tahminler gözden geçirilir, yeni esaslar konur. Bu düzeltmeler de, şüphesiz, kapitalist rejimin buhranlarına benzer tesirler meydana getirir. Tahminlerdeki çabukluk çalkantıları hafifletebilir. Fakat işsizlik, işçilerin işyerlerini değiştirmek, ücret sınıflarını indirmek, onları başka yerlere yerleştirmek gibi yollarla giderilebilir.

Böylece, birbirine karşı olan bu iki sistem kendi yollarından dengeye varırlar. Bu iki sistemden birinin sertliği öbürünün keyfîliği giderilemez mi? İktisatçılar buna imkân görmüyorlar. Pazar ekonomisi ancak fiyat mekanizması serbest olduğu zaman işler. Âmme kuvvetinin müdahalesi dengeye yönelen iniş ve çıkışları engeller. Oysa dengenin elde edilebilmesi için ekonomik kuvvetlerin tesirlerini tüketip güçten düşmeleri gerekir.

Bu iniş ve çıkışlar işçinin acı çekmesine sebep olur. Müteşebbis daha az kazanacak, yani daha az biriktirebilecektir. İşçi daha az kazanacak, yani daha az yiyecektir. İktisadî dengesizlik sosyal dengesizlikle sonuçlanır.

Sosyalist bir hükûmet, demokratik bir hükûmet ya da inatçı bir muhafazakârlıkla gözleri kapanmamış bir hükûmet böylesine bir sosyal felâket karşısında hareketsiz kalamaz. Müdahale etmek zorundadır. İktisatçıların çoğu bu müdahaleyi yerinde görmüşlerdir.

Neo-klâsik okul rekabetin korunması konusunda Devlet müdahalesini kabul eder. Tekeller, birleşmeler ve anlaşmalar yoluyla fiyatın istenildiği gibi tesbit edilmesi değil, en elverişli noktada tesbit edilmesi imkânı elde edilir. İlgililer tüketicinin ödeme gücünü hesaba katıp onu güçsüz düşürmemeye dikkat etmek zorundadırlar. Duruma hâkim olmalarının şartı budur. Gerçekte devlet uzun zamandanberi yasaklar koymaktadır. Fransa'da İhtilâl'den bu yana müdahaleler yapılır. Fakat dernek kurma yasağına uymadıkları için cezalandırılanların sayısı az oldu. Birleşik Amerika'da tröstler üzerine birçok kanun yapıldıysa da, Amerikan Cumhuriyeti tröstler ülkesi olmaktan kurtulamadı. Başka metodlar, meselâ bağımsız rakipler yaratma metodu da denenmiştir. İsveç'te tüketim koperatifleri bir çok alanlarda tekellere karşı tesirli mücadelelere girişmişlerdir. Tekellerin karşısına bir veya bir kaç âmme işletmesi dikilmesi de düşünülmüştür; ama gerçek bir teşebbüse girişildiğini sanmıyorum.

Uzun zamandan beri uygulanan, fakat Keynes'in benimsemesiyle genişleyen bir diğer Devlet müdahalesi şekli var : işsizlik yayılıp fiyatlar düşünce Devlet'in büyük yatırımlara girişmesi. Bu takdirde özel yatırımlar kaybolur. Devlet'in giriştiği bayındırlık işleri bunların yerini alır. Bu yatırımlar, tepkileriyle bütün ekonomiyi canlandırır. Keynes, eğer bütçe denkse, Devlet servetleri dondurmak için kredisini kullanmalıdır derken çelişmeli bir nükte yapıyor. Çünkü önemli olan bu «dondurma» değil, onun bütün iktisadî faaliyetlere vereceği canlılıktır. Hiçbir hükûmetin büyük bir buhran sırasında bu tedbiri ihmal ettiğini sanmıyorum.

Tarım ürünleri konusunda daha da ileri gidilmiş, Devlet müdahalesi «pazarın düzenlenmesi» ne kadar uzanmıştır. Sonradan meslekler arası Tahıl Millî Ofisi adını alan buğday ofisi bu müdahale şeklinin dikkate değer bir örneğidir. Bu ofis bütün toprak ürünlerini (her halde pazara sürülen ürünlerin tamamını) satın alır. Alım fiyatı değişmez. Ofis fırıncılara un satar, ekmeğin fiyatını tesbit eder. Ürünlerin yurt ihtiyacından fazla kısmını, genellikle. alım fiyatından düşük bir fiyatla ihraç eder. Fiyat farkından çıkan zararı Devlet karşılar. Mahsul ihtiyacın altında olduğu zaman ithalât yapan ve ithal ettiği buğdayı öğütüp satan gene bu ofistir.

Müdahalenin başka örnekleri de var. Bunlarda teşkilât daha az gelişmiştir. Müdahale için iki fiyat sınırı konmuştur: azamî ve asgarî. Tereyağı ve et için bu sistem uygulanıyor. Tereyağının veya etin fiyatı asgarinin altına düşünce bir «meslekler arası» ortaklık bu malları satın almaya girişir, aldığı malları depo eder; fiyatlar azamîyi aşınca satışa başlar ya da elindeki malı ihraç etmeye çalışır. Bu kuruluşların çalışmaları söz götürür. Fakat 1937 denberi faaliyette olan buğday ofisi fiyatlarda istikrar sağlamış, doğrudan doğruya sübvansiyonlu ihracat metodunda başarı göstermiştir.

Devlet tarafından ya da Devlet adına yapılan fiyat denetlemelerine yeteri kadar örnek verdik. Bu sistem hiç olmazsa bütün gıda maddelerine neden uygulanmasın? Böyle bir denemeye giriştim ve şiddetle tenkit edildim. Beni gerçeklere aykırı fiyatlar tesbit etmek yüzünden enflâsyonu ağırlaştırmakla suçladılar. Gerçekten, fiyatlar durmadan yükseliyordu. Yabancı fiyatlarla Fransız fiyatları arasındaki farka göre yapılan birinci para ayarlaması ardından ikinci bir ayarlama geldi. İkinci ayarlama fiyat yükselmesini yavaşlattıysa da durduramadı. Toptan eşya fiyatları endeksi Ocak 1956 da 141,6 iken, Nisan 1957 de 143,8 e, Eylül'de 150,3 e; Aralık 1958 de 166,9 a; Ka-

sım 1960 da 181 e yükseldi. Bu suretle Nisan 1951 e kıyasla yüzde 25,8 oranında, yani her üç ayda iki birimlik bir yükselme görüldü. Diğer bir deyimle 1957 Nisanından sonra her üç ayda bir, 1956 Ocak ayından 1957 Nisan ayına kadar geçen onbeş aylık süre içindeki yükselmeye eşit bir fiyat artışı oluyordu.

Ekonomi Bakanı olduğum sürenin dışında uygulanan fiyat denetlemesi tedbirleri üç çeşittir:

Birincisi, zarurî ihtiyaç maddeleriyle ilgiliydi. Bunlar 213 maddeli bir endekse, bu yoldan da asgarî ücretlere temel olmuştu. Tedbirlerin hedefi asgarî ücretlerin yükselmesini önlemek değildi. Zaten asgarî ücretten faydalananların sayısı azdır. Ama temel maddeler bütün ücretliler için önemlidir. İlk ihtiyaç maddeleri üzerindeki vasıtalı vergilerin (satışa alınan vergiler ve diğer vasıtalı vergiler) indirilmesi yoluyla, söz konusu endekste yükselme önlemek istenmişti. Buna karşılık, vergi indirimlerinin Hazine'ye pahalıya mal olduğu öne sürüldü. Aralıksız onbeş ay yürütülen bu siyaset gerçekte 30 milyara mal olmuştu. İndirimler zarurî ihtiyaç maddelerinin hepsine uygulansaydı Hazine'nin kaybı 100 milyara kadar yükselecekti. Bu kayıp gelir vergisi yoluyla kolaylıkla karşılanabilirdi.

Fiyat tesbiti konusunda alınan tedbirler ikinci çeşit tedbirleri teşkil eder. Fiyatları genel olarak dondurma tedbiri fiyatların daha önce uygulanan fiyatları aşmasını yasaklar. Fransız kanununa göre bu yasak, çiftçinin satacağı tarım ürünlerine uygulanamaz; fakat tüccar ya da Devlet müesseseleri eliyle satılan tarım ürünlerine uygulanır. Ancak, bu uygulamada iki zorluk beliriyor. Birincisi, denetleme zorluğu. İmalâtçılar ve toptancılar fiyat dondurulmasına az çok uyarlar. Yalnız bunlar da, bazen, malı küçük bir değişiklikten geçirir, yasağa uymaktan sıyrılmaya bakarlar. Ceza hükümlerinin dar yorumlanması da çoğu zaman kovuşturmayı önler. İkinci zorluk, bir taraftan maliyetler yükselirken dondurulan fiyatları aynı seviyede tutma-

nın imkânsızlığından çıkıyor. Başlangıçta tedbirin sonucu fabrika sahibinin ya da tüccarın kazanç sınırını daraltmakla kalır. Fakat maliyet satış fiyatına ulaşınca, dondurulan fiyatın yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı doğar.

Tedbirlerin üçüncü çeşidi, ithalât kontenjanlarının ve gümrük resimlerinin kaldırılmasıyla ilgilidir. Bu tedbir, harekete getireceği rekabetin tesiriyle Fransız fiyatlarını uluslararası fiyat seviyesine indirecektir. Ne yazık ki rekabet tam işleyemediği gibi kambiyo güçlükleri de bu siyasetin genişlemesini önler. Hele tarım ürünleri alanında uluslararası fiyatlar içeride tanzim müessesesinin uyguladığı fiyatların altındaysa, bir miktar gümrük resmi alınmadığı takdirde, ithalâtçıya haksız bir pay sağlanır.

(5)

Teşebbüsün Yapısı

Bütün bunlar kapitalizmin serbestlik rejiminde mümkün mü? Teşebbüs kanunla emredilmeyen herşeyi, meselâ plânları, yatırım tavsiyelerini reddedebilir. Hattâ fiyat denetlemesi tedbirlerinden de sıyrılabilir. Bazı emirler, bazı tavsiyeler teşebbüsün menfaatine elverirse de, müteşebbis elde edeceği kazancın tamamının kendi cebine girmiyeceğini gördüğünden ya da bağımsızlığını yitirmek istemediğinden, emir ve tavsiyeleri uygulamaktan kaçınabilir.

Böyle olunca, teşebbüsün yapısında bir değişiklik yapılması düşünülemez mi? Kapitalist teşebbüsün hâkim unsuru kazançtır. Fakat müteşebbisin davranışları yalnız kapitalistin

menfaatini değil, işçilerin menfaatini de ilgilendirir. O halde işçiler neden söz sahibi olmasınlar?

Bu yönde ilk adım teşebbüs komiteleriyle atılmıştı. Bu komitelerin yetkileri, fabrikayı ilgilendiren sosyal ve teknik meselelerle sınırlıydı, komitenin görüşü yalnız fabrika müdürüne duyurulurdu. Kanun bilânço, kâr ve zarar hesabı, Yönetim Kurulu raporu gibi bazı belgelerin bu komiteye verilmesi hükmünü koydu. İşçilerin muhasebe tekniğini iyi bilmemeleri yüzünden büyük hatalara düşmeleri tehlikesini önlemek amacıyla, belgelerin incelenmesi sırasında bir de uzman muhasebecinin bulundurulması kabul edildi. Teşebbüs komitesi üyeleriyle işletmenin temsilcisi arasında yapılan görüşmeler işçilerin teşebbüsün gidişi üzerinde fikir edinmeleri imkânını sağlar. Sanayici, personel temsilcilerine teşebbüsün işlemesindeki paylarını anlatarak işçileri üretimle ilgilendirme, bu yoldan elde edecekleri faydaları onlara gösterme fırsatını bulur.

Teşebbüs komitesi ölçüsünde yaratılacak ilgi yeterli değildir. Personelin kazanca katılması hükmünü koyan 7 Ocak 1959 tarihli kararname daha ileri gitmek imkânını veriyor. Taraflar aralarında bir anlaşma yapabilirler. İşçilere veya temsilcilerine geniş bilgi verilmesi, personelin kazanca ortak, hisse senedi ya da hisse sahibi olması gibi haklar bu anlaşmayla tanınabilir. Bu yeni hükümlere karşı gösterilen ilgi geniş bir uygulama alanı ümidini besleyebilecek önemde değildir.

Millîleştirilen işletmelerde Yönetim Kurulu üyelerinin üçte biri sendika temsilcileri arasından seçilir. Bu usul onbeş yıldanberi uygulanıyor, iyi sonuçlar veriyor. İşçi yöneticiler görevlerini büyük bir ciddiyetle yerine getiriyorlar. Teknik, muhasebe ve idare alanlarında çıraklıklarını tamamlamışlardır. Bu konularda yeteri kadar bilgisi olanlar, özellikle millîleştirilen bankaarda bazen çok faydalı olmuşlardır. Bu gibi örnekler, şüphesiz, az. Sendikaların bir yetiştirme ve staj faaliyetine girişmeleri

gerekiyor. Fakat mesele henüz çözülmüş değil. Bununla beraber işçiler, kısa bir süre içinde, personeli ilgilendiren küçük meselelerin üstüne çıkmasını bilmişlerdir. Personel meselesi işçi yöneticilerin değil, personel temsilcilerinin yetkileri içindedir. Öte yandan, deneme başarısızlığa uğramamış olmakla beraber, beklenen ilerlemenin sağlandığı da söylenemez.

Almanya'da 1951 ve 1952 yıllarında çıkarılan iki kanunla bir kısım önemli sanayi işletmelerinde, birlikte yönetim sistemi yürürlüğe kondu. Bu konudaki denemeler üzerinde görüşler değişik. Kapitalist çevrede prensip olarak buna muhalif görüşün yaygın olmasına şaşmamalı. Hissedarların seçtiği temsilciler çoğu zaman resmî toplantıdan önce yaptıkları özel bir toplantıda meseleleri derinlemesine incelerler. Böylece Yönetim Kurulunun oturumu bir tescil toplantısı olur. Bu toplantılarda işçi temsilcileri, şüphesiz, soru sorar, sorularına cevaplar alırlar. Görüşlerini açıklar, karşılıkları dinlerler. Fakat kararlar önceden verilmiştir. Görüşmeler hiçbir şey değiştirmez. Yine de, bütün eksikliklerine rağmen, işçi sendikaları bu sistemin kaldırılmasını değil, daha tesirli duruma getirilmesini, bütün sanayie uygulanmasını istiyorlar.

İşçi temsilcisinin teşebbüsün yönetimine katılması, teşebbüsü sadece kazanç kaygısıyla yönetilmekten kurtarabilecek bir ilerleme sayılabilir. Sistem henüz deneme safhasında. Sonuçlar üzerinde çeşitli görüşler var. Teşebbüsün karakter değiştirmesine karşı direnen patronlar cephesi yönetime katılma sistemine de karşı koyuyor. İşçi sendikaları konu üzerinde görüş birliğine varmış değiller. Bazı sendikalar, birlikte yönetim sisteminin, en yumuşak şekliyle de olsa, personel arasında bir müessese dayanışması duygusu yaratmasından korkuyorlar. Bu sistem uygulandığı takdirde belki bir işletmenin personeli işçi sınıfının genel meselelerini bir yana bırakıp, sendikaların ve sendikaların yaptıkları toplu sözleşmelerin karşısına dikilebilir. Te-

şebbüsün temsilcileri böyle bir davranışla işçi menfaatlerinin savunma alanını daraltmış olurlar. Bu itiraz da söz konusu sisteme bir tesir payı tanındığını gösteriyor.

Bugünün şartları içinde köklü bir reforma hemen yönelmek mümkün değildir. Fakat önemli bir ilerleme elde etmek mümkündür. Geleceğin yöneticilerinin lüzumlu bilgileri edinebilmeleri için staj yerleri hazırlamak gerekir. Strasbourg Üniversitesi, sendika yöneticisi yetiştirecek bir enstitü kurma teşebbüsüne girişmiştir. Bu enstitüde geleceğin işçi yöneticilerini yetiştirmeye yarıyacak konferanslar verilebilir.

Teşebbüs komiteleri konusunda değişiklik yapılarak işçinin sosyal yönetim üzerinde denetleme alanını genişletmek gerekir. Bu imkânı sağlayacak tedbirler arasında şunları sıralayabiliriz: Verilmesi gereken bilgileri arttırmak; yönetim kurulu temsilcileriyle yılda bir toplantı yapmak; teşebbüs komitesi temsilcilerinin genel kurul toplantısına katılmasını sağlamak; komiteden bir temsilcinin, oy kullanma yetkisi olmasa bile, yönetim kuruluna girmesini sağlamak. Bu tedbirler birlikte yönetim sistemini gerçekleştirmeye yeterli değilse de teşebbüsün yapısının değiştirilmesi yönünde bir adımdır.

Personelin kazançtan pay alması meselesi yukarıdaki safha aşıldıktan sonra ele alınmalıdır. Yönetime katılmanın bedava bir hareket değil, işçi topluluğunun hasıladan faydalanmasını sağlayacak bir imkân olduğunun gösterilmesi önemlidir.

Diğer taraftan Devlet, gerek yaptığı yardım dolayısıyla, gerekse plânın uygulanmasını gözetlemek amacıyla yönetime katılmalıdır. Gerçekte, Devlet, sermayesine katıldığı karma işletmelerin yönetimine de katılır. Çoğunluk hisseye sahip olduğu yerlerde durum millîleştirilen işletmelerde olduğu gibidir. Bu noktayla ilgili görüşlerimizi bundan sonraki bölümde açıklaya-

cağız. Devlet hisse bakımından azınlıktaysa, yönetime katılma tavsiyeden ve denetlemeden ileri gidemiyecek, ya da, işletme idaresinin kararları Devlet'e zarar verecek nitelik alırsa, Devlet veto hakkını kullanacaktır. Bu işletmeler kazanç kanunuyla yürütülecektir. Yöneticiler hissedarlardan, ortaklığın Devlet'e ya da âmme kuruluşlarına karşı giriştiği taahhütleri yerine getirmek, idareyi bugün ve yarın için en **fazla kazancı gerçekleştirecek** şekilde düzenlemek görevini almışlardır. Devlet'i temsil eden yönetim kurulu üyelerinin ya da hükûmet komiserlerinin aldıkları vekâlet, işletmenin kazançlı olup olmadığını, yaptığı anlaşmaları yürütüp yürütmediğini gözetlemekle sınırlıdır. Plâna uygunluğu gözetleme de buraya sokulmalıdır. Gaye Devlet temsilcilerine bir veto hakkı tanımak değil, yönetici arkadaşlarına plânın genel yönünü gösterme imkânını sağlamaktır.

Bu da yetmez. Plânın hazırlanması ya da yürütülmesi bakımından önem taşıyan işletmeler sadece karma işletmeler veya Devlet'ten yardım gördüğü için idaresine Devlet temsilcisi ya da hükûmet komiseri sokulan işletmeler değildir. Bu müesseseyi bütün önemli ortaklıklara, meselâ iş hacimleri iki milyarı aşan, yahut çalıştırdıkları işçi sayısı bine ulaşan işletmelere yaymak lâzımdır. Eğer bir çok ortaklıklar iştirakler yoluyla birleşmişlerse, ana ortaklık ve şubeleri bir bütün olarak ele alınmalı, hükûmet komiseri bütün grup üzerinde yetkili kılınmalıdır. Nihayet, hükûmet komiserlerinin Plân Genel Komiserli'ğine bağlanması gerekir. Komiserliğin yöneticilerden bilgi alması ve onlara talimat vermesi ancak bu yoldan mümkün olabilir.

Böylece, bir yandan yönetim kurullarının işçi üyeleri, öte yandan hükûmet komiserleri, ortaklığın yönetimine kazançtan başka kaygılar da sokacaklardır. Fikir hareketleri ve olaylar bu kaygıları sanayi önderlerinin zihinlerine zaten sokmuştur. Delil olarak Genç Patronlar Derneği gibi bazı kuruluşların ça-

balarına işaret etmekle yetineceğim. Teşebbüsün dışından gelen bir baskı var. Bu baskının daha tesirli olması, sanayide ortaklıkların gelişmesini sağlayabilmesi için, sürekli, inandırıcı ve kuvvetli bir baskının da içten gelmesi gerekir.

BÖLÜM V

KOOPERATİFLER

Sosyalist yönetimli bir hükûmet her çeşit kooperatifi en geniş ölçüde gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Kooperatifler dayanışma üzerine kurulur, kazanç kaygısının yerine hizmet kavramını koyarlar. Öte yandan, işçiler tarafından kurulmuş olmaları dolayısıyla sosyalizm ülküsünden ilham alırlar.

Kooperatifin başka bir faydası daha vardır. Gerçekten, kooperatif kapitalist rejim içinde işletilmek üzere kurulduğundan, prensip olarak pazar fiyatlarıyla alım ve satış yapar. Alım ve satışlardan elde edilen değer fazlası — ortaklar arasında sermaye payı ölçüsünde dağıtılmış olsaydı, kazanç adını alacaktı — kooperatif ortaklarına (işçi, tüketici, üretici) geri verilir. Sosyalist ve kapitalist müesseselerin bir arada yaşamalarının ortaya çıkardığı zorluklardan hiç biri kooperatiflerde görülmez.

Sosyalistlerin çoğu kooperatifi sosyalist nitelikte görmüş-

tür. Marx bu görüşe karşı durdu. Gotha programını tenkit notlarında, kooperatiflere verilen rolü, Lassale nazariyesinin sosyalizme sindirdiği kötü koku olarak vasıflandırarak kooperatifçiliğe karşı bir önyargı yarattı. Fakat bu düşmanca davranış işçinin baskısına dayanamadı. Ücretliler ve bağımsız işçiler, her yerde, yığın halinde kooperatiflere katıldılar, hattâ kooperatifler kurdular, yürüttüler ve yaydılar.

Kuzey Avrupa ülkelerinde kooperatifçilik sosyalizmin gelişmesinde birinci plânda rol oynadı. Bu yüzden millîleştirmeleri, hattâ plânlamayı ikinci plâna itti. Finlândiyalılar, İskandinavlar, İngilizler ve Belçikalılar bu yoldan yürüdüler. Meselâ İsveç'te bütün diğer müesseseler karşısında kooperatiflere öncelik verilmeye kadar gidildi. Bazı ülkelerde, meselâ Kanada'da sosyalizm kooperatifleşmeden doğdu.

Nazarî bakımdan kooperatifçilik her çeşit faaliyete uygun görünür. Gerçekte, kooperatif sınırlı bir sektörde gelişmiştir. Yalnız ticareti ve küçük sanatları içine alan bu sektöre Fauquet «Kooperatif Sektörü» adını veriyor. Kapitalist üretimin geliştiği alan kooperatif şekillerine hemen hemen kapalı kalmıştır. Bunun iki sebebi var :

Büyük sanayi önemli sermaye ister. Kooperatifçilerin bir araya geldiği sınırlı çevrede bunu bulmak kolay değildir. Kooperatifin gelişmesine engel olan hastalık, sermaye yetersizliğidir. Kooperatifçilerin sayıları çoktur, küçücük tasarruflarının bir araya getirilmesiyle büyük servetleri aşan toplamlara varılabilir, diyenler olmuştur. Bu görüş doğrudur. Fakat kooperatif yatırılan sermayeye yüzde 5-6 gibi çok az bir faiz öder. Bu faizle büyük paralar toplamaya imkân yoktur. Bu sebeple kooperatifin sermayesi ancak zaman içinde toplanır. Alınan fazla ödemeler dağıtılmaz, yedek akça olarak biriktirilir, böylece sermayenin yükseltilmesi zamanla sağlanır. Biriktirilen sermaye ile kooperatif birlikleri adına büyük işletmeler (toptan eşya mağaza-

ları, kooperatif bankaları, kooperatif sigortaları v.s.) kurulur ve işletilir. Birliğin fabrikalarının çıkardığı mallar, ortak kooperatiflere verilir. Rochdale öncüleri sanayi faaliyetini kooperatifleşmenin amacı saymışlardı. Kooperatifçilik hareketi bu amaca varma çabası gösteriyor. İlerleme, sanayie kıyasla ağır gidiyor.

Kooperatifçilik, gerekli sermayeyi ele geçirse de, büyük sanayi ile arasındaki mesafeyi ancak zorlukla kapatabilir. Kooperatifçiliğin esası, belki de, ortakla yararlananın bir olmasındadır. Bakkal dükkânının müşterisi tüketim kooperatifinin, atölyede çalışan işçi üretim kooperatifinin ortağıdır. Böylece kooperatifin faaliyeti, faydalanan ortakları kavrar. Bunların sayısı sınırlıdır; genel faaliyetin yüzde 10, en çok yüzde 25 i oranındadır. Oysa büyük sanayi bütün nüfusun ya da, hiç olmazsa, nüfusun önemli bir parçasının ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulur. Bazı tüketim maddelerinin yapımı bakımından mesele belki daha basittir. Bir tarım kooperatifinin ortakları bir hayvan yemi fabrikasının işlemesini sağlamaya yeter sayıda olabilir. Fakat kitle halinde üretim söz konusu olunca, değil yalnız bir kooperatif, bölge kooperatifleri, hattâ yurt çapında bütün kooperatifler yetersiz kalır. Daha önemli, pazarı sınırsız bir fabrikanın düşük maliyeti karşısında kooperatif piyasadan çekilmek zorundadır.

Bütün bunlar prensip meseleleri değil, pratik meselelerdir. Büyük sanayi alanında kooperatifi küçük ölçüler içinde kalmaya zorlayan da işte bu meselelerdir.

Bir de Bernard Lavergne'nin «Kooperatif Rejisi» adını verdiği kuruluşlar var. Belçika'da «Komün Kredileri» konusunda uygulanan bu formül, belli bir hizmetten faydalananların o hizmet üzerinde kurdukları işletme birliği anlamına gelir. Bu birlik bazen âmme müessesesi, bazen özel teşebbüs, hattâ bazen âmme hizmeti gören imtiyazlı işletme niteliğinde olur. Koopera-

tif Rejisi ortak hizmeti teşkilâtlandırır, işletir, elde edilen gelir fazlasını, risturn olarak, yapılan hizmetler ölçüsünde dağıtır. Ortakların tüketici ya da faydalanan durumunda olmamaları, tüketici ya da faydalananların temsilcileri sayılmaları mümkündür. Meselâ bir komün (*) sınırları içinde oturan halkın temsilcisi sayılabilir. Bu çeşit teşekküllere kooperatif adı vermek kolay değilse de, formül ilgi çekici. Bu formül sayesinde kolektif işletmelere millîleştirmelerde gerçekleştirilen esneklikten daha üstün bir esneklik verilebilir, gerçek bir ortak yaşama merkezi meydana getirilebilir. Toplulukların temsili meselesi, teşekküllerin kooperatif niteliği konusu tartışılabilir. Fakat bu formülle gerçek kooperatifçiliğin kolay kolay giremiyeceği alanlara uzanıldığı da bir gerçektir.

Fauquet'nin deyimiyle kooperatif sektörü böylece ticaret ve küçük sanat alanlarıyla sınırlı kalır, bunların ötesine olağanüstü hallerde yayılır. Bu alanlar kapitalist teşebbüsün az girdiği, millîleştirmelerin pek seyrek gerçekleştirildiği alanlardır. Kooperatif serbest toplulukların kendi teşebbüsleriyle kurulur, Pazar kanunlarına göre işletilir, mallarını serbest rekabetle ve belli fiyatlar üzerinden satar. Böylece malın değerinden fazlasını elde eder. Fakat gelir fazlasından önce yedek akçalar ayrılır. Bunlar hiç bir zaman dağıtılmaz. Yedek akça ayırımından sonra ne artarsa, faydalananlara risturn olarak geri verilir.

Bu duruma göre kooperatif ekonomisi, kooperatifçilerin serbest iradelerine dayanma yoluyla kolektif ekonomiye yönelen bir çabadır. Bu çaba sosyalist ekonomi politikasını kapsayan genel plânın içindedir.

Tarım satış kooperatiflerinin kazancı ortadan kaldırmaya değil, ekicilerin kazançlarını geliştirmeğe yöneldiği öne sürül-

---

(*) **Fransa'da ve Belçika'da uygulanan bir idarî taksimat birimi.**

müştür. Profesör Lambert'in savunduğu bu görüş zannımca ya tamamen yanlış ya da çok mübalâğalı. Aile mülkünü çocukları ve yakınlarıyla işleten ekici, esasında bir işçidir. Çoğu zaman canlı hayvan ticareti yapanların ya da tarım ürünleri tüccarlarının işin içine girmesi yüzünden bu işçinin zaten az olan geliri daha da azalır. Üretim mevsiminde fiyatları düşürdükten sonra satın aldığı ürünlerin bir kısmını depolama ve bunları azar azar pazara sürme yoluyla tüccarın fiyatları yükseltmeyi başardığı çok görülmüş bir olaydır. Sonbahar bu çeşit spekülâsyonlar bakımından elverişli bir mevsimdir. Ekiciler satışlarını ortaklaşma yoluyla kendileri yapabilir, depolamayı teşkilâtlandırma imkânlarını elde edebilirlerse, fiyat değişiklikleri daha yumuşak olur, ürünleri toplama mevsiminde fiyat yıkılışları ve tüketim mevsiminde fiyat yükselmeleri daha az görülür. Bu sayede az çok bir fiyat istikrarı sağlanır. Tüccarın elde edeceği spekülâsyoncu kazanç ekicilere kalacak, onların gelirlerini artıracak demektir. Ekici hem işçi hem de müteşebbistir, yani onun eline geçen para hem ücret hem de kazanç niteliği taşır denilebilir. Bu görüş yerindedir. Fakat ücreti kazançtan ayırdetmenin zorluğu da ortadadır. Bu iki gelir çeşidi arasında gözetilen fark, konumuz için gerçek olmaktan çok nazarîdir. Bir tarım ürününe giren emek payını ölçen bir alet henüz keşfedilmedi. Kooperatif, topraklarını işletmekten başka bir emek harcamıyan önemli sayıda işçi çalıştıran çiftçiler arasında kurulmuşsa, durum aynı değildir. Ama söz konusu ayırımı yapmak yine de zordur.

Aynı düşünceler, küçük sanatkârların ya da tüccarların kendi aralarında kuracakları kooperatifler için de geçerlidir. Tüccarların durumu belki daha az elverişlidir. Çünkü bunlar üretim yapamaz, satın aldıkları ya da aldırdıkları malları satarlar. Bu alanda kooperatif kurulmasını haklı kılan sebep tüccarın ve küçük sanatçının şahsen emek harcamasıdır. Kazançla ücret burada da birbirine karışıyor. Öte yandan bazı aracıların

ortadan kaldırılmasında sosyal fayda vardır. Tüketici rekabet sayesinde bundan yararlanır.

Kooperatiflerin geliştiği geniş alan siyasî bakımdan çok önemlidir. Gruplaşma alışkanlığı bağımsız işçiyi, uzun bir geleneğin onu içine tıktığı bencillik hücresinden çıkarır. Birleşme onda dayanışma şuuru uyandırır, maddî, mânevî menfaat duygularını canlandırır. Yalnız bir şarta kesinlikle uymak gerekir: Kooperatifler serbestçe kurulmalıdır. Bunların eğitim değerleri bu niteliklerindedir. En küçük zorlama kooperatifleri başlıca üstünlükleri olan dayanışma şuurundan yoksun bırakır.

Kanunla mecburiyet koymak doğru değildir. Ne tüketim kooperatifleri, ne işçilerin üretim kooperatifleri, ne de tarım kooperatifleri mecburî olmalıdır. Devlet, kooperatif yönetimine herhangi bir özel teşebbüsün yönetiminden daha fazla karışmamalıdır. Buna karşılık, Devlet kooperatiflere yardımcı olabilir. Kuruluşla ilgili hukuk formalitelerinin azaltılması, kredi işlemlerinin kolaylaştırılması, Devletin yardımcı olabileceği konulardır. Tatbikatta kooperatiflere yardımcı müesseseler kurulmuştur. Kooperatiflerin teşebbüsleriyle kurulan bankalara bazen âmme hukuku tüzel kişileri de karışır, böylece bu bankalar karma müesseseler niteliği alır. Devlet müdahalesi bu müesseselerin imkânlarını arttırmak yönünde işler. Dayanışma duygusunun körlenmesini önlemek için bu gibi kolaylıklar yalnız topluluklara değil, Tarım ve Halk Kredisi Bankasında yapıldığı gibi, küçük teşebbüslere de tanınmalıdır.

Karşılığında hiçbir şey istenmediği zaman bile âmme vesayetini reddeden bu kıskanç bağımsızlık isteği, ortaya ciddî bir mesele çıkarıyor. Kooperatif sektörü plânlamanın dışında kalamaz. Sovyet biçiminde sert bir plânlama hürriyetin yok olması demektir. Fransız plânlamasında görülen esneklik kooperatifin serbestçe gelişmesine imkân bırakacaktır. O halde prensip bakımından zorluk yoktur, ya da, hiç değilse, olmaması gerekir.

Buna karşılık, önemli uygulama zorlukları var. Plânda, işletmenin şekli gözetilmeden, her sanayi için ayrı ayrı üretim ve yatırım tabloları yer almıştır. Çeşitli fabrikaların imalâtı toplanır. İmalâtın büyük işletmeler, küçük sanatkârlar ya da kooperatifler el.yle yapılmış olmasının önemi yoktur. Eğer kooperatif çalışmalarının plânlanması isteniyorsa, o takdirde kooperatif üretimi diğer üretim çeşitlerinden ayrılmalıdır. Çünkü bu üretim çeşidi, yalnız genel gelişmeye değil, kooperatif fikrinin yayılmasına da bağlıdır. Genel denge içinde özel bir dengenin kurulması gerekecek demektir. Sonuç olarak, özel bir yatırım ve finansman plânı yapılmalıdır.

Bu plânları inceleme yetkisi kimin olacak? Devletin, Plânlama Teşkilâtı aracılığıyla yapabileceği tesir kooperatifçileri kuşkulandırıyor. Bununla beraber kooperatifler buhran ve savaş zamanlarında âmme idaresiyle kolaylıkla işbirliği yaptılar, bu işbirliği tesirli oldu. Sonunda kooperatif plânının kooperatiflerce hazırlanması, bu plânın genel plâna uygunluk noktasından Plânlama Teşkilâtınca incelenmesi üzerinde görüş birliğine varıldı. Kooperatif sektörünü belli bir sınırlamaya bağlayan bu ortalama çözüm yolu, şüphesiz tutulacak en iyi yoldur.

BÖLÜM VI

MİLLÎLEŞTİRMELER

Üretim ve değişim araçlarının sosyalleştirilmesiyle millîleştirme 19. yüzyıldanberi birbirine karıştırılır. Bu yüzden sosyalizmi millîleştirmeden ibaret sananlar vardır. Bu görüşten sıyrılmak gerek. Marksçılar kapitalist mülkiyetin kaldırılmasını, mülkiyetin, işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesiyle yenilenen topluma mal edilmesini devrimin hedefi sayarlar. Bu yoldan kurulacak ekonomi rejimini Marx yeter açıklıkla tanımlamamıştır. Fakat işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesiyle birlikte kapitalist mülkiyetin yok olacağı görüşünü ısrarla savunmuştur.

Buna karşılık, işçi sınıfı iktidarı ele geçirmeden mülkiyetin «Burjuva» devletine aktarılmasını şiddetle reddetmişti. Devlet toplumun üst yapısından başka birşey değildir; eğer toplum kapitalist ise, burjuva sınıfı Devlet'e hâkimdir, diyordu Marx. Yani Marx'a göre, kapitalist bir Devlet içinde özel mülkiyet ol-

sun, âmme mülkiyeti olsun, burjuva müesseseleridir. Şu halde millîleştirme kapitalist hâkimiyetinden kurtulmayı sağlayamaz. Sonuç olarak Marksizm millîleştirmeyi reddeder.

Diğer sosyalist okulların millîleştirme üzerinde böylesine kesin yargıya varmadıkları bir gerçektir. Louis Blanc millîleştirmeye taraftardı. César de Paepe millîleştirmeyi sosyalizmin temeli sayardı. Paul Brousse birlikte yönetim sisteminin âmme hayatının tümüne uygulanmasını istiyordu. Jaurès, demokrasinin gelişmesi ve bu rejimin işçi sınıfına sağladığı imkânlar sayesinde âmme yönetiminin kapitalist birikintilerden temizleneceğine inanırdı. Jaurès'in tilmizleri, Edgard Milhaud ve Albert Thomas, gözlerini âmme işletmelerine, millîleştirilen hizmet ve servetlerin yönetimine demokrasi ilkelerinin ve işçi sınıfının sokulmasına çevirmişlerdi. Almanya'da, Avusturya'da ve daha sonra İngiltere'de görülen gelişme üzerine de aynı şey söylenebilir.

Başka sosyalist partiler, meselâ İskandinav ülkeleri, Belçika, Hollanda sosyalist partileri millîleştirmeden vazgeçmişler, daha çok kooperatiflere, plânlamaya, sanayi denetimine yönelmişlerdir. Faşist ve Hitler'ci rejimlerde âmme mülkiyetinin ve âmme işletmeciliğinin genişlemesi, millîleştirmenin bir diktatörlük âleti olabileceğini göstermişti. 1920 yılında millîleştirmenin hararetli taraftarı olan Alman ve Avusturya Sosyal Demokratları'nın yeni programlarında millîleştirmeye karşı soğuk davranmaları bu sebebe bağlanmalıdır.

Fakat İngiltere'de ve Fransa'da millîleştirmeler demokrasi düzeni içine gerçekleştirildi. Bu denemelere dayanarak diyebiliriz ki, bilânço hiç te aleyhte değildir. Şüphesiz, elde edilebilenden daha fazlası bekleniyordu. Bu bakımdan sonuç yetersiz sayılabilir. İşçiler, idare üzerinde kesin bir tesir yapabileceklerini ve kaderlerinin değişeceğini sanmışlardı. Öte yandan kazancın artması, hiç olmazsa aynı kalması, Devlet'e ya da işçi topluluklarına mal edilmesi bekleniyordu. Hiç de öyle olmadı.

Millîleştirilen teşebbüslerin yönetimi işçilere verilmedi. Bu yönetim Devlet'in elinde de değildi. Âmme işletmesi Devlet'in ve personelin ortaklığında, muhtar bir müessese oldu. 1946 Fransız kanunu işletmeden faydalananları da ortaklığa alıyordu. Böylece işletmeler, bir işçi ortaklığı olan kooperatif rejisiyle âmme işletmesi arasında yer alıyordu.

Bazı kararnameler, kanun koyucunun anlayışına aykırı formüller getirmişti. M. Rene Mayer'in 23 Ocak 1948 de ve Laniel hükûmetinin 11 Mayıs 1953 de çıkardıkları kararnameler bu çeşittendi. Yönetim Kurulu Başkanı, Yönetim Kurulunca seçilip ilgili bakanlığın onayına sunulacak yerde, Yönetim Kurulu'nun görüşü sorulduktan sonra bakan tarafından tâyin ediliyor ve bu işlem Başkan'ın Devlet temsilcisi sayılmasına yeter görülüyordu. Faydalananlar temsilcileri yerlerini, o sanayi kolunda özel yetkileri olan kişilere bırakıyorlardı. Böylece 1946 anlayışından kesinlikle ayrılmadan, Devlet nüfuzu gittikçe kuvvetleniyordu. Bu eğilim gittikçe gelişti. Kendini vasî sayan, fakat aslında bir ortaktan başka birşey olmayan hükûmetin tesiri artmıştı. Özel teşebbüsler için esnek olan plân, millîleştirilmiş işletmeler için, Sovyet plânı derecesine ulaşmamakla beraber, kesin bir karakter taşıyordu. Böylece millîleşme Devlet'e doğru kaymış, işçilerin tesiri ve rolü azalmıştı. Bazı sendikacıların hoşnutsuzluklarının sebebi budur.

Özetlediğimiz düzen içinde, Genel Müdür Yönetim Kuruluna karşı sorumlu değildir. Bakan onu işinden uzaklaştırabilir. Durum İngiltere'de de Fransa'dakine yakındır. Aradaki fark, İngiltere'de sendikaların işletme yönetim kurullarına katılmayı kabul etmemiş olmaları ve Devlet'in idarede yerini açıkça almasıdır.

Meseleyi toparlayıp yeniden gözden geçirirsek durumu şöyle tesbit edebiliriz : Devlet'in nüfuzu açıkça artmış olmakla beraber bu gelişme büyük zorluklar yaratmamıştır. Fransa'da işçi-

nin çalışma ve yaşama şartlarında, millîleştirmelerden bu yana göze çarpar bir düzelme vardır. Gerçi 1947 ve 1949 yıllarında kömür işçileri iki büyük ve önemli grev yaptılar. Fakat bu grevlerin ikisi de siyasî maksatla yapılmıştı. Demiryollarında, hava gazında ve elektrikte de birkaç grev yer aldıysa da hiçbirinde meslek alanında önemli bir anlaşmazlık yoktu. İşbirliği her kademede tatmin edici bir şekilde gerçekleşti. Millîleştirilen büyük işletmelerin personeli kararnameyle tesbit edilen bir tüzüğe bağlıdır. Böylece işçiler ve memurlar istikrarlı durumdadırlar. Özel sanayi işçilerine kıyasla daha geniş imkânlardan faydalanırlar. Ücret ortalamaları, benzerlerinden üstündür. Şüphesiz işçiler kendilerini bu işletmelerin tam ortağı saymıyor, mülkiyete ve idareye yeteri kadar katıldıklarına inanmıyorlar. Fakat kendilerini âlelâde işçi gibi de görmüyorlar, memurlara yakın durumda olduklarını anlıyorlar.

Millîleştirilen işletmelerin vardıkları teknik sonuçlar da, genellikle, çok iyidir. Bu işletmeler sayesinde, kalkınma devresinde yetersiz kalmasından endişe edilen enerji ve ulaştırma kollarında eksiklik duyulmadı. Birinci beş yıllık plânı hazırlarken Jean Monnet'nin karşısına çıkan ilk engel, diplomasimizin uğraştığı ilk mesele bu olmuştu. Temsilcilerimizin 1947 Moskova Konferansında durmadan uğraştıkları mesele, Almanya'nın vereceği kömür meselesi idi. İngiltere ve Birleşik Amerika'yla varılan anlaşma, gelişmemizin belli başlı dayanaklarındandır. Köşeyi dönebilmiş olmamızı millîleştirilen işletmelere borçluyuz. Bunda iki önemli faktörün tesiri oldu. Birincisi, mühendislerimizin üstün vasıfları ve bütün personelin gösterdiği çabadır. İşletmeler en ileri hedeflere ulaştılar. Bugünün meselesi artık yokluk değil, üretim fazlalığıdır. İkincisi, yatırımların gelişmesidir. Teknik çabanın payı burada da büyük olmuştur. Fakat asıl mâlî meselenin çözülmesi gerekiyordu. Başlangıçta çare banka kredilerinde arandı. Bu yolun enflâsyoncu niteliğini bilmiyor değildik.

O sırada Amerikan yardımı imdada yetişti. (Marshall Plânı, İktisadî Yardım). Nihayet millîleştirilen işletmeler, Devlet'in kefilliğiyle borçlandılar, bu sayede başarı kazandılar. Devlet de Geliştirme Fonu ve Mevduat Sandığı kanallarından bir kısım kaynakları harekete geçirmişti. Millîleştirmeye başvurulmamış olsaydı gerçekleştirilmesine imkân bulunamıyacak büyük bir eser bu suretle başarılmış oldu.

Malî sonuçların elde edilmesi zamana bağlıdır. Denge heryerde sağlanmış değil. Fransız Kömür İşletmeleri üretim hedefine henüz ulaşamadı. Demiryolları ise, hedefin bir hayli uzağında. Durumun sebeplerinden biri teknik ilerlemeye öncelik verilmiş olması. İşletme şartlarının düzelmesini geciktirebilecek olan tasarruf politikası yerine, hizmeti ve randımanı düzenleyecek harcamaların yapılması yoluna gidildi. Teknisyenlerin davranışları biraz aşırı olmuş olabilir. Öyle de olsa, bunu ilerlemenin bir karşılığı saymalıyız.

Teknisyenlerin iddiası şu: Genel fiyat seviyesi ya da sosyal hizmet düşüncesiyle, çoğu zaman, hizmetlerin ve malların maliyetleri bile ödenmemiştir. Özellikle ulaştırma konusunda, belli bir üretim çeşidini arttırmak ya da belli bir bölgeyi yararlandırmak amacıyla bu çeşit uygulamalara gidilmiştir. Devlet bu gibi tedbirlerin alınmasını gerekli gördüğü zaman, kabul ettirdiği fiyatla maliyet arasındaki farkı ödemelidir. Böyle yapmazsa, hizmet bedelinin ödenmemiş ya da tarifelerde indirim yapılmış olmasını, işletme açığı olarak, karşısında bulacaktır.

Bu iddianın değerini inkâr etmiyorum. Ama bir gerçeği de gözden uzak tutmamalıyız. Genel yarar için karar almaya zorlanan ve bu yoldan yük altına sokulan millî işletmeler kazançlı olanlar arasından seçilmelidir. Böylesine bir davranış kazanca katılmanın bir şekli sayılabilir. Zararlı ya da başa baş işletmelerin bu çeşit yükler altına sokulmasını haklı göstermek zordur. Kaldı ki, Devletin alınmasını istediği tedbirlerin maliyetini

hesaplamak her zaman kolay olmaz, hattâ bazen imkânsızdır. Demiryolları tarifelerinde durum böyledir. Ulaştırma kolunda kesin maliyet çok kere bilinemez.

Öte yandan iyi ya da kötü idare, hizmetin teknik niteliği gibi unsurlar da maliyete tesir eder. Hizmetin kötü, maliyetin düşük olması mümkündür. İngiliz demiryollarında durum böyledir. Halk rahatsızlıktan, trenin yavaş gittiğinden, geçikmelerden şikâyetçidir. Şikâyeti gerektiren durumların sebeplerini millîleştirmede görenler var. Hattâ bu konu İşçi Partisi içinde de tartışılmıştır. Malî dengenin sağlanması için kaliteden fedakârlık iyi bir çare değildir. Fakat kötü idarenin zararlarına göz yummaktan da kaçınmak gerekir. Maliyet tam bir ölçü olmaktan uzaktır.

Bazen uluslararası fiyatlarla kıyaslama yoluna gidilmiş, kömür ve enerji için bu metod kullanılmıştır. Ama bunlar birbirine benzeyen, yani kıyaslanması mümkün maddelerdir. Tarifeleri çok karışık olan ulaştırma için durum aynı değildir. Bir ton kömür ya da bir kilovat saat enerji her yerde birdir. Fakat bir ton-kilometre, dünyanın her noktasında aynı olamaz. Bu sebeple de fiyat tespitinde kesinlik sağlanamaz. Tahmine dayanan hesaplar kesin sonuç veremediğinden, malî dengeye çok zaman denemeler yoluyla varılır.

Fransa'da millîleştirmeden alınan sonuçlar bütünü içinde olumludur. Fransız ekonomisini yeniden kurmak, kalkındırmak hedefine ulaşıldı. Öyle ki, millîleştirilen işletmelerin çoğu bugün önemli bir tenkidin karşısında olmadığı gibi, bunları eski durumlarına getirmek de söz konusu edilmiyor. Dâvâ gerçekten kazanılmıştır.

Ortaya yeni yeni meseleler çıkıyor. Millîleştirmelere devam etmeye lüzum var mı? Millîleştirmelerin sınırı ne olmalı? Kapitalist toplum içinde görev alacak sosyalist yönetimli bir hükûmet millîleştirme yolları aramalı mı?

(1)

Millîleştirmelerin Değeri

Millîleştirme teşebbüsleri genellikle iyi sonuç verdi. Teknik bakımdan tam bir başarı sağlandı. Sosyal alanda elde edilen sonuçlar da küçümsenemiyecek önemdedir. Malî dengenin kurulması gerçi uzun sürdü. Bunun sebebi, Fransız maliyetlerini düşürmek için Devlet'in işletmeleri uluslararası fiyatların altında fiyat uygulamalarına zorlamasıdır. Millîleştirilen işletmeler Devlet'in elinde, özellikle kalkınma devresinde, ekonomi politikasının çok yararlı birer vasıtası oldu.

Yeni sosyalist programların kaleme alındığı sırada millîleştirmeye şiddetle saldırılmıştı. Bu yüzden Orta Avrupa ülkelerinde (Almanya, Avusturya, İsviçre) millîleştirmeleri geri plâna atan programlar ortaya sürüldü. Bu programlarda esnek plânlama rejimi içinde serbest rekabetin üstünlüklerinden söz ediliyordu. Hükûmet, ancak serbest rekabet işlemediği zaman, başka tedbirler arasında, millîleştirmeye başvurabilecekti. Kurulmakta olan bir tekelin karşısına malî ve teknik bakımlardan kuvvetlendirilmiş, rakip bir işletme çıkarılacaktı. Bu rekabet bir özel ortaklık ya da bir karma ekonomi ortaklığının rekabeti olabilirdi. Gerekirse millîleştirilmiş bir işletme de özel tekelin karşısına dikilebilirdi. Tek bir yönetim altında birleşmeye çalışan özel teşebbüslerin millîleştirilmeleri en son düşünülecek bir tedbir sayılıyordu.

İngiltere'de Hugh Gaitskell'in ve Douglas Jay'ın millîleştirmelere yönelttikleri hücumlar doktrinden değil, siyasî düşüncelerden doğmuştu. İşçi Partisi'nin önderi, gerçekleştirilen mil-

lîleştirmelerin şiddetle tenkid edildiğini görüyordu. Tenkitlere sebep olan aksaklıklar gerçi millîleştirmeyle ilgili değildi. Demiryolarının ve Londra tramvaylarının yetersizliği işletme kurullarının şöhretine çok zarar vermişti. Aslında işletme kurulları demiryolu şebekesindeki bozuklukların ve sermaye yokluğunun kurbanı oluyorlardı. Bir yandan da, gerek özel sanayide gerekse millîleştirilen sanayi kollarında çalışan işçilerin hayat seviyesi yükseldikçe, düşünce tarzlarında değişiklik oluyor, sertliğin kaybolduğu görülüyordu. Başbakan Macmillan ,eskiden İşçi Partisi'ne oy veren bir çok işçilerin oylarını Muhafazakârlar'a verdiğini görmüştü. Bundan, işçi sınıfının genel olarak burjuvalaşmakta, proleteryanın kaybolmakta olduğu sonucunu çıkarıyordu.

Önce bu görüşü inceleyelim. Refahın yükselmesi, şüphesiz, işçinin düşünce tarzın yavaş yavaş değiştirir. Dickens'in, Engels' in ya da Dr. Villermé'nin anlattıkları 19. Yüzyılın birinci yarısındaki sefil proleteryadan uzak olduğumuz bir gerçektir. Emeğinin işçiye yaşama imkânlarını sağlamadığı utandırıcı lekeler belki hâlâ var. Fakat istisnalar tartışma konusu ve yargı dayanağı olamaz. Adalet isteyen, bunu elde edebileceğini anlayan 19. Yüzyılın ikinci yarısı proleteryasından da uzaktayız. 1948 de başlayan bu kuşak Enternasyonal'i ve Sosyalist Partilerini meydana getirmiş, Komün'de ayaklanmış, kanlı grevlere başvurmuştu. Bugün, 1930 buhranına ve savaşa rağmen, işçi sınıfı yaşayışını düzeltmiş durumdadır. Olaylar «yoksullaşma» kanunu adı verilen görüşün hatalı olduğunu meydana çıkardı. İşçi, genel olarak, yeterli bir hayat sürmekte, çocukları ileri bir öğrenim, hattâ bunlar arasında kabiliyetliler yüksek öğretim seviyesine ulaşabilmektedir. Konut imkânlarının ihtiyacın altında olduğu doğrudur. Fakat bütün Batı ülkelerinde refah yolunda ileri adımlar atılmakta, çok yavaş da sayılsa, sıkıntılara çare yetiştirmektedir. İstenilen lüks değil, temiz bir hayat, asgarî

rahatlıktır. İşçi biraz düşündüğü, kendi kaderini Sovyet işçisinin kaderiyle karşılaştırdığı zaman, yüz yıllık teknik ilerleme ve sosyal mücadelenin sağladığı yükselmeyi anlıyor. Beyaz ekmek Avrupası'nın karşısına kara ekmek Avrupası'nı koyuyor, beyaz ekmeği tercih ediyor.

İşçinin hayatındaki gelişme ister istemez siyasî alanda tesirini gösterir. Bu hayatın devreleri vardır. Birinci devrenin davranışı katlanma, ikinci devreninki ayaklanma ve şiddete başvurma olmuştu. Zamanımızla sona ermekte olan üçüncü devre ise istek, reform ve sendikacılık devresidir. Bugün demokrasi, işçiye yalnız dileklerini söyleme imkânını değil, siyasî ve iktisadî iktidarın bir kısmını da sağlıyor. İşçi sınıfı artık yalnız «isteyen» durumunda değildir; âmme kuvveti içinde yeri, sorumlulukta payı vardır. Artık mümkün olanı, olmıyanı ayırabilmekte, inat etmenin zararlı olabileceğini anlamaktadır. İlerleme belki yavaş oluyor; fakat bu yürüyüşte sabırlı bir kararlılık, bir kesinlik var.

Zamanımızın işçisi, genellikle, devrimci değildir. İzin verirseniz diğer ülkelerde olduğu gibi Fransa'da da çözülmez bağlarla Moskova'ya bağlanmış olan komünistleri bir yana bırakalım. Bunların sayıları, şüphesiz, Fransa'da ve İtalya'da, İngiltere'de olduğundan daha fazladır; fakat komünist seçmenlerin ya da C.G.T. üyelerinin, hattâ belki de Komünist Partisi'ne yıllık ödeyen üyelerin sayısından yine de azdır. Muhafazakârlara, kapitalistlere karşı savunma ihtiyacını duyan, komünistleri daha kararlı sanan seçmenlerin ya da sendikacıların büyük kısmı bu Parti'ye katılır ya da oylarını bu Parti lehine kullanır. Fakat çok ileri gidilmesini bunlar da istemezler. Bu durum C.G.T. nin yönettiği grevlerde görülüyor. Grev siyasî ya da ihtilâlci bir manzara gösterir göstermez heyecan düşüyor, parolaya boş veriliyor. 1948 madenciler grevini inceleyiniz. Madenlerde bakım çalışmalarına da son verilmesi emri gelir gelmez her şey sü-

ratle sona ermişti. Meslek menfaatlerinin savunulması mı? Evet! İhtilâl mi? Hayır! Enerjik bir harekete en fazla taraftar olanların düşüncesi işte budur. Bundan ötürü C.G.T. önderleri hareketlerinde diğer sendikaların, meselâ C.F.T.C. (Fransız Hıristiyan İşçiler Konfederasyonu) nun ortaklığını ararlar. Bu Konfederasyon da bir başka hesabın peşindedir. Geçmişi ve Hıristiyanlığa bağlılığı ile verdiği teminat karşılığında, Komünistler'le ittifaktan bir kuvvet gösterisi faydası bekler. Bugünkü işçi sınıfının ortak anlayışı budur. Ama bu durum Hıristiyan sendikalarına bağlı olanların M.R.P. ye oy vermelerine engel olmaz. Tersine, sendikacılıktaki aşırı hareketleri siyasî ağırbaşlılıkla denkleştirir.

Eskiden İşçi Partisi'ne oy veren birçok işçilerin şimdi oylarını Muhafazakârlar'a verdiklerini söyleyen Macmillan ya da Hugh Gaitskell'i yalanlamak için tam yetkili olmadığımı biliyorum. Fakat söz konusu işçiler sendikalarından ayrılmamışlar, oylarını kullanırken herhalde gözü kapalı sürüklenmeye karşı korunma yolları aramışlardır.

Bugünün işçisinin düşüncesi şu: gerçekleştirilen reformları savunmak; işçinin elde ettiği hak ve imkânları tehlikeye sokan komünist tehdidini savmak, fakat bunun yanında gözü kapalı sürüklenme ihtimalinden de uzak durmak. Bugünün işçisinin Fourmies, Decazeville, Carmaux, hattâ Villeneuve-Saint-Georges grevleri savaşçısıyla benzerliği yok gibidir. Hamurunda ihtilâl mayası kalmamıştır. Öte yandan, işçinin elde ettiği hak ve imkânların sürekli olduğu ya da elde edilmesi gereken başka bir şey kalmadığı söylenemez. Bugünün işçisi, işçi hareketinin akla ve mantığa uygun yolda yürümesiyle birlikte, bu hareketin sürekli olmasını da istiyor. Sendikanın gücünü ve tesirini devam ettirebilmesinin sebebi budur.

Sendikanın, gücünün artması yüzünden, üye sayısının azaldığını öne sürenler olmuştur. Ne Almanya'da ne de Anglo-sak-

son ülkelerinde böyle bir azalma olduğunu sanıyorum.

Fransa'da sendikaların birçok merkez arasında bölünmüş olması, meseleyi daha çok karıştırıyor. Ayrıca bazı meslek grupları da muhtar durumdadır. Sendikalı işçi sayısı üç milyon olarak hesaplanıyor. Bu sayı 1936 da ve Kurtuluş'tan sonra ulaşılan en üst noktaların altında, hattâ onların yarısı kadardır. Fakat sendikaların bölünmüş olduğu diğer bir devrenin, 1921-1934 devresinin rakamlarından üstündür. Sendikalı sayısında değişmeler istatistikçileri şaşırtacak kadar yaygın ve hızlı olmaktadır. Bununla beraber, meslek içi seçimlerde (Sosyal Güvenlik, Teşebbüs Komiteleri, işçi delegeleri) işçi topluluğunun ilgisiz kalmadığı, sendikanın verdiği talimatı büyük bir dikkatle izlediği görülmektedir.

Çözülme yönünde genel bir eğilim yok. İşçi sınıfı şüphesiz doktrinlerden, prensiplerden ve nazarî görüşlerden uzaklaşıyor. Ama ortak menfaatlerini savunmaya ve sağlamaya kararlıdır.

İşçinin, kaderinin kapitalist rejimin gelişmesiyle düzeleceği kanaatine varması, bu sebeple sınıf kavgasının yumuşaması, hattâ sınıf duygusunun yavaş yavaş kaybolması, iki sınıf arasında bir çeşit uzlaşmanın ortaya çıkması ihtimali yok mu?

Şüphesiz, sınıf kavgası geçmişte olduğu kadar keskin ve sert değil. Bir yandan, demokrasinin gelişmesiyle, işçiyi patrondan ayıran uzaklık azalmış, öbür yandan ferdî teşebbüslerin yanı sıra çoğu zaman patron da ortadan silinmiştir. Patronun yerini müdürler, genel müdürler almaktadır. Bunlar mühendis olarak işe başladıkları günden beri işçinin tanıdığı insanlardır. Daha üst kademede başkanlar, temsilci üyeler, yönetim kurulu üyeleri bulunabilir. Fakat bunlar, genellikle, sermaye çıkarlarını temsil eder, tatbikatla ilgilenmez, emir vermezler. Yani idare etseler bile görünmezler, duyulmazlar, iradeleri pek hissedilmez.

Orta büyüklükte sanayide patron belli bir insandır. Şirket

ortaklık şeklini alsa da eski durum devam eder. Burada sınıf ayrılığı keskinliğini muhafaza ediyor demektir. Patronun şatosuyla, harap ya da modern işçi mahalleleri birbirinden ayrı, karşı karşıyadır. Şahsî temaslar, paternalizm (*), beşerî münasebetler kaygısı, verimi artırmaya elverişli bir iklim yaratma düşüncesi karşılıklı davranışlarda sertliği azaltabilir. Dokunulmaz patronluk artık hemen hemen ortadan kalkmış gibidir. İşçi sınıfının maddî şartları düzelmiştir; ama sınıf kavgası şuuru görünür şekilde yine de devam ediyor. Kavganın keskinliği azalmış olabilir; ama işçi sınıfının yarısını kapsayan orta boyda sanayi alanında hâlâ yaşıyor.

Her yerde bir yumuşama var, hiç bir yerde tam bir değişme yok. En ehliyetli, en çok ücret alan işçi bile siperin öbür yanına geçtiğini aklından geçirmiyor. Kaderinin iyiye gitmesinden muhakkak ki memnundur, bunun sürekli olacağına inanıyor. Geleceğin engellerle dolu sefalete götüren bir yol sayıldığı devirler geride kalmıştır. İşçi, ileriye ve iyiye gittiği inancındadır. Eskiden bisikleti vardı; sonra motosiklet sahibi oldu. Şimdi otomobil istiyor, çamaşır makinası, buzdolabı, ışıklı ve temiz bir konut istiyor. Gerçi bütün istediklerine henüz sahip değil, fakat onları yaldızlı rüyalarda değil, kredi sayesinde gerçeğin ta içinde bulacak, elde edebilecektir. Ev eşyası ihtiyaçları için verilen kredilerin genişlemesi hem işçinin daha iyiyi elde etmek azmini, hem de geleceğe güvenini gösterir.

Geleceğe güven, kapitalizme güven anlamına gelir mi? Bugün işçinin kapitalizmden mutlaka sefalet doğacağı düşüncesini benimsediğini kabul ediyorum. Fakat kapitalizmden ancak iki yoldan yararlanabileceğini anladığını da biliyorum. Bu yollardan biri, sendikaların ve demokratik işçi kuruluşlarının bir

---

(*) **Patronun anlayış ve fedakârlığına dayanan çalışma düzeni (Çeviren)**

yandan patron, öbür yandan Devlet üzerine baskı yapabilmeleridir. Bu baskı ortadan kalkarsa tutumun ve gerçeğin değişeceğini, işçi, işgal yıllarındaki tecrübeleriyle anlamıştır. İkinci yol, kapitalist refah yerine kolektif refahın konulabileceğini, bu refahın eşitlik ve süreklilik bakımından daha yüksek değer taşıyacağını sosyalizmin ispatlamış olmasıdır. Bu tesir ortadan kalkarsa denge bozulacak, işçinin refahı tehlikeye düşecektir.

İstikrar 20. Yüzyıl işçilerinin başta gelen ihtiyaçlarındandır. Emeğin bir işyerinden başka bir işyerine, bir iş pazarından başka bir iş pazarına geçişi kolay olmaz. İktisatçılar buna akıcılık eksikliği derler. Bu yüzden kapitalist faaliyetin iniş çıkışlarına işçi, istese de, her zaman uyamaz. Sonuç olarak, konjonktür değişmelerinin yarattığı sıkıntının önemli bir kısmı işçi omuzlarına yüklenir. Sıkıntıya düşen işçinin sürekli ilerleme ümidi kırılır, ev ihtiyaçlarını karşılamak ya da ev yaptırmak için yararlanabileceği kredi ve prim gibi imkânları kullanma yolları daralır. Belli vadelerde oldukça önemli ödemeler yapmak zorunda olan işçinin oturduğu yeri değiştirmesi, ya da uzunca bir süre işsiz kalması felâketli sonuçlar doğurur. Bu zorluklar emek pazarında tıkanıklıklar yaratır, işçinin elde edebildiği yaşama rahatlığını tehlikeye düşürür. Kapitalizm bu tehdidiyle işçinin elde ettiği hak ve imkânları devamlı olarak baskı altında tutar.

Gerçi bu tehdit son yüzyılın sefaleti ile kıyaslanamaz; fakat kapitalizmin asıl gayesinin kazanç olduğunu, genel refahın ikinci derecede önemli bir sonuç sayıldığını hatırlatan bir olaydır. Durum, Marksçı tahlilde olduğu gibi, ayaklanmayı değil, refahın sürekliliğini sağlayacak kadar istikrarlı bir rejimin araştırılmasını gerekli kılıyor. Bugünün sosyalizmi bu araştırmayı kendine ödev edinmiştir.

(2)

İktidar Denemesi ve Millîleştirme

Sosyalist eğilimli bir hükûmet millîleştirme tatbikatına girişsin mi, girişmesin mi? Kapitalist üretim ve değişim araçlarının sosyalleştirilmesi, değer fazlasını topluma mal edecek, emeğin yarattığı değerin bütününü bu yoldan işçiye aktaracaktır. Değer fazlasının önemli bir parçasının, üretimi artırabilmek için sabit sermayeye katılması gerektiğini unutmamak gerekir. Millîleştirmede de durum aynıdır. Böylece, yatırılan sermaye sanayicinin değil, toplumun olacaktır. Fakat işçinin üretimden alacağı pay bugün dağıtılan sermaye payı (dividant) miktarından fazla artamıyacaktır, hattâ o kadar bile artamıyacaktır. Çünkü millîleştirme eski mal sahiplerine tazminat ödemeyi gerektirir. Bu tazminatın faizi, yirmi ya da otuz yıllık amortisman süresi vardır. Bundan başka, yatırımlar otofinansman yoluyla karşılanamıyorsa borçlanma yoluna gitmek, borcun da yıllık taksitlerini karşılama zorunluğu ortaya çıkar. İşletmenin kazancından bütün bunlar indirildikten sonra geri kalanın hepsi işçiye verilse bile gerçekte önemli bir fark olmıyacak, hattâ Devlet'in alacağı pey yüzünden bu fark belki daha da küçülecektir. O halde millîleştirmenin sonucu işçi payını artırmak değil, kapitalist için yeni haklar yaratmamak, sermaye artışını topluma mal etmektir.

Millîleştirmenin ya da sosyalleştirmenin faydaları bir de şöyle sıralanabilir: Kapitalist mülkiyet, onunla birlikte kumanda etme hakkı kalkar. Bu hak toplum adına işleyen, yetkilerini teknisyenlerin aracılığıyla kullanan organlara verilir. İşçi-

lerle yararlananlar bu yönetim organlarında yer alırlar, toplumun temsilcileri olarak teknisyenler üzerinde belli bir denetleme hakkı kullanılır. İşletmenin yapısında önemli bir değişiklik olmuş, işletmeyi en yüksek kazancı elde etme amacından başka bir amaca yöneltme imkânı sağlanmıştır. Millîleştirilen işletmelerin «teknokrasi» nin pençesine düşmesinden, yalnız teknik hedeflere yöneltilmesinden korkulabilir verimi arttırmak, yatırımları genişletmek, maliyetleri düşürmek gibi... Bu korku hayalî değildir. İşletmeleri her yönleriyle en iyi bilenler teknisyenlerdir. Üretim ve yatırım meseleleriyle malî, ticarî ve sosyal konuları en yakından bilen onlardır. Millîleştirilen işletmelerin meselelerini hükûmet genel açıdan, işçilerle yararlananlar ise kendi özel açılarından incelerler. Teknisyenler işletmenin gerçek temsilcileridir. Kendilerini işletmenin bir parçası sayarlar; meseleleri işletme açısından incelerler.Her olayın her işin işletme üzerinde bugün ve yarın yapabileceği tesirleri araştırır, bu bakımdan biraz da ferdî teşebbüslerin patronuna benzerler. Şu farkla ki, teknisyen varılan sonuçla, yani kazançla doğrudan doğruya ilgili değildir. Sonuç iyi ise, başarısından maddî zenginlik sağlamaz, manevî zevk duyar. O halde teknisyenin görüşü daha serbest, geleceğe açılan penceresi daha geniştir.

Teknisyen elinde idarenin zararlı olabileceğini kabul etmiyorum; tersine, bu idarenin patron idaresinden daha uyanık olduğuna inanıyorum. Bununla beraber, teknokratik bir yönetim şeklinin bazı kusurları olabileceğini de kabul etmek gerekiyor. Bunlardan biri, anlayış eksikliğidir. Bu kusur, gerçi, bütün işletmelerde yoktur. Bazıları duygu, bazıları düşünce, bazıları da tecrübe yoluyla bu kusurdan sıyrılmasını bilmişlerdir. Fakat en duygulu, en bilgili, en tecrübeliler bile böyle bir tehlikeyle herzaman karşılaşabilir. Büyük bir işletmenin idaresi insanlara karşı aşırı ölçüde yumuşak, olaylar karşısında aşırı derecede katı davranma eğilimlerinden kurtulmak zorundadır. İdare uz-

laştırıcı formülleri değil, aklın gösterdiği yolu izlemelidir.

Teknisyenin sebep olabileceği ikinci tehlike, genel menfaatin ihmalidir. Teknisyen tümü gözetmez, alıştığı yoldan yürür. Belki de gücü yetmediği için böyle yapmak zorundadır. Tümü gözeteyim derken işletme elden gidebilir. İnsan ve olay münasebetlerinin karışıklığı içinde teknisyen sorumluluğunu taşıdığı işletmenin değerini ortaya koymalıdır. Bunun yanısıra, iktisadî faaliyetlerin bütününü gözetme sorumluluğunu yüklenecek birine ihtiyaç vardır. Bu görevi teknisyenin yanında ya da üstünde yer alan toplum temsilcileri yürütecektir. İşletme dengesinin hangi çerçeve içinde kurulacağını, bütün üzerinde bir tablo olan plâna göre tesbit etmek gerekir. İşletmenin çıkarıyla genel çıkar arasında çatışma olabilir. Teknisyen, bilim verilerine dayandığı iddiasıyla, kesin karar yetkisine sahip olmak ister. Teknisyenin fabrika görüşünü her zaman öne sürmemesi, fabrika çıkarını genel menfaat karşısına dikmemesi çelişmeyi ortadan kaldırmaz. Kesin bir teknokrasi ciddî bir tehlikedir; teknisyen mutlak âmir olmamalıdır. Ama onsuz da hiçbir şey yapılmamalıdır.

Devlet'in, yani hükûmetin millîleştirilen işletmeler üzerindeki tesiri de tenkid konusu oluyor. Bu müdahalelerde bazen askerce bir sertlik, bazen de demagojik bir güçsüzlük görenler var. Tenkitler arasındaki çelişmeler bunların ciddî bir değer taşımadığını ortaya koyuyor. Hükûmetlerin millîleştirilen işletmeler üzerinde bazen genel menfaat düşüncesiyle baskı yaptıkları bir gerçektir. Bu baskının, özel sektöre yapılan baskılardan daha ağır olduğunu sanmıyorum. Kanun koyucu, millîleştirme kanunlarıyla fabrikalar kurarken, sanayi ya da ticaret alanında âmme işletmeleri meydana getirirken, bunlara muhtariyet tanıyarak gereken tedbiri de almıştır. Muhtariyet kesin bir bağımsızlık olmamakla beraber, işletmelere serbest hareket imkânı sağlanmıştır. Şüphesiz, millîleştirilen işletmeler bürokrasi

hastalığından tamamen kurtulamamışlardır. Aynı şey bir kısım kapitalist işletmeler için de söylenebilir. Zamanımızın bu hastalığına, yalnız yetkilerin değil, sorumlulukların da dağıtılmasından başka çare yoktur. Böylece her işletme herhangi bir izne ihtiyacı olmadan karar alma yetkisini kullanabilecek, fakat bu yetki yalnız idarî değil, malî ve cezaî sorumlulukla da karşılanacaktır. Kanun prensibi koymuş, fakat uygulama yeteri kadar düzenlenememiştir.

Millîleştirilen işletmelere yöneltilen tenkitler çoğu zaman büyütülmüş, bazen de kötü niyetle yapılmıştır. Millîleştirme çağdaş toplum içinde kapitalist alanı daraltan bir müessesedir, öyle kalacaktır.

Buraya kadar söylediklerimizden, altmış yıl önce söylendiği gibi, üretim ve değişim araçlarının tamamının millîleştirilmesi gerektiği sonucu mu çıkıyor? Şüphesiz hayır! Bir kısım sosyalist partiler, özellikle İngiliz İşçi Partisi, tam sosyalleştirme prensibini reddeder. Her zaman ihtiyatlı olan İngiliz Sosyalist Partisi, Birinci Dünya Savaş'ından sonra, ana sanayinin millîleştirilmesi prensibini benimsedi, iktidarda bulunduğu sırada bu programın en önemli parçasını gerçekleştirdi. Bugün aynı yolda yürümek gerekip gerekmediğini tartışıyor (*), fakat bu politikayı da reddetmiyor. Bütün diğer batılı sosyalist partiler millîleştirmelere birinci derecede önem verdikten sonra, bunun gereği üzerinde geniş bir tartışmaya giriştiler. Şimdi bu partilerin çoğu, biraz daha yumuşak olmakla beraber, eski tutumlarında devam ediyorlar. Yalnız Orta Avrupa Partileri, olağanüstü şartlarda millîleştirmeye başvurma kararına varmışlardır. Bu alan-

(*) **1964 Sonbaharında yeniden iktidara geçen İşçi Partisi ana Sanayinin esas unsuru olan çelik sanayiini yeniden millîleştirme yolunda kararla ilerlemektedir.** (Yayınevinin notu)

da bütün diğer partilerden daha ileri giden Alman Sosyal Demokrat Partisi serbest teşebbüs ve serbest rekabetin, gerçekten serbest olmak şartıyla, Devlet denetimi altında teminata bağlanmasını gerekli sayıyor. Denetimin gayesi belli emirleri kabul ettirmek değil, serbestliği sağlamaktır. Eğer tekeller kuruluyorsa, Devlet ya yasaklar koyacak ya rekabeti canlandıracak bir özel teşebbüsü tekel kurma çabalarının karşısına dikecek, ya da bir âmme işletmesi kurarak veya tekel çabasında olan teşebbüsü millîleştirerek bunları önleyecektir. Millîleştirme alanını bundan daha çok daraltmak mümkün değildir.

Bir sosyalist bu formülü kabul edemez. Çünkü bu görüş, kapitalizm hakimiyetinin ve sömürücülüğünün devamını benimseme anlamına gelir. Plânlamanın, Devlet denetiminin, güdümlü ekonominin her çeşidinin faydasını inkâr etmem; ama bütün bunların tesirleri sınırlıdır. Eğer plân Sovyet Plânı gibi sert bir plân değilse, doğru yolu gösterme, en değerli tavsiyelerde bulunma, hattâ Devlet'in yardım elini uzatması bile, gayesi değişik olan bir teşebbüs karşısında tesirsiz kalabilir. Alman Sosyal Demokrat Partisi bu noktada neo-liberalizmin ve Prof. Erhardt'ın formüllerini benimsemiştir. Bu formüllerin, en azından, sosyalist görüşlere uygun düşmediği, kapitalist rejimin devamını kabul etmek anlamına geldiği söylenebilir.

Bir sosyalist hükûmet iktidara gelir gelmez herşeyi millîleştirmelidir demek istemiyoruz. Bunu yapabilir mi? Muhakkak ki hayır! Hükûmet, adımlarını imkânlarla ölçülü atmalıdır. Bazı kurallara uymak zorundadır. Bir kere işçi çalıştırmıyan ya da devamlı olarak işçi çalıştırmıyan ferdî teşebbüslerin millîleştirilmesini haklı göstermek mümkün değildir. Bunlar tarımda aile işletmeleri, küçük sanatkârlar ya da esnaftır. Sayıları çoktur. Avusturya Sosyalist Partisi bu ülkedeki teşebbüslerin çoğunluğunun kapitalizm ve millîleştirme sınırları dışında olduğunu söyliyebiliyor. Batı Avrupa'nın diğer ülkelerinde de durum aynı.

Sayıları çok olmasına rağmen küçük teşebbüsler millî hasılanın oldukça az bir miktarını üretir. Verimleri de, genellikle, düşüktür. Tam ekonomik açıdan bakınca bu teşebbüslerin devamını yerinde görmek güçtür. Öte yandan, bu teşebbüslerin büyük kısmı kapitalist firmaların yörüngesinde yaşar; hattâ, bazen, bu firmalara doğrudan doğruya bağlıdırlar; onların komisyonculuğunu ya da perakendeciliğini yaparlar. Bazen de, bu derece sıkı bağlarla bağlı olmamakla beraber, kapitalist teşebbüslerin piyasada kurdukları hâkimiyetin tesiri altındadırlar. Tarımda durum böyledir. Aile işletmeleri yalnız aile ihtiyaçlarını karşıladıkları takdirde sermaye kanununun tesirinden kurtulurlar. Fakat köylü pazara girdiği anda derhal kapitalist ticaretin peyki durumuna düşer. Köylünün alım ve özellikle satış kooperatifleri yoluyla kendini koruması mümkün. Bunun Danimarka'da, Yeni-Zellanda'da hattâ Fransa'da dikkate değer örnekleri var. Fakat bu yol her zaman başarılı olmuyor. O zaman pazarı teşkilâtlama kanununa başvurmak gerekir. Fransa'da, ticareti O.N.I.C. ye verilen tahılda durum böyledir. Bu yoldan bir millîleştirme hazırlığı yapılmakta olduğunu söyliyebiliriz. Buna karşılık, teşkilâtlı, güdümlü, çok sayıda kooperatifli geniş bir ekonomi sektörü vasıtasıyla, özel sermayenin girişeceği aşırı bir bütünleme hareketine karşı durmanın mümkün olduğu da söylenebilir. Deneme, sanayide olduğu gibi ileri bir bütünlemenin randımanı düzeltmeye her zaman elverişli olmadığını göstermiştir. Büyük bir buğday, bir şarap fabrikası niteliğinde işletmeler düşünülmüştür. Bunlar ancak belli şartlarda gerçekleşebilir. Meselâ ekilebilir toprak bir bütünlük, parçaları bakımından bir benzerlik göstermiyorsa ne büyük bir değirmen de de büyük bir şarap imalâthanesi kurulabilir. Öte yandan, bütünleme geleneklerden ve gerçeklerden çıkan direnmelerle karşılaşır. Şüphesiz, birleşmeler personelde indirim sağlayacak, o zamana kadar tarımda ve tezgâhlarda çalışanlar

başka yerlerde iş bulamıyacaklardır. Bu olay üçüncü sektörü kabartacak, bütünleme geleneksel alandan çağdaş alana aktarılmış olacak, toplam üretim maliyeti yükselecektir. Sonuç olarak küçük tarımı, tezgâhları ve küçük dükkânları millîleştirip sanayileştirmek hiçbir işe yaramıyacaktır. Ayrıca bu yüzden bir sosyal buhran doğacak, buhranın giderilmesi açıkta bırakılan zavallıların uzun bir sefalet devresinden sonra yeniden yaratılacak iş imkânları içinde az çok sun'î hizmetlerde çalıştırılmasıyla mümkün olabilecektir. Belki gelişme bu küçük işletmelerin de birleştirilmesine, millîleştirilmesine varacak, ama bu varış toptan ve sert olmıyacaktır.

Millîleştirme alanının ötesinde kapitalizm alanı uzanır. Bu iki büyük alanın arasında bir de üçüncü alan var. Burada çok az sayıda işçi çalıştıran teşebbüsler yer alır. Bunlar ağır millîleştirme makinesini işletmeye değmez. 1946 tarihli kanunların millîleştirme dışında bıraktığı maden ve elektrik işletmeleri bu çeşit teşebbüslerdir. Bunların birleştirilmesinde genel menfaat yoktur, meğerki bir bütünün parçaları olarak işletilsinler.

Sanayinin geri kalan kısmı millîleştirmeye açık alandır. Bu demek değildir ki sosyalist hükûmet palayı sıyırıp bunların üzerine saldıracak. Her şeyden önce millîleştirmenin tüketiciye, işçiye ve genel menfaate aykırı düşmiyeceğini tesbit etmek gerekir. İşçi sınıfının önceden tatmadığı bir rahata erişip kapitalizme müteşekkir olmasından korkan bazı Alman ve İngiliz sosyalistlerinin görüşünü yukarda belirtmiştim. Bu görüş, bu şekliyle, yanlış. Doğru olan şu: işçi sınıfı sistemli bir millîleştirme için ıstırap ve sıkıntı bedeli ödemeyi kabul etmiyecektir. Gelişme halinde bir sanayi düşününüz: işçiler iyi ücret alıyorlar, işsizlik tehlikesinden uzak yaşıyorlar, üretim iyi yürüyor, verim artışı yeni ümitler doğuruyor. Böylesine yerleşmiş bir dengeyi vakitsiz bir millîleştirmeyle bozmaya kalkışmak boşunadır.

Bir işletmenin yüksek maliyetle üretim yapması onun mil-

lîleştirilmesi için yeter sebep olamaz. Hattâ çoğu zaman kapitalist bunu ister. Bu sayede hem iflâstan kurtulacak hem de başarısızlığın kusurunu millîleştirmeye yükleyecektir. Millîleştirme bazen de bir zaruret olur: bunun klâsik örneği demiryollarıdır ama bu, belki de, bir istisnadır.

Zaruret olmadan, derinlemesine bir incelemeye dayanan bir plân hazırlanmadan millîleştirmeye başvurulmamalıdır. Çeşitli sosyalist programlarda bazen millîleştirme tavsiyeleri yer alıyor. Ana sanayi, tekel yoluyla serbest rekabeti baltalıyan işletmeler bunlar arasındadır. Bu görüş bence yersizdir. Millîleştirme teşebbüsleri şartlara bağlıdır; iktisadî ya da siyasî olayların ışığında incelenmelidir.

Millîleştirme belli bir sanayie hâkim olan teşebbüslere ya da teşebbüs gruplarına uygulanmalıdır. Belli bir imalâta katılan ya da aynı hizmeti yapan bütün teşebbüsleri birden millîleştirme yoluyla toplum yararına bir tekel kurulmasının yerinde olup olmadığı çok tartışılmış bir konudur. Bazıları Devlet'e aşırı bir güç veren tekelin sakıncalarını ortaya koymuşlar, âmme sektörüyle rekabet edebilecek bir özel sektörün devamında fayda gördüklerini açıklamışlardır. Eğer bu sektör yeteri kadar genişse pazar devam eder, rekabet fiyatları ayarlar.

Fransa'da, millîleştirilen işletme bir âmme hizmeti imtiyazından yararlanıyorsa tekel vardır. Bunun dışındaki durumlarda serbest sektör devam eder. Bunun tek bir istisnası var : kömür sanayii. Kömür işletmeleri âmme hizmeti görmedikleri halde imtiyazdan yararlanır. Fransa'nın bu tatbikatına karşılık İngiltere'de tekel şekli yaygındır.

Fransa'daki tatbikatı yerinde görmüyorum. Gerçi millîleştirilen işletmelerin özel işletmelerle rekabeti pazarı düzenler. Böyle bir pazarda artık ne özel tekel kurulabilir ne de şirketler arasında anlaşma yapılabilir. Fakat bu rekabetin genel menfaat yönünde bir plân uygulaması sağlamaya yeterli olduğu şüphe-

lidir. Şu ya da bu rakibin reklamları ortalığı karıştırıcı, zararlı tesirler yapabilir. Bu yüzden bir sanayi ucuz ve halk tipi imalât yapacak yerde, lüks ya da gösterişli imalâta kayabilir. İki sektörlü ekonomi formülüyle kolektif ekonomiye henüz girilmiş sayılmaz. Güdümlü ekonomi alanından henüz çıkılmamıştır.

Millî tüketimin tamamı millîleştirilen işletmelerce karşılanabiliyorsa, pazar ekonomisi devam ediyor demektir. Başka bir yerde kapitalist ekonomi içinde imâl edilen bir mal serbestçe ya da yumuşak koruma tedbirlerini aşarak topraklarımıza girebiliyorsa, sonuç çift sektörlü rejimin sonucundan farklı değildir. Avrupa anlaşmalarına göre yönetilen işletmelerin malları için durum böyledir. Özellikle kömürde C.E.C.A. (Avrupa Kömür ve Çelik Birliği) Ruhr'da çıkan kömürü millîleştirilen Fransız Kömür İşletmeleri'nin çıkardığı kömürün karşısına rakip olarak sürer. Gerçi burada tabiî bir koruma durumu var. Uzaklık Alman kömürünün Fransa'nın her yanına ulaşmasını zorlaştırıyor. Fakat Alman kömürünün ulaşabildiği yerlerde rekabet şiddetli oluyor. Fransız kömürleri, bir değer fazlası elde etmek söz konusu olmadığından, maliyet fiyatıyla ya da bunun biraz üstünde bir fiyatla satılır. Hükûmet bazen fiyatların indirilmesini ister. Meselâ 1952 de yüzde 12 oranında bir indirim yapılmasını istemişti. Bir tekel rejiminde böyle bir indirim Fransız ekonomisinin tümüne yararlı olurdu. Oysa bugün Alman, Belçikalı, Hollandalı ve İtalyan alıcılar pazarımıza serbestçe giriyor. Şu halde hükûmetin uygulanmasını istediği indirimden bütün C.E.C.A. ülkeleri de yararlanacaktır.

Böylece, fiyatlar çift sektörlü rekabet pazarlarında ya da yabancı rekabeti karşısında teşekkül ettiği zaman millîleştirmeden sağlanacak faydanın büyük bir kısmı kaybolmaktadır. Fiyatlar ancak olağanüstü hallerde, vergi ve yatırım yüklerini de hesaba katan maliyetlere göre tesbit edilebilir. Kolektif eko-

nomi ile kapitalist ekonominin yanyana yaşamaları karma ekonomiyi meydana getirir. Bu ekonomi düzeni içinde sermaye kanunu kazanç gayesi gütmeyen sektörde de kendini duyurur.

Karma ekonomi düzeni içinde fiyatlar pazarda belli olduğundan, millîleştirilen işletmelerin de az çok önemli değer fazlaları elde ettiği görülür. Bu işletmeler fiyat indirimi yoluyla bu değer fazlasını azaltmaya gidecekler mi? Böyle yaparlarsa kapitalistlerin ya da yabancıların rekabet alanını daraltırlar. Fakat âmme sektöründe üretim tüketimin tümünü karşılıyamıyorsa tüketici bu fazla miktar için daha yüksek fiyatlar ödemeyi kabul etmek zorunda kalır. Bu takdirde iki fiyat belirir. Düşük fiyatla satılan miktar kayıtlanır. Böyle bir durum hem karışık hem de istikrarsızdır. İki üretim sektörü iki fiyat sektörü yaratıyor, yani bir çeşit karaborsa ortaya çıkıyor demektir; tıpkı, tarımda kullanılacak benzinin düşük fiyatla satıldığı zaman başgösteren karaborsa gibi.

Bununla beraber, serbest bir sektör bırakılsa da, bir sanayinin önemli kısmının millîleştirilmesi fiyat teşekkülüne büyük ölçüde tesir yapar. İşletme talebin tümünü karşılıyamıyorsa, satış fiyatına bir miktar kazanç payı katar. Bu işletme, kazancı ortadan kaldırılmamış da olsa, kapitalist isteklerini yumuşatır, spekülâsyoncu davranışları önler, pazarı sağlamlaştırır. Bu yolla özel tekel kurma çabalarına, kapitalist işletmeler arasında girişilen anlaşma teşebbüslerine karşı tesirli bir savaş açar.

Öte yandan âmme sektörü plân kurallarına uygun hareket edecektir. Kendi örneği ya da çabalarıyla olduğu kadar, yaratacağı iktisadî savaş korkusuyla da bütün sanayii kendi izinden yürütebilir. Millîleştirilen işletmeler özel sektörün özellikle Malthus'cu eğilimine karşı tesirli şekilde savaşabilirler. Bu işletmeler üretim araçlarının tümünü işletmekle kalmaz, üretim araçlarını geliştirip yeni yeni fabrikalar kurabilirler.

Millîleştirilen işletmelerin uyguladıkları sosyal siyaset da-

ha geniş bir alanda örnek ve kaide olabilme niteliğinde mi? Belki. Fakat kesin birşey söyliyemeyiz. İşçinin idareye katılması, düzenli ve istikrarlı bir statü, değerli sosyal teşekküller, daha elverişli ücretler verim artışına uygun bir iklim yaratır. Öbür yandan, âmme sektörü eğer ücreti yükseltmeyi ya da işçinin yaşama ve çalışma şartlarında önemli bir ilerlemeyi benimsemişse iş arayanları, özellikle bunlar arasında en iyi kalitede olanları kendine çekme fırsatını elde edecektir. Bu sebeple başka işletmelerin de bu sektörün izinden gitmeleri ihtimali belirir. Renault işletmesinin otomobil sanayiinde yaptığı önderlik dikkate değer bir örnektir.

Millîleştirme sosyalizm alanında ilerleme imkânı veren bir yöntemdir. Gerçi her zaman uygulanamaz, basiretle girişilmesi gereken bir yoldur. Bazen geri dönülmesi de gerekebilir. Bütün bunlara rağmen, işçiyi kapitalist hakimiyetinden kurtaracak en güvenilir çaredir.

SONUÇ

İktidar denemesi meselesi 1960 yılında artık 1924 yılındaki gibi değildir. Deneme bir kaç kere tekrarlandı, Başbakanlık görevini yüklenen sosyalistlerin sayısı yediyi buldu. Bakanlık sandalyasına oturan sosyalistlerin sayısı çok daha fazla. Sosyalist Partisi'nin hükûmet kurma kabiliyeti artık bir gerçektir. Dördüncü Cumhuriyet'in devamı boyunca rejimin yükü, başlıca, Sosyalist Partisi'nin omuzlarındaydı.

Öte yandan, 1924 de Sosyalist Partisi'ne Radikaller hakimdi. Bunlar son yüzyılın sonundan beri Fransa'yı idare ediyorlardı. Bazı sosyalistler, bu iki partinin biribirine yaklaşmasıyla sosyal ilerleme yönünde güçlü bir koalisyon meydana geleceğini ummuşlardı. Diğer bir kısım sosyalistler de ihtiyatsız bir ittifakın doğurabileceği anlaşmazlıklardan çekinmişlerdi. Bütün bu zorluklar bugün ortadan kalkmıştır. Siyasî şartlar elverişli olursa iktidar denemesi her zaman tekrarlanabilir.

Hükûmete katılma konusunda Sosyalist doktrinde beliren görüş ayrılıkları da dünün engelleri arasındaydı. Bugün bu ayrılıklar silinmiştir. 1951 Frankfurt bildirisi, sosyalistlerin içinde yaşadıkları ve düşündükleri havayı tamamen yenilemiştir. Sosyalist inançların tek kaynağının Marksizm olmadığını söyleyen Enternasyonal, bu bildirisiyle Marx'ın düşüncesini küçümsemiş olmuyor, sadece her meseleyi son derece basitleştirme yolunu tutan bir açıklama alışkanlığını ortadan kaldırıyordu. Amsterdam kararı böyle bir görüşün bugün artık donmuş sayılan bir formülüdür. Sosyal değişim kavramı zihinlere yavaş yavaş yerleşen iki görüşün tesiriyle tamamen ters yüz olmuştur.

Bu görüşlerden birincisi Jaurès'in Marx'dan alıp kullandığı, devrimci gelişme fikridir; ama Marx'ın bu terimle aynı kavramı belirtmek istediği kesinlikle söylenemez. Jaurès'in anlayışına göre sosyalizm işçi sınıfına adım adım mal olur, işçi sınıfını geleceğe hazırlar. Buhran belli bir anda ortaya çıkabilir. Bu buhran şiddetle olabileceği gibi barışçı da olabilir; fakat derindir, toplumun «yenilenme» sini doğurur. Buhrandan sonra sosyalizm gerçekleşememiştir, tıpkı İhtilâl'den sonra Fransa'nın demokrasiye girememesi gibi. Yeni prensiplerin müesseselere girip onları değiştirebilmesi için uzun bir gelişme devresine ihtiyaç vardır. Hayatî devrenin farkedilmemesi, gelişmenin devamlı görünmesi mümkündür. Karar soyalistlerin iradesine değil, olayların yürüyüşüne bağlıdır.

Bu açıdan bakılırsa, iktidarı ele geçirme ile iktidar denemesi arasındaki ayrılık önemini kaybediyor denebilir. Bununla beraber, iktidarı ele geçirme ile birlikte pazar ekonomisinin ortadan kalkacağına, iktidar denemesindeyse ekonominin büyük ölçüde özel teşebbüs ve serbest rekabet düzeni içinde kalabileceğine işaret ediliyor. İki görüş arasında yine de derin bir nitelik farkı değil, bir derece farkı var.

İkinci görüş, sosyalizmin «son hedef» anlayışıdır. Bu an-

layış sosyalist düşüncenin son gelişmeleriyle derin bir değişmeye uğradı. Gelişme toplumu yeni bir hayata sürüklüyor. Gelişmenin durması için bir sebep yoktur. Diyalektik prensibi benimsenirse, her kabul bir inkâr getirir ve bundan yeni bir kabul doğar. Bu akış sonsuzluğa kadar sürer. Fakat olayların bu akışında görünmeyen yeni olayların da tesiri vardır.

Bernstein, «Herşey hareket halindedir» diyor. İktidarın ele geçirilmesi, denemenin özel bir şeklinden başka birşey değildir. Ama, acaba, sosyalizm yeteri kadar güçlü müdür? İşçi sınıfını ve bütün toplumu peşine takıp sürükleyebilecek mi? Bu yolu ne açan ne de ölçen oldu. O halde çeşitli safhaları göstermediğim öne sürülerek bana yöneltilecek bir tenkit haksız sayılmalıdır. Giriştiğim inceleme ne yol gösterme ne de program verme iddiasında. Ben, sadece, belli başlı iki noktayı ortaya koymaya çalıştım.

Bu noktaların birincisi şudur: Programlarımız günlük kaygıları gidermek, olayların getirdiği, milletin sosyal dengesini ilgilendiren günlük meseleleri kısmen de olsa çözmek zorundadır: 1936 da buğday meselesi, 1960 da et meselesi gibi. Bu meselelerin birer sosyal ve ekonomik yönü olduğu gibi bir de çok önemli teknik yönü vardır. Bütün meseleler aynı önemi taşımaz. Yapılacak tercih, büyük ölçüde, zamanın şartlarına bağlı kalacaktır.

İkincisi, programın günlük karakteri geleceği ilgilendiren bazı projelerle yumuşatılmalıdır. Bugünün reformları yarının reformlarını hazırlamalıdır. Yani bir temel bağ geçmişi bugüne, bugünü de geleceğe bağlamalıdır. Bu bağ, Sovyet Rusya'da olduğu gibi kesin, katı, zor kullanmayı ve onun getireceği bütün acılara dayanmayı gerektiren bir prensip olmıyacaktır. Genel eğilim kolektif teşkilâtlanma yönünde. Fakat bu teşkilâtlan-

maya sosyal ve ekonomik gerçekler göz önünde tutulmadan, sert ve tek biçim bir uygulama yoluyla varılmıyacaktır. Gelişme çok önceden belirtilmiş bir hedefe aynı adımlarla yürümez, sosyal alandaki değişmeleri izler. Tabiata ancak ona itaat etme yoluyla kumanda edebiliriz.

— SON —

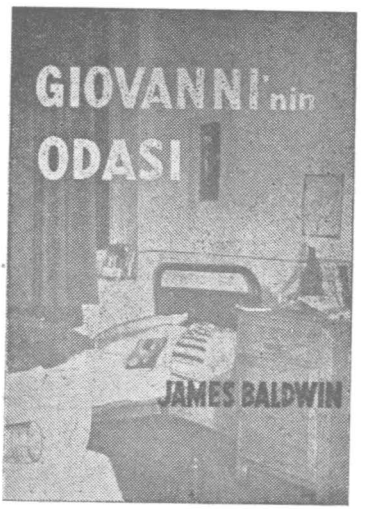

GİOVANNİ'nin ODASI

James Baldwin

Tanınmış Amerikan yazarı James Baldwin'in konusu Paris'te bir kız, iki erkek arasında geçen orijinal romanı.

AĞAOĞLU YAYINEVİ

Dünya Edebiyatı
Dizisinden

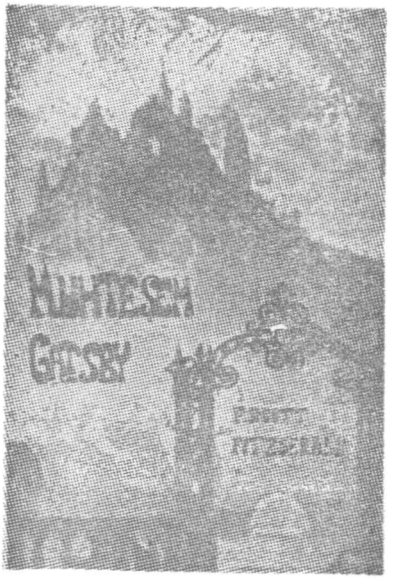

MUHTEŞEM GATSBY

F. Scott Fitzgerald

Büyük bir aşkın, garip bir kişinin romanı. Çağımızın en çok takdir kazanan Amerikan yazarının kaleminden.

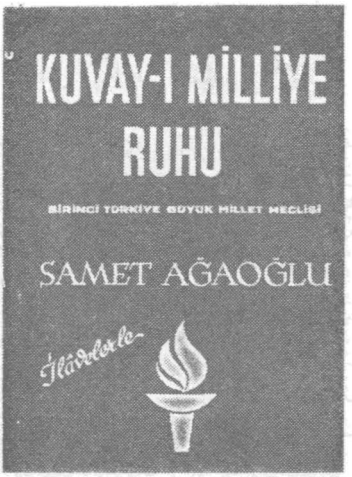

KUVAY-I MİLLİYE RUHU

SAMET AĞAOĞLU'nun, Cumhuriyet'in **kuruluşuna doğru Türkiye'nin** kaderine tesir eden düşünce ve **kişilik çatışmalarını anlatan klâsik** eseri. (3. Baskı).

AĞAOĞLU YAYINEVİ

Kültür Kitapları Dizisi

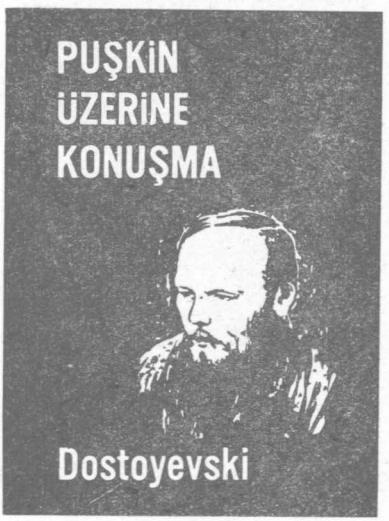

DOSTOYEVSKİ, büyük Rus şairi Puşkin hakkında verdiği bir söylevde Puşkin'i anlatıyor ve halkçılık ülküsünün dayandığı duygu ve düşünce temelerini açıklıyor. Dostoyevski'nin siyaset ve toplum üzerine görüşlerini belirten bu kitap Türkiye'de ilk defa yayınlanmaktadır.

AĞAOĞLU YAYINEVİ

Kültür Kitapları Dizisi

DOSTOYEVSKİ, büyük Rus şairi Puşkin hakkında verdiği bir söylevde Puşkin'i anlatıyor ve halkçılık ülküsünün dayandığı duygu ve düşünce temelerini açıklıyor. Dostoyevski'nin siyaset ve toplum üzerine görüşlerini belirten bu kitap Türkiye'de ilk defa yayınlanmaktadır.

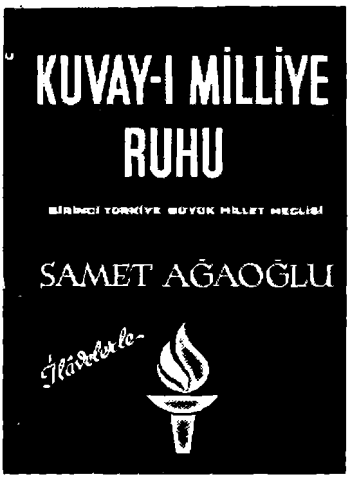

KUVAY-I MİLLİYE RUHU

SAMET AĞAOĞLU'nun, Cumhuriyet'in **kuruluşuna doğru Türkiye'nin** kaderine tesir eden düşünce ve **kişilik çatışmalarını anlatan klâsik** eseri. (3. Baskı).

AĞAOĞLU YAYINEVİ

Dünya Edebiyatı
Dizisinden

MUHTEŞEM GATSBY

F. Scott Fitzgerald

Büyük bir aşkın, garip bir kişinin romanı. Çağımızın en çok takdir kazanan Amerikan yazarının kaleminden.

GİOVANNİ'nin ODASI

James Baldwin

Tanınmış Amerikan yazarı James Baldwin'in konusu Paris'te bir kız, iki erkek arasında geçen orijinal romanı.

(Ön kapaktan devam)

PAUL RAMADİER 1888 de doğdu. Avukattı. İlk olarak 1928 de Sosyalist Partisinden milletvekili seçildi. 1938 de, 1944 - 49 arasında çeşitli bakanlıkları yönetti. 1940 da Alman işgalinden sonra Mareşal Pétain'e dikta yetkileri verilmesi aleyhinde oy kullanmıştı. 1947 de bir süre Başbakan oldu. Bir yıl kadar sonra koalsiyon ortakları komünistlerle bozuşarak onları hükûmet dışı bıraktı; az sonra da kendisi istifa etti. 1951 de meclise giremedi. 1956 da yeniden milletvekili ve Maliye Bakanı oldu. 1961 de öldü.

Fiatı 750 Kuruş

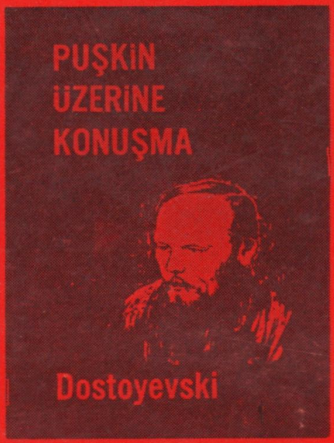

PUŞKİN ÜZERİNE KONUŞMA

DOSTOYEVSKİ, büyük Rus şairi Puşkin hakkında verdiği bir söylevde Puşkin'i anlatıyor ve halkçılık ülküsünün dayandığı duygu ve düşünce temellerini açıklıyor. Dostoyevski'nin siyaset ve toplum üzerine görüşlerini belirten bu kitap Türkiye'de ilk defa yayınlanmaktadır.